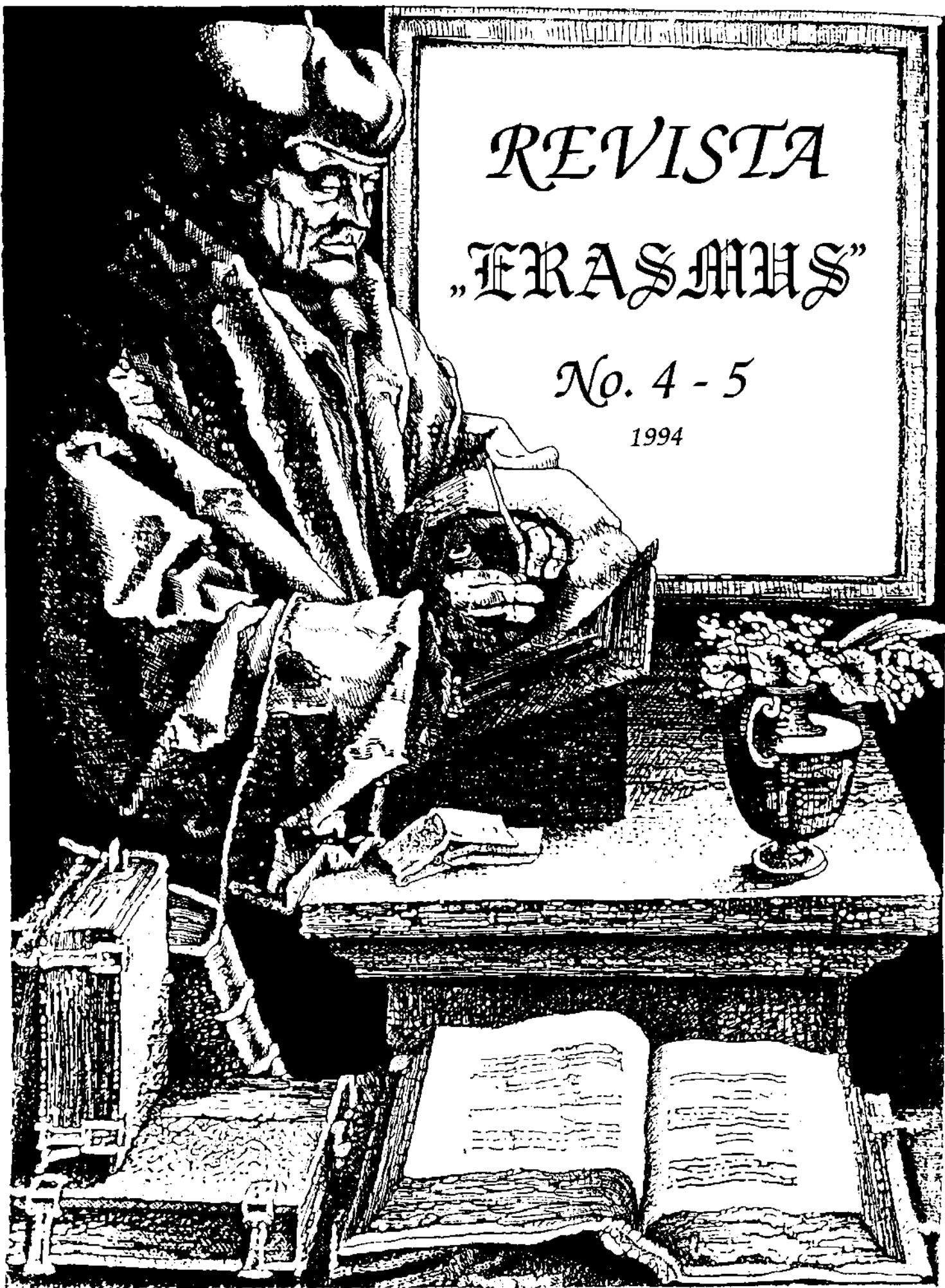

REVISTA „FRASARS“

No. 4 - 5

1994

REVISTA
ERASMUS No. 4 - 5 / 1994

Acest număr al revistei a fost editat cu ajutorul
financiar al **Fundației SOROS** - pentru o Societate Deschisă.

**Colectiv de redacție: Tatiana COJOCARU
Simion CÂLȚIA**

ERASMUS:

Revistă a Societății de Studii Istorice ERASMUS
B-dul Republicii no. 13,
Facultatea de Istorie, etajul I, sala 101

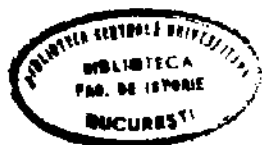
Cop. 1: Erasmus din Rotterdam, 1526 - de Albrecht Dürer (1471 - 1528)

- P9925 -

REVISTA
"ERASMUS"

No. 4 - 5

București 1994

CUPRINS

STUDII:

- HABITAT IN MONTEORU CULTURE, de Claudia NIȚU 7
- ROLUL FILOSOFIEI ÎN FUNDAMENTAREA DOCTRINEI
BUNULUI MONARH (ROMA SEC. I E.N.), de Emilia CIUREA 13
- UN CĂLĂTOR SPANIOL NECUNOSCUȚ ÎN TRANSILVANIA
LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA: BERNERDO DE ALDANA,
de Eugen DENIZE 21
- CÂȚIVA OAMENI DIN PREAJMA LUI MIHAI VITEAZUL
ÎN TRANSILVANIA, de Ștefan ANDREESCU 35
- EVOLUȚIA TERMENULUI DE BEZMĂN, de Simion CĂLȚIA 47
- FAMILIA PRINCIARĂ DE WIED, SERVIND ISTORIA
SUB DEVIZA FIDELITATE ET VERITATE - Schiță genealogică
însoțită de armele Familiei - de Gabriel BADEA-PĂUN 55
- ASPECTE ALE NAȚIONALISMULUI ROMÂNESC DUPĂ 1918 -
MESIANISMUL NOII GENERAȚII INTERBELICE, de Alina TUDOR 67
- ENGAGEMENT AND MARRIAGE IN THE EARLY
NINETEENTH CENTURY IN WALLACHIA, de Mihai DINU 77
- THEORIES ON HUNGARIAN CHARACTERISTICS ON
THE EVE OF THE SECOND WORLD WAR, de Abraham BARNA 83

NOTE DE LECTURĂ

- Cristian BEC, Ivan CLOULAS, Bertrand JESTAZ, Alberto TENENTI:
L'ITALIE DE LA RENAISSANCE. un monde en mutation 1378 - 1498,
Simion CALȚIA 89
- Georges DUBY și Michelle PERROT - HISTOIRE DES FEMMES,
Gabriel BADEA-PĂUN 91
- Kurt W. TREPTON, Gh. BUZATU: PROCESUL LUI CORNELIU
ZELEA CODREANU (mai 1938), Alina Tudor 92
- ISHA JOURNAL Nr. 2/1994: Tatiana Cojocar 93

HABITAT IN MONTEORU CULTURE

Claudia NIȚU

University of Bucharest - România

Firstly described by Ion Nestor¹ in 1933 the **Monteoru culture** is an important form of Age of Bronze culture in north-east Danube area and also a defining approach Eastern for other studies concerning Age of Bronze, especially because of its rigourosity.

The denomination Sărata Monteoru is the name of the place where Age of Bronze vestiges were firstly discovered at the end of the 19th century. The name describes the natural setting. Romanian *Sărata* (literally *salted*) mentions natural salt deposits and *Monteoru* (literally *Little mountain*) is a diminutival form of *munte* (eng. *mountain*) and for the natives it seems to represent a kind of great hill.

What is recognized as **Monteoru culture** is placed between rivers Dâmbovița and Bistrița - a large area that actually covers Buzău district, south-east Transylvania, Vrancea district and a part of Moldavian Plateau (eastern Romania). This area can be described as being characterized geographically first by a varied relief forms, mostly hills and valleys and geologically second as a zone of maximum seismic activity. There are many passes and canyons² in this area and they permit now and ever to establish a permanent and easier way of communication between neighbour communities.

Placed in central zone, if we take into account that **Monteoru culture** is surrounded by others settlements as GLINA, TEI, SCHENECKBERG, WIETENBERG, COSTIȘA, having possibility to exploit natural salt deposits (salt used in exchanges), Monteoru community played an important part in this area.

For a better presentation we'll use some information and materials retrieved from a description of Năeni³ village dating 1900, a place where a Monteoru site was discovered: place is called Năeni-Proșca and covers both sides of Năeni Valley, only 20 miles away from city of Buzău. The site is surrounded by woods: north limit - **Arhimandrita woods**, east limit - **Slobozia woods**, south by **Glizea woods**. A civilization in the middle of woods.

The natural setting, the woods conditioned a specific feature of village - CETĂȚUIA (CITADEL or HILLFORT). The site, its nucleon is settled on a promontory with steep slopes that covers a not too large area surrounded by terraces shaped on a large plateau. In these places (90 %) people had access to a secure water source. Habitation extends gradually from initial point (the promontory) along the slopes of the hill which is terraced. During time the site has been fortified (strengthen) using different means and techniques.

The citadel of Sărata Monteoru⁴ is defended by a fosse and an enclosure wall to

which two towers were added. Communications lines between the citadel and the plateau of Poiana Scoruşului was protected by a deep fosse, interrupted by a sort of sill which gave people possibility to pass from one place to another.

The fosse is, usually, for many sites, the sole mean of fortification. We mention here Citadel of Bogdăneşti⁵ protected by a funnel-shaped fosse, depth 3.5m, width 3m, the fosse of Răcăciuni⁶ - width 50m, depth 10m or the fosse of Căndeşti⁷ - width 30m, depth 10m.

We have to pay a special attention to the fortification system of Mânăstioara⁸ Citadel. The fortification of citadel has two levels. Inhabitants dig up first a fosse on the north-west slope, 4.50-5.10m width and 4.70m depth. Then they added an enclosure wall made of blocks (stones) linked with a sort of sandy loess. Its basement is settled only at 1.70m far from the inferior terrace platform. It was discovered that between the edge of defence fosse and basement of the enclosure wall there was an inter-space (0.7-0.8) plated with stones which improved the stability of the wall, which had probably 3.5m height.

Beyond these fortifications a characteristic site is situated: houses raised up on slopes, on terraces of variable plateaus, - a community which is not spread in an open space.

Before anything else every terrace was prepared with a basement made of gravel, vigorously pressed, or using remains of previous houses (Cucuteni B, site of Sărata Monteoru).

In certain cases, after such preparations, these areas were plated with stones. In time the terraces were simultaneously extended with the site extension by levelling and pushing back the wall. The stairs were accordingly redimensioned. Previous affirmation is proved by citadel of Căndeşti. The site was founded at the beginning of Ic3 phase⁹, its hub is placed on a promontory with abrupt slopes called Cetăţuia Nacu. Even during Ic3 phase the site was extended, new dwellings were raised up on the Citadel Plateau near Coasta Nacului. During Ic2 - Ia the site extended on Recea and Corbea terrace. In the same time Coasta Banului, western area, remained the place of cemetery (necropole). The site was reorganized during second phase when Coasta Banului was partially populated which determined a concentration of graves.

Characteristic for habitat in **Monteoru culture** is surface dwelling place, a fact archaeologically proved by pieces of adobe, pavement bricks, traces of stones and wealthy deposits of pottery.

For the sites known as dating from first phases of **Monteoru culture** and which are located on the bounds of a diffusion area, we know the rectangular pit house (Tercheşti site¹⁰), with a floor board made of raw loess, ashes and plated stones, strongly pressed and surrounded by a kind of construction made by weaved twigs coated with adobe. A semi-pit house is a large place (4.25/3m) with a fireplace made of grit stones or blocks or loess disposed in a semicircle.

This types of dwelling places (pit houses) failed by the time of phase Ic2 when they are replaced by surface houses in the whole area.

Surface dwelling places have the floor board made of pressed ground or a bed of gravel over which a bed loess mixed with ashes is laid. The walls have sometimes the basement settled not directly on ground, but on beams (wood) or on a basement which consists of blocks. The walls were made of weaved twigs coated with adobe. It was also discovered the efforts the people made in order to improve the aspect of walls - on interior side they tried to smooth the surfaces using a sort of white substance; they also made few archways fashioned in raw loess.

Mostly in the middle, fireplace is never-failing. Nearby the grinding mill, domestic instruments and pottery. In certain cases the house has an outside oven or fireplace (site of Bogdănești). Between houses there is a space around 2.50m which, in some sites is plated with blocks as well as the access stairs between terraces.

It is possible that a site had also different dwellings, places with specific destination. This assertion is sustained by the discovery of a dwelling-place in Sărata Monteoru site which was called "The House of Wheat"¹¹, because its floor was covered with grains. Fragments of a two grinding mill and vessel pieces laid down there.

For a better understanding of what we previously presented it is necessary to discuss about religious life inside the dwelling places. Seems to be obvious that such a religious life existed as long as discovered fragments of anthropomorph and zoomorph idols as well as fragments of amulets were discovered there.

We pay special attention to the discoveries of Căndești¹², the Citadel Nacu. There were found, near the fire place a small platform on which laid grinding mill, a large vessel full with grains. The platform was preceded by a small threshold (width 0.3m/height 0.4m) constructed by overraising the links with the walls. A small table (four feet) and nearby a small disk perforated through have been put on this threshold. Three pieces have been discovered in the centre of the place: a fragment of a wheel without spokes, a fragment of a cart and a fragment of an idol. All pieces, which probably took a part in ritual, were made of quality black clay with metallic gliterings. This kind of discovery is rather scarce and exposure of a conclusion is in best case premature.

The image of this type of site, the citadel, specific to **Monteoru culture** could be supplemented by the description of a *third dimension*, - after fortification and dwelling places - places and forms of worship to which we must as symbolic representations and situations as they were determined in necropolis.

First we shall describe the Sărata Monteoru site¹³. There was noticed that north-west slope was maintained clean and in order to create access to slope steps on terraces have been shaped. In this area two places of worship have been determined. The first consists of two large oblation vessels, one inside the other and supported with stones; one of them contained burned grains. Around the vessels there fragments of cups and of a large vessel, a *table of worship* (a sort of a disk with a hollow, probably used as container for substances or for combustion), bones, much charcoal, ashes. The second place of worship presents a sole vessel for oblation surrounded by deer horns and a wood branch, a small table, four cups, an argyle disk and a bronze needle. We mention that

the stones around were deeply burned, probably by a strong and a long time fire, fact which may sustain the previous characterization as place of worship.

Characteristic for this Monteoru area is the distance, sometimes very long, between closest house and place of worship. At Mândrișca¹⁴ the altar is located 30 m distance from closest dwelling.

Intending a wide presentation, we shall describe the stake discovered on the plateau of Poiana Scorușului. The stake is more than 125 square meters and was settled on a strong stone socle. In central zone the remains of construction defines an arc of circle which marked a space situated below the boundaries of the socle. This particular arrangement stimulated the Ion Nestor's hypothesis of an access road shaped in steps. The stake was completed with a rectangular construction which probably formed the sanctuary.

By describing the stake we do not mean to assume that prevailing funerary rite in Monteoru community is cremation, but these few features give us possibility to introduce ourselves to another question - necropole. A necropole is *a kind of magic looking glass* which offers different and rich information concerning evolution of community, its progress or regress both at social and religious level.

The site of Monteoru had four cemeteries. It is noticed that here prevailed burial of deceased, laid down in crouched position (posture); besides we observe, during all periods, that there took place a number of cremations¹⁵. The necropole was initially placed at an appreciable distance away of site, but after a destruction that happened during the Ia period, the necropole has been removed close to the site boundaries.

Into the graves they have been found cups or oblation vessels and other objects carrying symbolic relevance for deceased's rank. The graves are marked at surface with blocks (stones which, at Căndești for example, form original rings suggesting the idea of family grouped graves. More than these supposed family graves, we encounter other peculiar facts difficult to examine. It was observed that the centre of Coasta Banului was reserved for special deposit. There are six rings grouped three by three near other individual and family graves enriched with impressive stone construction. Some graves contain human skulls, other prove to be bi-ritual graves where a buried body is superposed over a previous cremation. A particular situation has been noticed at Căndești because of the number and localization of cremation graves. In all periods the necropole presents 30 % cremation (at Sărata Monteoru never more than 5 %) and during the Ia phase a tendency of separation can be noticed: cremation graves were thus placed at large distance from burial graves.

The few characteristics of necropole come to emphasize the dualism the described rite expresses: daily life presents both worship of a solar divinity - an altar centred upon fireplace -, and a divinity of fertilization symbolized by grains; thus the necropole received both funerary rites: cremation and burial of deceased.

The presentation we have made, *a fortiori* poor, gather together the most important features of Monteoru culture site: the citadel, fortification system, dwelling places, ritual complex, funerary rite and necropole. The role the citadel played as centre of site

has increased by the documented fact that citadel was the only place where metallurgy was practised. Discoveries from Năeni-Zănoaga¹⁶: ingot mould nearby a worship place accentuate relation between metallurgy and solar rite. Otherwise this kind of sites were broadly researched in many sites located on heights from Central Europe to Egeean zone. Metallurgy, which is booth symbolic and concrete related to forms of worship, finally determined a real concentration of funcțiuni and symbols in and for the citadel. Considering its dominant spatial position and fortification we can affirm that citadel was the true political and religious centre of the site.

Information gathered by now, here presenting the site, its position in a specific natural setting, customs *et caetera* deaw few lines of a site image, of its nucleon - the citadel - around which revolved all *the sites of the slopes*.

May be obvious that the characteristic site of **Monteoru culture** is an **Acropolis** type: the citadel on heights, concentration of powers, dwelling places around on slopes or on foot hill.

NOTES

1. Ion NESTOR - *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänian*, 22, Ber RGK 1932 (1933).
2. Communication uses passes: Predeal, Predeluș, Rucăr-Bran. An intens circulation can be found also on the river valleys to the plains; even contemporary transhumance proves it by using the same natural passes and roads.
3. *Dicționarul geografic al României* (Romanian Geographic Dictionary), Bucharest, 1900.
4. The site of Sărata Monteoru and the four cemeteries dating Age of Bronze lays down on north / south east terraces and hillocks where the contemporary village is actually settled. There are the citadel of Sărata Monteoru at 283 m height and Poiana Scorușului Plateau connected through a naturall pass.
5. Marilena FLORESCU - *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (Bacău). Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962, în Arheologia Moldovei, VII, 1972.*
6. Alexandru VULPE - *Descoperiri arheologice pe cursul mijlociu al Siretului, în Arheologia Moldovei, I, 1961.*
7. Marilena FLORESCU, Adrian FLORESCU - *Cercetări arheologice de la Căndești - Coasta Banului, comuna Dumbrăveni, 1976-1980, materiale și cercetări arheologice, XV, 1983.*

8. Marilena FLORESCU - *Câteva date referitoare la cunoașterea sistemului de fortificație a așezărilor Monteoru din Moldova, în Arheologia Moldovei, X, 1985.*
- *Observații recente cu privire la sistemul de fortificații al stațiunii de la Mânăstioara-Fitionești.*
9. Later stratigraphical analyse at Sărata Monteoru site determined two periods, having different phases. First period Ic4 has three phases, Ic3 with three phases, Ic2 two phases, then Ic1, Ia, Ib, IIa, IIb to which we must add the last phase - Balintești Garbovat unnoticed at Sărata Monteoru.
Ion NESTOR - Raport general asupra săpăturilor de la Sărata Monteoru în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități, București, 1944.*
Eugen ZAHARIA - *La culture Monteoru - L'étape des débuts à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru, DACIA, 31, 1987.*
Eugenia ZAHARIA - *la culture de Monteoru - Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru, DACIA, 25, 1981.*
10. Marilena FLORESCU; Gheorghe CONSTANTINESCU - *Cercetări arheologice în așezarea de Epoca Bronzului de la Terhești, S.C.I.V., 2, 1967.*
11. Eugenia ZAHARIA - *idem, DACIA, N.S., 25, 1991.*
12. Marilena FLORESCU - *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene, CARPICA, II, 1979.*
13. Ion NESTOR - *Șantierul de la Sărata Monteoru, în SCV, 1, 2, 1953.*
Eugenia ZAHARIA - *Săpăturile de la Sărata Monteoru în 1955, Materiale și Cercetări Arheologice, IV, 1957.*
Eugenia ZAHARIA; Alexandrina ALEXANDRESCU - *Săpăturile arheologice de la Sărata Monteoru din 1950, S.C.I.V., 1, 1951.*
14. Alexandru VULPE - *idem.*
15. If at Sărata Monteoru cremation graves represents 5 per cent, at Cândești percentage of cremation is as follows::
- phase Ic3: 6.7
- Ic2: 34.52
- Ic1:40
- Ib: 37.5
- Ia: 28.12
- IIa-IIb: 34.37
16. Ion CHICIDEANU; Dan LICHARDOPOL - *Observații asupra depozitului de bronzuri de la Străoști, Prahova, S.C.V.I.A., 44, 1, 1993.*

ROLUL FILOSOFIEI ÎN FUNDAMENTAREA DOCTRINEI BUNULUI MONARH (ROMA SEC. I E.N.)

Emilia CIUREA

În ultimele două secole ale Romei republicane, filosofia a constituit principala preocupare intelectuală atât a elitei romane, cât și a intelectualilor veniți din întregul Imperiu. Însă nu era și singura, existând și alte curente de gândire: dintre cele mai importante fiind retorica, istoria, sofistica și literatura. Izvoarele ce provin din sec. I î.e.n. ne arată că filosofia mai ocupă încă un loc dominant în programul de educație a tinerilor ¹. Știm de asemenea că magistrații romani îi încurajau pe filosofi din țările grecești sau din Orient să poposească la Roma, primindu-i în cercurile lor de prieteni și câteodată făcându-i chiar consilierii lor privați. În timpul Imperiului, filosofii au fost căutați și cultivați de împărați, unii dintre ei ajungând să joace un rol important în viața politică.

Pornind de la aceste constatări generale, P. Grimal consideră că formarea treptată a regimului imperial, începând cu Augustus, a avut la bază influența forțelor spirituale, care au fost însă preponderent pozitive ². Deși nu au fost cauza directă a transformărilor politice și ideologice, aceste forțe spirituale au jucat un rol important în acest proces. Propunându-ne analizarea curentelor de gândire filosofică, încercăm să nuanțăm răspunsul la o întrebare ce a iscat o vie controversă încă din antichitate, și anume: cum a fost posibil ca după asasinarea lui Caesar și discursurile înflăcărâte rostite de conjurați să poată fi instaurat un regim monarhic, deși nu se recunoștea ca atare.

Un prim răspuns l-am putea obține din analiza vieții politice romane din sec. I î.e.n. Începând cu frații Gracchi, dar mai ales în timpul lui Marius și Sylla, jocul normal al instituțiilor republicane nu mai funcționa. În paralel a început fenomenul concentrării puterii în mâinile unei singure persoane susținute de un grup de partizani ce își urmăreau propriile lor interese.

Deși nu avea un caracter legal, totuși încă din 74 î.e.n. Antonius (tatăl triumvirului) primise un *imperium infinitum*, pentru ca în 67 î.e.n. Pompei să fie investit cu o astfel de putere. Însă cetățenii romani erau nemulțumiți de faptul că acest *imperium* nu era limitat nici temporal și nici spațial ³.

Conjurații care l-au asasinat pe Caesar, ce concentrase la rândul său întreaga putere în mâinile sale, nu-l condamnau pentru asta, ci pentru faptul că devenise tiran. Acest cuvânt de origine lydiană, a fost preluat de romani prin filieră elenistică. El devine sinonimul cuvântului *rex*, fiind și un subiect de meditație pentru școlile filosofice din Roma de la sfârșitul Republicii.

Deși a dat forță acestui cuvânt, Cicero îl folosește cu grijă în lucrările sale. J. Béranger bazându-se pe studiile lui L. Laurand, demonstrează că deși *tyrannis* și *tyranoctonnus* își păstrează valorile semantice originale, cuvântul *tyrannus* dobândește o consonanță mai mult latină, considerându-l echivalentul lui *rex*, el fiind astfel definit de Cicero: *Hic est enim dominus populi, quem Graecis tyrannum vocant* ⁴.

Nu numai că e definit cuvântul, însă tot Cicero a fost cel ce a introdus în luptele politice personajul tiranului, moștenit din tradiția elenistică, simbolul platonician al răului, ca o antiteză a cetățeanului ideal ⁵.

Totuși între *tyrannis*-ul grecesc și monarhia lui Caesar există o diferență esențială. Prima era o negare a cetății, în timp ce a doua, sub forma dictaturii, era totuși un organ al constituției romane; monarhia lui Caesar fiind în realitate consecința unei evoluții de mai multe secole a societății romane.

La sfârșitul Republicii, Imperiul devenise noua realitate politică, ce impunea o nouă instituție - Principatul - dar care presupunea, așa cum arată E. Cizek, schimbarea vechiului sistem politic și axiologic ce caracteriza *civitas*-ul roman ⁶. Deși neconștientată ca atare, sec. I î.e.n. și sec. I e.n. constituie perioada de tranziție de la *civitas* la anti-*civitas*, cu toată gama de transformări necesare, morale, politice și religioase. Prin crearea Imperiului său, Roma și-a descoperit vocația imperialistă.

Jean Gagé consideră că arhetipul Imperiului rezidă în puterile și autoritatea exercitată din toate timpurile la Roma de către patroni asupra clienților: împăratul (*princeps*) ar fi reprezentat patronul suprem al poporului roman. Michel Meslin consideră însă că autoritatea *pater potestas* (a capului familiei) ar sta la baza puterii împăratului, acesta fiind tatăl poporului roman. În favoarea teoriei sale Meslin ne amintește că Romulus și ceilalți oameni importanți ai Republicii au primit titlul de *pater*. Fergus Millas descoperă originea puterii împăratului în atribuțiile guvernatorilor de provincii ce dețineau *imperium proconsular*.

Însă adevărata schimbare a provocat-o Octavian care după Idele lui Marte intervine în viața politică în calitate de *particular* (*privatus*) și nu de *oficial* (*personem civitatis*) ⁷. Până la el *imperium*-ul era acordat în urma unei investituri oficiale în fruntea unei armate, dar Octavian a ridicat o armată personală, fără să-i fi conferit în mod oficial *imperium*-ul și fără să aibă măcar pretextul unui pericol extern. Cu atât mai mult cu cât în dreptul public roman exista o distincție clară între *privatus* și *oficiali* iar Cicero în lucrarea *De officiis* ⁸ stabilește atribuțiile fiecăruia.

Eludarea legilor, frecventă în ultimul secol al Republicii, a fost pusă în legătură cu imperfecțiunea legilor umane. Totuși, în principiu, nimeni nu se poate sustrage legii supreme, de esență divină, ce decide binele și răul ⁹. Se remarcă deja aici influența stoicismului, deși până atunci stoicii erau preocupați doar de definirea credinței și a datoriei, influență ce se produce într-un moment critic al istoriei societății romane. Trecut prin prisma gândirii filosofice, actul persoanei individuale își schimbă semnificația. Particularul acționează conform legilor și imperativelor universului cu care se simte solidar și care reprezintă ordinea prestabilită. Ca o consecință a acestei teorii,

împăratul roman, la origine un simplu particular, încarna o forță cosmică, irezistibilă, deoarece el este însuși destinul.

Este interesant de analizat poziția republicanului Cicero față de ideea monarhiei care devenise în acea perioadă un subiect de dezbatere al cercurilor politice și filosofice ale lumii romane. În lucrarea *De Republica* el judecă realitatea cu luciditate, înțelegând că momentul închiderii ciclului istoric a venit.

Acceptând afirmația lui Polybiu conform căruia forța statului roman a rezultat din echilibrul instituțional ¹¹, Cicero încearcă să găsească o soluție pentru regăsirea acestui echilibru ce fusese stricat. Acest lucru se putea realiza numai prin obținerea unui echilibru între diferitele elemente componente ale cetății, ceea ce ar fi fost posibil doar într-un regim *mixt*, apropiat de regimul recomandat de Aristotel și Polybiu. Soluția găsită a fost readucerea acțiunilor politice în sensul justiției, adică respectarea drepturilor fiecăruia, obținându-se astfel *concordia*. Pentru aceasta era nevoie de o persoană, care bazându-se pe autoritatea sa personală (*auctoritas*) ar putea supune forțele rivale ce puneau în pericol Roma ¹².

Această *auctoritas* asemănătoare într-o oarecare măsură cu cea a unui rege, trebuie să aibă ca valoare centrală virtutea (*virtus*) și să se bazeze pe ansamblul calităților sale personale dintre care ar prevala cele morale și în special capacitatea de a întrona justiția. Polybiu susține că odinioară regii își fundamentaseră puterea pe virtutea lor, reușind astfel să facă trecerea de la un stat al violenței la un stat de drept (al justiției).

Prelund această descriere, Cicero îl identifică pe moderatorul ideal (*princeps*) cu modelul regelui ideal. Acesta urma să fie *tutor et procurator rei publicae*, reprezentând modelul moral ideal pentru toți cetățenii. În lucrările *De Oratore* și *De Officiis*, Cicero analizează amănunțit portretul celui ce trebuia să devină primul cetățean, reținând ca fiind definitorii următoarele trăsături: om de rațiune și prestigiu, jurist, legislator, om de stat și orator. El trebuie să încarneze virtuți diverse care să justifice fiecare în parte mai explicit venirea lui la putere. Asemenea virtuți particulare puteau fi: protector, salvator, restaurator sau fondatorul statului, într-un cuvânt patres.

Din analiza puterii politice a Romei republicane, Cicero ajunge la concluzia că echilibrul instituțional se bazează pe două puteri create tocmai cu scopul de a se controla una pe alta: *imperium consular* și *tribunicia potestas*. Filosoful recomandă conlucrarea celor două puteri în vederea realizării binelui comun - *concordia*. Dar fără să o dorească el dezvăluia esența puterii absolute, primului politician abil care va reuși să le dobândească și să le folosească pe amândouă. Deci fără s-o știe așa cum afirmă J. Béranger, Cicero a devenit un precursor al Principatului, deși el privea și încerca recuperarea Republicii.

Prin lucrările sale filosofice cu un puternic accent polemic, precum și prin acțiunea sa personală în viața politică, Cicero a mai oferit principelui o armă puternică - doctrina politică. Avem în vedere lucrările ce provin în special după 44 î.e.n., când filosoful se amestecă în războiul civil dintre Antonius și Octavian, teoretizând filosofic intervenția particulară a lui Octavian, conferind gestului individual o importanță generală. Cicero merge chiar mai departe, reluând tezele lui Platon și Aristotel, ajungând la concluzia că

regalitatea poate fi și dreaptă și înțeleaptă cu condiția să guverneze conform unei constituții echilibrate. În concluzie, și acest tip de regim este conform cu ordinea lumii¹³.

Din analiza tipurilor de monarhie, istoricii au distins trei categorii distincte: două definite de greci (tirania și regalitatea) iar o a treia de romani (principatul). Pitagoreicul Diotogene în tratatul *Despre regalitate* îi atribuie regelui trei funcții fundamentale: comanda armatei, justiției și onorarea zeilor. Fiecare funcție în parte fiind apoi argumentată conform scolasticii lui Pythagoras, noi ne-am oprit asupra ultimelor două: *a face dreptate mai întâi întregii societăți, apoi în particular, fiecărui cetățean al ei, este o calitate proprie regelui, ca și Zeului... Regele trebuie să-și trateze supușii și să-i copleșească cu binefaceri, iar aceasta este imposibilă fără legalitate. Funcția de a-i onora pe Zei este demnă de un rege, deoarece aceeași legătură ce-l unește pe Zeu de oameni, îl unește pe rege de stat, deoarece statul reprezintă unitatea organizării și armonia lumii...*¹⁴.

Gândirea pitagoreică și neo-pitagoreică a avut o mare influență asupra societății romane, remarcând-o și la Virgilius sau Cicero, despre care știm că au fost în cercul frecventat de Octavian. Este deci posibil ca acesta, la rândul lui, să fi îmbrățișat el însuși dacă nu în întregime cel puțin în parte această doctrină.

De altfel, Alain Michel, studiind curente filosofice de la sfârșitul perioadei republicane, consideră că doctrinele pitagoreice și neo-pitagoreice au avut un rol important la crearea ideologiei Principatului și a imaginii regelui. Astfel, regele este un personaj de o natură particulară, asemănător zeilor, pe care destinul l-a trimis, conform ciclurilor istorice, oamenilor pentru a le governa societatea. El trebuie să dea legi și să facă să domnească justiția, să fie clement, binefăcător și să joace același rol pe care Zeus îl joacă în cer¹⁵.

Se pot observa deja principalele idei și valori ce vor constitui cheia de boltă a propagandei lui Augustus. Acesta, deși a îmbinat cu abilitate cele două puteri republicane, n-a acceptat titlul de împărat, ci doar pe cel de *princeps*, dorind să sublinieze astfel caracterul predominant *civil* al puterii sale, lăsându-l voit pe cel militar în umbră.

Rezumând, putem spune că toate școlile filosofice îl prezintă pe suveran ca fiind devotat comunității (*rei publicae causa*), el renunță la liniștea sa ca simplu particular (*privatus*) concasrându-se binelui public. Astfel monarhia nu mai este considerată ca un rău necesar, preferabil războaielor civile (ca la Cicero), acum monarhia apare, datorită influenței filosofiei, drept antiteza haosului, ca soluție ideală ce garantează atât binele societății, cât și pe cel al individului. Începând cu domnia lui Augustus, filosofii încep fundamentarea doctrinei șefului unic și atotputernic, ce este binefăcătorul statului¹⁶. Stoicismul va prelua această doctrină și prin Seneca o va transforma în doctrina bunului monarh.

*Stoicismul, consideră J. Béranger*¹⁷, *a dat Republicii romane perfecționate în monarhie și confundată cu cosmosul, rațiunea sa de a fi, iar individului dotat cu virtuțile necesare (materiale și morale) dreptul și chiar obligația de a interveni pentru a asigura sau a restabili ordinea lumii.*

Epicurianismul deși n-a exercitat nici o influență în exercitarea doctrinei șefului

unic, totuși prin preceptele sale ce recomandau discipolilor renunțarea la viața publică, și supunerea conducătorului, a creat un curent favorabil monarhiei, cu mult înainte chiar de întemeierea Principatului.

Putem afirma că există o strânsă interdependență între gândirea filosofică, viața politică și mentalitatea unei societăți într-o anumită perioadă istorică. Deși universul mental colectiv¹⁸ constituie veriga inferioară a acestei interdependențe, totuși el își pune amprenta asupra acțiunilor politice și asupra curentelor de gândire, acestea preluând, în mod conștient sau nu anumite valori sau criterii considerate ca imuabile.

Criza socio-politică de la sfârșitul perioadei republicane este reflectată și în planul mentalității colective, căutându-se noi valori care să corespundă acelei societăți în schimbare. Și nu este deloc întâmplător că în această morală dobândește un rol important, devenind principalul criteriu la care este raportată și judecătă personalitatea conducătorilor. Încep să fie discutate calitățile și defectele acestora, decantate viciile și virtuțile lor. În funcție de aceste principii sunt considerați *buni sau răi*, dobândind la Tacit expresia lor consacrată.

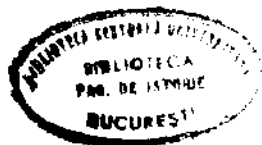
Această dihotomie între bonus și malus este consecința, dar și temelia, unui cuplu politic ce fusese prins discutat și analizat în ultimele două secole ale Republicii: rege (rex)-tiran (tyrannus), cuplu pe care-l va asimila și-i va da conotații morale. De remarcat că în primul secol al e.n. rex își va pierde valențele negative, el fiind acum prototipul elementului bun (bonus) în timp ce tyrannus rămâne un malus¹⁹.

Augustus și Tiberius au încercat să păstreze aparențele republicane ale regimului lor, preferând un amestec al celor trei tipuri de regimuri politice: monarhie, aristocrație și democrație, respectând formal recomandările lui Cicero. Însă urmașii acestora au încercat să instaureze rapid o monarhie teocratică de tip greco-oriental, fundamentată pe principiile antoniene ale demnității regale. Modelul este promovat de filosofi și scriitorii greci pentru care principele și Roma era centrul Imperiului²⁰. În plus principele este simbolul unității acestuia, fiind și intermediarul dintre divinitate și oameni.

Într-o interesantă lucrare, E. Cizek²¹ arată că ideile lui Marcus Antonius vor prinde concret formă în timpul lui Caligula, care a împins despotismul teocratic și exaltarea virtuților împăratului dincolo de limitele acceptate de romani. Referindu-se la acest aspect, Suetoniu comentează: "*Puțin a lipsit să nu ia de îndată diadema și să substituie regalitatea ficțiunii principatului*"²².

Venirea la putere a tânărului Nero, secondat îndeaproape de profesorul și mentorul său Seneca, marchează un moment important în cristalizarea doctrinei monarhice, trecând din planul speculației filosofice în cel al ideologiei politice. În discursul său de inaugurare, Nero, deși pretindea că va conduce conform principiilor lui Augustus²³, prin programul pe care-l propune se distanțează atât de regimul acestuia, cât și de cel al lui Claudius, predecesorul său. Unii istorici moderni au văzut în acest program, intenția lui Nero de a realiza o dyarchie *senatus-principes*, însă E. Cizek consideră că, în realitate, principele începuse o propagandă abilă destinată să câștige simpatia diferitelor forțe politice în vederea realizării unui larg sprijin politic.

Această abilă manevră se poate observa din comparațiile pe care le face Seneca

în lucrarea filosofico-satirică *Apokolokyntosis* atât între regimurile lui Claudius, - Augustus, cât mai ales între cele ale lui Claudius-Nero. Seneca face o semnificativă distincție, criticând în special politica împăratului Claudius, lăsând pe un plan secund persoana lui ²⁴. Din comparația Claudius-Nero, filosoful ajunge la unele concluzii semnificative pentru programul politic pe care îl inițiază. Nero e comparat cu Apollo, Seneca pledând în același timp pentru o autocrație sacro-sanctă. Împăratul devenea încarnarea lui Phoebus așa cum odinioară regii elenistici erau încarnarea diverselor divinități. Identificarea cu divinitatea impunea concluzia că șeful imperiului trebuia să fie un om cu calități supranaturale.

În lucrarea *De Clementia* Seneca desăvârșește noul program precum și doctrina monarhiei absolute ce avea în centru figura bunului monarh. Lucrarea este alcătuită din două cărți de dimensiuni inegale ²⁵. Prima carte conține un discurs program ce are la bază două teme fundamentale: onestitatea și perfecțiunea lui Nero, precum și clemența, ca scut principal al unui rege.

Întregul discurs este o pledoarie pentru monarhie, ce este considerată ca fiind cea mai bună dintre instituțiile generate de natură. Regalitatea, ne spune Seneca, este conformă naturii nu numai pentru că este imaginea ordinii universale, ci pentru că este transpusă și în lumea animală, în special la albine, făcându-se aluzie la mitul virgilian al albinelor ²⁶.

Analizând raportul dintre animus-corporis, Seneca aduce un argument suplimentar, afirmând că monarhul este cel ce-i animă și-i organizează pe supușii săi, el fiind un spiritus vitalis al societății, deoarece dispariția sa ar antrena decăderea statului.

Regalitatea era considerată încă de la primii stoici drept o formulă a virtuții înțeleptului. *Spiritul regal - subliniază P. Grimal* ²⁷ - *constă în a nu recunoaște nici o altă autoritate decât pe cea a Rațiunii, ceea ce pentru stoici, este idealul oricărui spirit liber. Dar adevărata regalitate va fi aceea ce ia drept normă, asemeni lui Zeus însuși în conducerea Universului, Rațiunea perfectă.*

Esența idealului prințului este să fie asemeni lui Jupiter ²⁸, dar în egală măsură să fie și Maximus și Optimus ²⁹. Altfel spus, împăratul va avea autoritatea unui despot, dar va conduce asemeni unui înțelept încoronat. Se poate observa deja conturarea concepției antoniană despre putere, cea a unui *Optimus princeps*, ce va dobândi consacrară în timpul lui Traian. Putem spune deci că Seneca a dus mai departe opera începută de Cicero în lucrarea sa *De Republica*.

Întregul discurs al lui Seneca pledează în favoarea principatului lui Nero, față de cel al lui Augustus, considerând că tânărul împărat a manifestat clemență față de rivalii săi politici, nerăspândind sângele concetățenilor săi așa cum făcuse Augustus în timpul războiului civil. În concluzie, clemența princiară era esența absolutismului monarhic.

În încheiere putem considera că lucrarea *De Clementia* marchează sfârșitul unei etape importante din istoria Imperiului roman - crearea Principatului. Ceea ce Cicero analiza ca fiind o soluție la criza politică, devenise acum o realitate. Principatul este îmbinarea principiului monarhic, rezultat în urma evoluției instituțiilor cu gândirea filosofică, realizându-se ceea ce Cicero își dorea *coniunctio potestatis ac apientiae*.

NOTE

1. Alain Michel, *La philosophie politique à Rome d'Auguste à Marc Aurele*, Paris, 1969, p. 9.
2. Pierre Grimal, *Du "De Republica" au "Du Clementia"*, Rome, MEFRA, Tome 91, - 1979-2, p. 672.
3. Jean Béranger, *Principatus. Etudes de notions et d'histoire politique dans L'Antiquité greco-romaine*, Geneve, 1993, p. 102.
4. Cicero, *De Republica*, 2, 47: "*Hic est enim dominus populi quem Graeci tyrannum vocant*". Cicero exprimă deseori tirania prin cuvântul "dominatio" sau "dominatus".
5. Jean Béranger, *Op. cit.*, p. 51.
6. Eugen Cizek, *Mentalités et institutions politiques Romaines*, Paris, 1990, p. 263.
7. Eugen Cizek, *Op. cit.*, p. 247.
8. Jean Béranger, *Op. cit.*, p. 251.
9. Ibidem, p. 257.
10. Istoria ciclică a fost teoretizată de Platon și Aristotel și demonstrată cu argumente istorice și politice de Polybius; vezi Pierre Grimal, *Op. cit.*, p. 675.
11. Polybiu arată constituția romană ca un model de echilibru ce înglobează principiul monarhiei (magistraturi militare), principiul aristocratic (Senatul) și principiul democratic; vezi Jean Marie André, *Le siècle d'Auguste*, Paris, 1974, p. 100.
12. Aristotel, *Politica*, III, 14; vezi și Pierre Grimal, *Op. cit.*
13. Pierre Grimal, *Op. cit.*, p. 679.
14. Alain Michel, *Op. cit.*, pp. 24-25.
15. Ibidem, pp. 26-27.
16. Jean Béranger, *Op. cit.*, p. 185.
17. Ibidem, p. 131.
18. Eugen Cizek, *Op. cit.*, pp. 264-265.
19. Idem, *Néron*, Paris, 1982, p. 69.
20. Ibidem, p. 71.
21. Ibidem, p. 73.
22. Suetonius, *Caligula*, 22, 2-3.

23. Idem, *Nero*, 10, 1.
24. Eugen Cizek, *L'époque de Néron et ses controverses idéologique*, Leiden, 1972, p. 81.
25. Pierre Grimal, *Seneca sau conștiința Imperiului*, București, 1992, p. 112.
26. Seneca, *De Clementia*, 1, 13, 2.
27. Pierre Grimal, *Op. cit.*, p. 128.
28. Seneca, *Op. cit.*, 3, 17, 9.
29. Eugen Cizek, *Op. cit.*, p. 99. Maximus exprimă caracterul și extinderea puterii imperiale și subliniază întreaga putere sacră a Caesarului. Optimus reflectă conținutul filosofic, spiritul umanitar al acestei omnipotențe.

UN CĂLĂTOR SPANIOL NECUNOSCUȚ ÎN TRANSILVANIA LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA: BERNARDO DE ALDANA

Eugen DENIZE

În istoria relațiilor româno-spaniole secolul al XVI-lea a avut o importanță deosebită, marcând un moment culminant în ceea ce privește prezența românilor în Spania, dar și a spaniolilor pe pământ românesc. În ceea ce privește prezența spaniolilor în spațiul românesc, perioada cea mai importantă se situează în intervalul 1551-1553, când câteva mii de soldați iberici ajung în Transilvania și Țara Românească ca mercenari în armata generalului imperial Giannbatista Castaldo¹.

Expediția de cucerire a principatului transilvan, deși a fost făcută în numele lui Ferdinand de Habsburg², a fost, în ultimă instanță, o expresie a politicii mondiale de expansiune desfășurată de Carol Quintul, politică axată, în primul rând, pe Spania și pe resursele ei materiale și umane. Expediția lui Castaldo a fost întreprinsă cu acordul direct și cu sprijinul efectiv al împăratului, iar elementul spaniol a jucat un rol de cea mai mare importanță în cadrul armatei de mercenari care a invadat Transilvania și chiar Țara Românească³. Ea s-a declanșat aproape simultan cu ostilitățile de pe alte teatre de luptă europene și nord-africane, fiind o parte integrantă a luptei pentru supremație în Europa și zona Mediteranei desfășurată în acea perioadă între blocul habsburgic, având în centru Spania, și blocul franco-otoman⁴. Eșecul ei a fost cauzat de puternica rezistență întâlnită din partea populației locale⁵, de anacronismul și inconsecvența politicii lui Carol Quintul, de permanenta dispersare de forțe, care a împiedicat sistematic și peste tot obținerea unor succese solide, cauze care, în ultimă instanță, au provocat și eșecul final al întregii politici a împăratului.

Dar până la eșecul final al tentativei de cucerire a Transilvaniei de către Habsburgi de la mijlocul secolului al XVI-lea, considerăm că este necesar să aruncăm o scurtă privire asupra participării mercenarilor spanioli din armata lui Castaldo la expediția începută la 26 mai 1551. La această dată, Castaldo a părăsit Agria (Eger) cu o armată de 7 sau 8 000 de mercenari, cu 11 tunuri și 2 culevrine⁶. Nucleul principal al armatei era format din mercenari spanioli, al căror număr era, probabil, între 1 200⁷ și 3 000⁸ de infanteriști veterani, conduși de generalul Bernardo de Aldana, foști membri ai faimoaselor *tercios*, la acea dată invincibili încă în Europa.

La Debrețin, Castaldo a fost întâmpinat de Andrei Báthory și Toma Nádasdy, fruntași ai grupării nobiliare prohabsburgice și, după ce a lăsat o garnizoană de 50 de

spanioli la Solnoc ⁹, a pătruns în Transilvania, unde la începutul lui iunie, și-a așezat tabăra lângă Cluj. Cu sprijinul lui Martinuzzi și al propriilor mercenari, Castaldo a obligat-o pe Isabela și pe nevârstnicul ei fiu, Ioan II Sigismund, să abdice în favoarea lui Ferdinand și, până la sfârșitul lui iulie, a devenit adevăratul stăpân al țării, putând să-l asigure pe regele romanilor că, în curând, și domnii Moldovei și Țării Românești se vor ralia la cauza sa ¹⁰.

În prima fază a expediției din Transilvania, grosul forțelor spaniole l-au însoțit pe Castaldo, doar o mică parte a lor fiind detașate pentru paza anumitor puncte mai importante. Astfel, Bernardo de Aldana și căpitanul Rodrigo Villandrando, împreună cu 300 de spanioli, au fost trimiși să apere Timișoara și Lipova, pe care le-au și fortificat ¹¹, iar puțin mai târziu Aldana a fost mutat în garnizoană la Lugoj ¹².

Pentru Castaldo și armata sa greul a început însă odată cu declanșarea, în toamna lui 1551, a contraofensivei otomane condusă de beilerbeii Rumeliei, Sokollu Mehmet, care a cucerit foarte repede Becse, Becicherec, Cenad, Felnac, Arad și Lipova (8 octombrie) ¹³, dar a fost obligat să se retragă din fața Timișoarei, datorită rezistenței îndârjite opusă de garnizoana din care făcea parte și un contingent de spanioli condus de Alfonso Pérez de Saavedra ¹⁴. În această situație, pentru taberele aflate în conflict punctul strategic cel mai important devenea Lipova, poziție care putea închide sau deschide accesul spre interiorul arcului carpatic și, de aceea, Castaldo și Martinuzzi și-au concentrat aici principalul lor efort.

La 31 octombrie armatele celor doi au ajuns în fața Lipovei, iar la 2 noiembrie au fost executate acțiuni de recunoaștere de către trei detașamente de spanioli conduse de Juan de Ulloa, Rodrigo Villandrando și Andrés López ¹⁵. Luptele care au urmat au fost deosebit de crâncene, spaniolii conduși de Aldana, Villandrando, Julio Carleval, Pedro de Avila, Diego Vélez și alții, aflându-se permanent în primele rânduri și constituind principalul element de șoc al armatei creștine ¹⁶. După cucerirea Lipovei (5 decembrie 1551), apărarea acestei importante poziții a fost încredințată trupelor spaniole, iar comandant a fost numit Bernardo de Aldana ¹⁷.

Dar o dată cu încheierea luptelor din anul 1551, care au scos în evidență vitejia și calitățile militare ale spaniolilor, urmează, putem afirma, o a doua perioadă a prezenței lor în Transilvania, perioadă care se caracterizează prin violențe, jafuri, trădări și asasinat.

Astfel, la 17 decembrie 1551, asasinarea lui Martinuzzi pusă la cale de Castaldo, din ordinul lui Ferdinand, a fost înlăptuită de un grup de 24 de arcebuzieri conduși de Andrés López, lovitura de grație fiind dată de un anume Campo ¹⁸. Efectele acestei acțiuni au fost însă exact contrariul a ceea ce așteptau cei care au pus-o la cale.

La începutul lui iunie 1552, comandantul Timișoarei, Ștefan Losonczy, îi scria arhiducelui Maximilian că spaniolii din garnizoana sa, și așa redusă ca număr ¹⁹, dau dovadă de indisciplină și sunt nesiguri în fața iminentului atac otoman ²⁰. După o răscoală a mercenarilor din Cluj, din luna iulie, răscoală la care au participat și spanioli ²¹, turcii au reușit să cucerească Timișoara, la 26 iulie ²², iar Aldana, comandantul Lipovei,

însăpăimântat de puterea acestora, a ordonat evacuarea și incendierea pozițiilor de apărare de la Lipova²³.

Lipsa oricăror noi ajutoare, ostilitatea mereu crescândă a populației locale și permanenta amenințare otomano-polonă au dus la o rapidă destrămare a armatei și a guvernării lui Castaldo din Transilvania. Mai ales lipsa banilor a provocat o nemulțumire generală a mercenarilor care nu au mai putut fi stăpâniți la începutul anului 1553. Cei care au dat semnalul răscoalei și al dezertării în masă au fost tocmai spaniolii care, în februarie, refuzând să se mai supună ofițerilor și lui Castaldo, au părăsit Transilvania îndreptându-se spre Austria²⁴. Drumul retragerii lor a fost, peste tot, presărat cu suferințe și nenorociri pentru cei întâlniți în cale²⁵, astfel încât amintirea pe care locuitorii Transilvaniei o vor păstra despre prezența și faptele spaniolilor pe pământul lor va fi una neplăcută și întristătoare, la fel ca amintirea oricărei dominații străine.

După ce am văzut care a fost rolul mercenarilor spanioli în expediția lui Castaldo din Transilvania, trebuie să ne oprim, pe scurt, asupra datelor principale pe care le cunoaștem despre personajul nostru, Bernardo de Aldana.

Nu știm exact nici data și nici locul nașterii sale, dar știm că a fost fiul lui Francisco Villela și al Mariei de Oviedo, originari din Alcántara²⁶. Primele informații despre Aldana îl înfățișează deja căpitan de infanterie în Italia în 1539²⁷. În 1546 îl întâlnim în Germania căpitan de archebuzieri călare. Aici el conducea o companie de 140 de archebuzieri și era plătit cu 70 de scuzi pe lună²⁸. În 1548, așa cum rezultă chiar din titlul jurnalului său, este trimis, în fruntea unor trupe spaniole, pe frontul antiotoman din Ungaria, unde va rămâne până la sfârșitul lui mai 1551 când, sub comanda lui Castaldo, își începe participarea la expediția din Transilvania²⁹. Am văzut, din cele spuse mai sus, care au fost acțiunile sale în Transilvania. Trebuie să mai adăugăm doar faptul că, după retragerea precipitată de la Lipova, din august 1552, el a fost acuzat de lașitate și trădare, a fost arestat, averea i-a fost confiscată și timp de trei ani și jumătate, până la începutul lui 1556, a fost purtat din închisoare în închisoare și din proces în proces, până când Ferdinand de Austria s-a îndurat de el și l-a grațiat, scoțându-l de sub orice fel de acuzare³⁰. În același an, împăratul Carol Quintul l-a numit căpitan general al artileriei din Piemont și Lombardia³¹, calitate în care a participat la expediția din nordul Africii, din 1560, atunci când a fost cucerită insula Gelves (Djerba). Din nefericire, în timpul acestei acțiuni, a fost capturat de turci și a murit ca prizonier pe o galeră în timpul drumului spre Constantinopol³².

Bernardo de Aldana, datorită vieții sale aventuroase și plină de vicisitudini, nu a găsit timpul necesar pentru a așterne pe hârtie jurnalul expediției sale din Ungaria și Transilvania din anii 1548-1552. În schimb, el a trimis fratelui său, Juan Villela de Aldana, care participase alături de el la această expediție, toate informațiile de care dispunea, precum și toate copiile scrisorilor adresate împăratului, regelui romanilor sau altor personaje importante ale vremii³³. Fratele său, călugăr la Alcántara, a făcut ceea ce Bernardo nu a reușit, adică a scris jurnalul expediției din Ungaria și Transilvania din 1548-1552, chiar dacă titlul se referă doar la Ungaria și la anul 1548: **Expedición del**

maestre de campo Bernardo de Aldana a Hungria en 1548 escrita por frey Juan Villela de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara.

Jurnalul s-a păstrat într-un manuscris miscelaneu din Biblioteca mănăstirii regale de la Escorial, datând din secolul al XVI-lea, între filele 177 și 234 și având cota V.II.3.³⁴. Prima și singura ediție spaniolă, prescurtată, a lui a fost realizată de Antonio Rodriguez Villa, la Madrid, în 1878. Ea a fost urmată de o ediție maghiară, realizată de Baksics Gusztáv în 1879, de una polonă, realizată de Feliks Rozanski în 1882, și de o nouă ediție maghiară din 1986, cu o introducere istorică de Szakály Ferenc și în traducerea lui Scholz László. În istoriografia română jurnalul lui Aldana este necunoscut, deși este un izvor important pentru istoria Transilvaniei, și de aceea considerăm de datoria noastră să-l aducem, măcar și parțial și în așteptarea unei ediții românești integrale, la cunoștința celor interesați.

Jurnalul, evident, cuprinde numai acele fapte și întâmplări la care generalul spaniol a luat parte în mod nemijlocit. Este vorba de începutul campaniei lui Castaldo de la sfârșitul lui mai 1551, de înlăturarea de pe tronul principatului a Isabelei și a fiului său Ioan II Sigismund, de bătăliile pentru cucerirea Timișoarei și Lipovei, de pregătirea asasinării și de asasinarea cardinalului Martinuzzi, de cucerirea celor două orașe menționate de către turci, de arestarea lui Aldana, acuzat de trădare. Din jurnal reiese foarte clar și faptul, important credem noi, al permanentei stări de tensiune și de rivalitate dintre Aldana și Castaldo. Această rivalitate manifestată la vârful conducerii militare a armatei imperiale de mercenari ce invadase Transilvania nu a fost un caz izolat. Ea s-a manifestat pe scară largă și în rândul altor cadre de comandă ale acestei armate, dar și ale altor armate imperiale, fiind unul din elementele importante care au cauzat în final eșecul întregii politici a împăratului Carol Quintul. În fine, fiind vorba de un jurnal, este destul de ușor de sesizat elementul de subiectivitate pe care-l conține, fapt care nu trebuie să ne mire. Toate acțiunile lui Aldana sunt bune, bine cumpănite, justificabile cu ușurință. El este un militar cinstit și drept, refuză să devină părtaș la orice fel de ticăloșie, se opune asasinării lui Martinuzzi, avertizează asupra pericolului otoman, se luptă cu vitejie împotriva turcilor, dar, în cele din urmă, cade victimă invidiei și dușmăniei lui Castaldo. Bineînțeles că pentru istoric nu este greu să discearnă ceea ce este adevărat de ceea ce este fals din toate aceste informații care apar în jurnal. Dar, ca orice jurnal, ele sunt inevitabile și nu ne rămâne altceva de făcut decât să le reproducem ca atare.

În rândurile ce urmează, datorită spațiului limitat pe care-l avem la dispoziție, vom reproduce, însoțite de o traducere românească, numai acele pasaje din jurnal care se referă la luptele de cucerire și de apărare a Lipovei, poziție strategică deosebit de importantă pentru întreaga Transilvanie, lupte în care Aldana a avut un rol de cea mai mare importanță.

Seis dias despues de partido de Temesbar el Beglerbeg y su exército, llegaron en Lipu el Fraile y Juan Bautista con el suyo, que se podia decir el de Escalona. El mesme dia llegó en Lipa el capitan Rodrigo de Villandrando con una carta de Aldanu para Juan Bautista en creencia del mesmo capitan, el cual de su parte le dixo suplicaba á su señoría le diese

licencia para venir allí á Lipa y antes que él viniese no se plantase el artillería ni se acometiese á Lipa, porque ninguno de los que con él venían le sabía guiar ni enderezar por dónde y cómo se había de acometer como él, que había poco que la reconociera cuando por allí paso. Juan Bautista respondió que él holgára de su venida, mas que el Fraile no quería; lo cual pareció al contrario. Luego que llegaren sobre Lipa, envió el Fraile á llamarlo; mas Aldana no quiso ir sin licencia de su General, y siguióse gran inconveniente por no haber quien enderezase bien la batería por falta de no haber persona que tuviese reconocida la tierra, que aunque había allí húngaros que habían estado dentre, no son curiosos de mirar estas cosas ni ménos en considerárlas. Estándose batiendo con mucha desventaja por la mala disposición con que Juan Bautista colocó el ejército, se subió él arriba al monte que señorea á Lipa, donde nuestro campo estaba alojado, y entrándose en su tienda se sentó á comer, y como no quedase con los españoles persona á quien pudiesen tener respeto, como era necesario, antes de tiempo como otras muchas veces le usan hacer los españoles, por lo poco que estaba batido arremetieron á dar el asalto, y las personas principales que delante se hallaron, que fué el capitán Francisco de Aldana, sobrino de Aldana, y D. Antonio de Encenillas, quisieron detener los soldados, más no fué posible; lo que visto que no había remedio, pasaron la batería y saltaron en la trinchera que los turcos tenían hecha, donde los turcos los dejaban entrar porque luego quedaban allí encerrados y los mataban á mansalva; y así al capitán Aldana y al Encenillas y á otros soldados principales que tras ellos entraron les cortaron las cabezas luego después de muertos á mosquetazos, y lo mismo hicieron á todo el campo si por aquella estrechura vinieran pocos á pocos, porque por allí no se podía de otra manera.

Tomóse al otro asalto Lipa, pero su gobernador se recogió con 1 500 turcos al castillo. Entonces Juan Bautista y el Fraile enviaron á llamar á Aldana para que le espugnase. Vino; pero encontróse con que sobre ser el castillo muy fuerte y bien defendido por naturaleza, y estar guarnecido con mucho arte, no había apenas en nuestro campo cañones de batir ni municiones. A más de esto, Juan Bautista es torbaba á Aldana cada día el plantar la artillería á su gusto y el dar el asalto, prestando que el castillo se rendiría por hambre. Ocurrieron en este tiempo grandes altercados entre el Fraile y Juan Bautista sobre la expugnación del castillo, pretendiendo aquél que venían el Bajá de Buda y el Beglerbeg con gran ejército á libertar á Lipa, y así antes que llegasen se apoderasen del castillo, otorgando á sus defensores buenas condiciones. Estos, rendidos por el hambre, se entregaron por más que Aldana tenía ya el castillo dispuesto para el asalto (...).

Partidos los turcos, licencióse á toda la gente colecticia que había quedado, quedando solo al Fraile la guarda de su persona, y á Juan Bautista los alemanes y húngaros de sueldo del Rey y los españoles, excepto la compañía de D. Gaspar de Castelvi que quedaba en Temesbar y la de Aldana que quedaba con él en Lipa, porque no hubo capitán español que quisiese quedar en ella y tomar cargo de reparar lo que se había batido en el castillo. Juan Bautista se dirigió con sus fuerzas á Transilvania, habiendo dado amplia provisión á Aldana para que en aquellas partes fuese obedecido y una instrucción de lo que debía de hacer; y entre otras cosas le decía que si los turcos viniesen y él no los pudiese resistir, se retirase la vuelta de Transilvania. Habían quedado Lipa y su castillo rotos y deshechos por muchas

partes por efecto del cerco, la ciudad vacía y despoblada de sus moradores, la mayor parte de sus casas por tierra o arruinadas; el castillo sin muro ni bóveda que no estuviese taladrado. Todo esto mostraren Juan Bautista y el Fraile á Salazar para que lo hiciese presente al Rey, y que nadie queria quedarse allí, y ser por esto y por lo anterior imposible la reparacion y fortification de la plaza y del castillo, y que por ser Temesbar de más importancia y la llave de Transilvania allí se habia de atender á fortificar (...).

Estando allí, y habiendo rumor que los turcos se juntaban en Belgrado, Juan Bautista envió en Lipa un ingeniero italiano llamado Alexandre de Urbino, para que designase una fortificacion nueva opuesta al plan que para ello habia trazado Aldana, quien no se maravilló poco de ello; pero no se opuso de ninguna manera. Además, muchos soldados españoles no habiendo sido pagados en mucho tiempo amenazaban con marcharse, y áun algunos comenzaron á hacerlo. Con esto se entristecia Aldana al ver las faltas que cometian los ministros del Rey en ocasiones como aquellas, y procuró remediarlo lo mejor que pudo (...).

Aldana, teniendo aviso que los turcos habian ya echado puentes en el Danubio para pasar, estaba para irse á Varadino á unos baños muy buenos que allí hay por causa de sus enfermedades que tenia viejas, sin lo del brazo y unas recias tercianas y dolor de hijada y de un ojo que muchas veces le trataba mal, sintiendo la tal nueva dexó la ida de los baños, viendo que Juan Bautista no enviaba recado alguno para resistir á tan grueso ejército, y más muerto que vivo se hizo llevar á Lipa, no se pensando escapára diez dias, y fuera mejor no haberse ido á meter allí, pues no tenia obligacion para ello ni ménos órden del Rey ni de su lugarteniente; mas dos cosas fueron las que le hicieron meterse en Lipa: la una las cartas del Rey por las cuales le encargaba no se partiese, y lo otro vista per la poca diligencia que en cosa de tanta importancia usaba Juan Bautista para ayudar á Losonz.

Llegado á Lipa, considerado el poco recaudo que habia en su fortificacion y cuán tardías eran las provisiones de Transilvania, y cuán necesario era hacer todo el esfuerzo en Temesbar, escribió en este sentido á Juan Bautista diciéndole que, en el estado que las cosas tenian, convenia más dejar á Lipa si no la pensava proveer suficientemente, que no que se perdiesen allí míseramenti. Mostróse Juan Bautista indignado al leer el contenido de esta carta, injuriando á Aldana delante de muchas personas. Vista esta letra por Aldana, empeñando algunas prendas suyas y de sus amigos, buscó dinero y activó las obras. Lo que por este tiempo sufrio. Aldana viéndose casi imposibilitado, los turcos aproximándose á Temesbar, sin dinero para proseguir las fortificaciones ni pagar los soldados, muchos de éstos huidos ó tibios en sus deberes, es difícil de contar.

Ahamat-baxá y el Beglerbegy Cazun-baxá llegaron sobre Temesbar, á los 26 de Junio 1552, con todo su ejército, y Aldana, viéndose sin privisiones y falta de gente, y que Juan Bautista no proveia nada, escribió al Rey Maximiliano el estado en que se halaba, y entre tanto no dejaba de escaramuzar con los soldados turcos que estaban más inmediatos á Lipa. Entre tanto, los de Temesbar se defendian valerosamente, pero al cabo de algun tiempo se vieron en gran aprieto y mandaron á Lipa un soldado español, llamado Antonio de Represa, vestido de rasciano, el cual conté á Aldana la calamidad en que se hallaban. Este le envió á Transilvania sin detenerlo, para que entrase de todo á Juan Bautista el cual no envió

socorros efectivos, no sabiendo Aldana qué pensar de quien así abandonaba el servicio de su soberano. Por fin, Temesbar se rindió á los turcos el 26 de Julio. Tan pronto como esta nueva se divulgó, los villanos, paisanos y áun los soldados alemanes comenzaron á hacer sus bagajes y querer huir de Lipa, á cuyo efecto exparcieron el rumor de que 10 000 turcos venian sobre ella. Aldana corria de unos en otros animándolos, pero en balde, y fué preciso que estableciese guardia de españoles á la puerta con órden de que matasen al que quisiere salir; pero se valieron del rio para escapar vadeándolo, quedando los españoles y áun el mismo Aldana confusos, á lo que contribuyó no poco el haberse derrumbado, no se supo cómo, un torreón, el más fuerte del castillo. Considerado por Aldana todo esto y la desercion que por todas partes reinaba, se vió en la necesidad de abandonar á Lipa y caminar á Transilvania con los pocos soldados que le seguian. Poco despues la ocuparon los turcos, y otros castillos inmediatos, y la fortaleza de Solnoc.

Por esta salida de Lipa se vió Aldana en grandes trabajos y en peligro de la vida, porque como ántes que él llegase donde estaba Juan Bautista se hubiese sabido, luego éste lo notició al Rey, quien ordenó se tonase en prision á Aldana y lo tuviese a buen recaudo. Así se hizo y sus bienes fueron secuestrados, tomándole todas sus escrituras con hartos malos trátamientos, escribiendo el Juan Bautista cartas muy deshonestas y feas sobre Aldana (...).

(Biblioteca del Real Monasterio del Escorial, Ms. V.II.3, filele 202-205 și 208-210; **Expedición del maestre de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548, escrita por frey Juan Villela de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara.** Publicada ahora por primera vez, abreviada y precedida de una Introducción por Antonio Rodríguez Villa, Madrid, Casa Editorial de Medina, 1878, pp. 86-89 și 97-100).

La șase zile după plecarea de la Timișoara ³⁵ a beilerbeiului ³⁶ și a armatei sale, au ajuns la Lipova, Fratele ³⁷ și Giannbatista (Castaldo - n.n.) cu trupele lor, care veneau din direcția Așchileul Mare ³⁸. În aceeași zi a venit la Lipova și căpitanul Rodrigo de Villandrando cu o scrisoare de acreditare din partea lui Aldana pentru Giannbatista, cerându-i acestuia să-i acorde permisiunea (lui Aldana - n.n.) de a veni acolo, la Lipova, și ca înainte de venirea lui să nu se instaleze artileria și nici să nu fie atacată Lipova, pentru că nici unul din cei care se aflau lângă el nu puteau să-l îndrume și să-i arate pe unde și cum trebuia să se atace, așa cum ar fi făcut-o el, deoarece cu puțin timp în urmă, trecând pe acolo, a întreprins o minuțioasă recunoaștere a locului. Giannbatista a răspuns că el s-ar bucura de venirea sa, dar că Fratele nu o dorea; ceea ce părea exact contrariul realității. După ce au ajuns la Lipova, Fratele a trimis să-l cheme; dar Aldana nu a dorit să meargă fără permisiunea generalului său, ceea ce a provocat un mare inconvenient în privința folosirii artileriei; deoarece nimeni nu era capabil să-i dirijeze tirul în lipsa unei recunoașteri corespunzătoare a terenului și, deși existau unguri care fuseseră înăuntrul cetății, aceștia nu sunt curioși să privească la astfel de lucruri și nici să le ia în considerare. Luptându-se cu foarte puțin folos datorită felului defectuos în care Giannbatista așezase armata, s-a urcat acesta pe un deal care domina Lipova, unde se afla instalată tabăra noastră, și intrând în cortul său s-a așezat să mănânce, și cum nu rămăsese nimeni alături de spanioli care să le impună respect așa

cum ar fi trebuit, cu mult înainte de timpul potrivit și în ciuda ineficienței artileriei, spaniolii au trecut la atac, așa cum au procedat de multe ori în ocazii asemănătoare, iar persoanele importante care se aflau în față, cum ar fi căpitanul Francisco de Aldana, nepotul lui Aldana, și don Antonio de Encenillas, deși au încercat să-i oprească pe soldați, le-a fost imposibil; văzând că nu mai este nimic de făcut, au trecut dincolo de artilerie și au sărit în tranșea făcută de turci, aceștia lăsându-i să pătrundă fără împotrivire deoarece rămâneau acolo ca și închiși și astfel puteau să-i ucidă fără nici un risc; și astfel căpitanului Aldana și lui Encenillas și altor soldați spanioli care au intrat după ei în tranșee le-au tăiat capetele după ce i-au omorât cu salve de muschetă, și aceiași soartă au avut-o și mulți alții care, datorită locului îngust, veneau pe rând, căci pe acolo nu se putea ataca în alt fel.

Lipova a fost cucerită cu ocazia unui alt atac, dar guvernatorul său s-a retras în fortăreață împreună cu 1 500 de turci. Atunci Giannbatista și Fratele au trimis să-l cheme pe Aldana pentru a o cuceri. Acesta a venit, dar a văzut că fortăreața, pe lângă faptul că era foarte puternică și bine apărată de la natură, era întărită cu multă pricepere de mâna omului, iar el nu dispunea de artileria necesară și nici de muniții. În afară de aceasta, Giannbatista îl încurca pe Aldana în fiecare zi, instalând artileria după bunul său plac și susținând că fortăreața se va preda datorită foamei. Între timp au avut loc și multe altercații între Frate și Giannbatista asupra felului în care trebuia atacată fortăreața, primul susținând că pașa de la Buda și beilerbeiu Rumeliei veneau cu o mare armată pentru a elibera Lipova, dar totuși, înainte de sosirea acestora, au cucerit fortăreața acordând apărătorilor ei bune condiții de predare. Aceștia, răzbiți de foame, s-au predat, mai ales că și Aldana era pregătit să lanseze un nou atac (...).

Odată plecați turcii, au fost licențiate toate trupele de strânsură care se mai aflau acolo, rămânându-i Fratelui numai garda sa personală, iar lui Giannbatista germanii și ungurii din solda regelui²⁹ (romanilor - n.n.), precum și spaniolii, cu excepția companiei lui don Gaspar de Castelvi, care rămânea în Timișoara, și a celei a lui Aldana, care rămânea cu el la Lipova, pentru că nici un alt comandant spaniol nu a vrut să rămână acolo și să-și asume sarcina de a repara ceea ce fusese distrus de artilerie. Giannbatista s-a îndreptat cu forțele spre Transilvania, după ce a acordat importante puteri lui Aldana pentru a fi ascultat în acele părți și i-a lăsat instrucțiuni în legătură cu ce trebuia să facă și, printre alte lucruri, îi spunea că dacă ar fi venit turcii, iar el nu ar fi putut să le facă față, să se retragă spre Transilvania. Dar Lipova și castelul său rămăseseră distruse și ruinate în multe părți datorită asediului, orașul era pustiu, aproape toți locuitorii plecaseră, cea mai mare parte a caselor erau distruse sau ruinate; castelul nu avea ziduri sau acoperișuri care să nu fi fost găurite. Toate acestea au fost arătate de Giannbatista și de Frate lui Salazar pentru ca să i le aducă la cunoștință regelui (romanilor - n.n.), precum și faptul că nimeni nu dorea să rămână acolo și, din aceste cauze, fiind imposibilă repararea și fortificarea orașului, trebuia să se aibă în vedere fortificarea Timișoarei, deoarece aceasta era un oraș de mai mare importanță și cheia Transilvaniei (...).

Aflându-se acolo (la Cluj - n.n.) și circulând zvonul că turcii se adunau la Belgrad, Giannbatista a trimis la Lipova un inginer italian numit Alessandro de Urbino, pentru ca să construiască o fortificație nouă, complet diferită însă de planul propus de Aldana, care

nu puțin s-a mirat datorită acestui lucru, dar nu s-a opus cu nimic. În afară de aceasta, mulți soldați spanioli care nu mai fuseseră plătiți de multă vreme amenințau că vor pleca, iar unii dintre ei chiar începuseră să plece. Toate acestea, la care se adăugau și greșelile comise de ministrul regelui (romanilor - n.n.) îl întristau pe Aldana, dar el a încercat să le remedieze cât mai bine cu putință (...).

Aldana, fiind informat că turcii construiseră deja poduri pe Dunăre pentru a trece fluviul a renunțat la ideea de a mai merge la Oradea, unde se aflau niște băi foarte bune pentru vechile sale suferințe, și văzând că Giannbatista nu trimitea nici un fel de rezerve pentru a rezista la o armată atât de mare, mai mult mort decât viu, s-a dus la Lipova, deși credea că nu va mai trăi mai mult de zece zile, și ar fi fost mai bine dacă nu s-ar fi dus acolo, căci nu avea nici o obligație și nici un ordin din partea regelui (romanilor - n.n.) sau a locuitorului său: dar două au fost cauzele care l-au făcut să se ducă la Lipova: prima, scrisorile regelui (romanilor - n.n.) prin care-l însărcina să nu plece, și a doua, datorită pușinei griji de care dădea dovadă Giannbatista pentru ajutorarea lui Losonczi la Timișoara într-o situație atât de gravă.

Ajuns la Lipova și văzând cât de puțină siguranță prezentau fortificațiile, cât de întârziate erau ajutoarele din Transilvania și cât de necesar era ca toate eforturile să fie îndreptate spre Timișoara, i-a scris în acest sens lui Giannbatista spunându-i că, în starea în care se aflau lucrurile, ar fi fost mai bine să abandoneze Lipova dacă nu avea de gând să o sprijine așa cum trebuie și să nu mai epuizeze inutil forțe care puteau fi întrebuințate cu mai mult folos în altă parte. Cînd această scrisoare, Giannbatista s-a arătat indignat și l-a insultat pe Aldana de față cu mai multe persoane. Văzând Aldana această situație, și-a amănecat o parte din hainele lui și ale prietenilor lui pentru a face rost de bani și a reîncepe lucrările de fortificații. Este greu de spus cât a suferit Aldana în această perioadă văzându-se în imposibilitate de a acționa, cu turcii apropiindu-se de Timișoara, fără bani pentru a continua lucrările de fortificații și pentru a-și plăti soldații, mulți dintre ei fugind sau refuzând să-și îndeplinească obligațiile.

Ahmet pașa, beilerbeiul⁴⁰ și Uzun pașa au ajuns la Timișoara, la 26 iunie 1552, cu întreaga lor armată și Aldana, văzându-se fără provizii și lipsit de oameni și că Giannbatista nu-i trimitea nimic, i-a scris regelui Maximilian despre situația în care se afla, și între timp nu înceta să-i hărțuiască pe soldații turci care se aflau în apropiere de Lipova. În acest timp, cei din Timișoara se apărau cu vitejie, dar după un anumit timp s-au văzut la mare strâmtoare și au trimis la Lipova un soldat spaniol, numit Antonio de Represa, îmbrăcat ca un sârb, care i-a povestit lui Aldana situația dezastruoasă în care se aflau. Acesta, fără să-l oprească, l-a trimis în Transilvania, pentru ca să-l informeze pe Giannbatista, care nu a trimis însă nici un fel de ajutor, Aldana ne mai știind ce să creadă despre cineva care-și abandona în acest fel serviciul datorat suveranului său. În cele din urmă, Timișoara s-a predat turcilor la 26 iulie. Pe măsură ce această știre s-a răspândit, țărani, civilii și chiar soldații germani au început să-și facă bagajele pentru a fugi din Lipova, cu care scop au răspândit zvonul că 10 000 de turci se apropiau de oraș. Aldana mergea de la unii la alții încercând să-și îmbărbăteze dar totul era în zadar, astfel încât s-a văzut obligat să pună o gardă spaniolă la poartă cu ordinul de a ucide pe oricine ar dori să iasă; dar cei care doreau

să plece s-au folosit de rău, pe care l-au traversat prin vad, rămânând spaniolii și chiar însuși Aldana tulburați, la această stare contribuind și prăbușirea nu se știe cum, a unui turn, cel mai puternic, al castelului. Luând în considerare Aldana toate acestea, precum și dezertarea în masă a soldaților, s-a văzut obligat să abandoneze Lipova și să plece spre Transilvania cu puținii soldați care-i mai rămăseseră. Puțin după aceea au ocupat-o turcii, împreună cu alte cetăți din apropiere, printre care și fortăreța Solnoc.

Datorită acestei plecări din Lipova, Aldana s-a văzut într-o situație foarte grea, chiar viața fiindu-i în pericol, deoarece înainte să ajungă el unde se afla Giannbatista, acesta l-a informat pe rege (al romanilor - n.n.) care a ordonat arestarea sa. De asemenea i-au fost sechestrate toate bunurile, toate scrisorile și celelalte hârtii, a fost supus la un tratament foarte rău, Giannbatista trimițând multe scrisori foarte necinstite și urâte despre Aldana (...).

NOTE

- 1 Eugen Denize, *Relații româno-spaniole în a doua jumătate a secolului XVI*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XXIV, 1, 1987, pp. 157-161.
- 2 Ferdinand a desfășurat o intensă activitate diplomatică pentru a-l convinge pe fratele său, împăratul Carol Quintul, să-i acorde sprijinul necesar pentru tentativa de cucerire a Transilvaniei. Concludentă în acest sens este scrisoarea sa din 14 decembrie 1550, în care îi spunea că Transilvania "... interesează regatul Ungariei și întreaga creștinătate, și este mult mai ușor să cucerești regatul (Ungariei - n.n.) din Transilvania, decât Transilvania din regat. De asemenea, am arătat maiestății noastre cu altă ocazie, marile beneficii și veniturile care se pot obține aici, din argint, aur, sare și alte metale, care la un loc alcătuiesc mai mult decât veniturile întregii Ungarii. De asemenea, are un mare număr de cai. Dacă turcii o vor cuceri împotriva noastră, eu voi merita condamnarea sufletului meu..." (*Correspondence des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel mitgetheilt von dr. Karl Lanz*, vol. III, 1550-1556, Leipzig, 1846, p. 11; E. Charrère, *Négotiations de la France dans le Levant*, tome II, Paris, 1850, p. 132; a se vedea și Florentina Căzan, *Divergența de păreri dintre Ferdinand de Austria și Carol Quintul privind Transilvania*, în "Analele Universității București", Istorie, XX, nr. 1, 1974, p. 19).
- 3 Pentru ajutorul acordat de Castaldo lui Radu Ilie împotriva lui Mircea Ciobanul a se vedea Hurmuzaki, Documente, II, 2, p. 299; Ascanio Centorio de gli Hortensii, *Comentarii della guerra di Transilvania*, Venezia, MDLXVI (1566), p. 232; *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 49; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, 1, ed. III-a, București, 1940, p. 214; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 910.

- 4 E. Lavisse, A. Rambaud, *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours*, tome IV, Paris, 1894, pp. 740-741.
- 5 Rezistența populației locale a fost intensificată și de crimele și actele de jaf la care s-au dat mercenarii lui Castaldo, printre care s-au numărat și spaniolii (Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, p. 175; Victor Motogna, *Contribuții la relațiile dintre urmașii lui Petru Rareș și Ungaria (Ilie 1546- 1551, Ștefan 1551-1552)*, în "Revista istorică", X, nr. 1-3, 1924, p. 17; idem, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul al XVI-lea*, Dej, 1928, pp. 68-69; E. Denize, *art.cit.*, p. 159), despre care o cronică spune că "... nu au fost apărători, ci petrecăreți". (*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium sive Annales hungarici et transylvanici*, ed. Josephus Trausch, pars I, (990- 1630), Kronstadt, 1847, p. 57).
- 6 A. Bechet, *Histoire du ministère du cardinal Martinusius, Archeveque de Strigonie. Primat et Régent du Royaume de Hongrie. Avec l'origine des Guerres de ce Royaume et de celle de Trabsilvanie*, Paris, 1715, pp. 280-281; Wolfgang de Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. I, Cibinii, 1782, p. 483.
- 7 Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, p. 66.
- 8 Alexander Randa, *Pro Republica Christiana. Die Walachei in Langen Türkenkrieg der Katolischen universalmächte(1593-1606)*, München, 1964, p. 30.
- 9 Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, pp. 66.
- 10 A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, pp. 51-52.
- 11 Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, pp. 93-94, 99.
- 12 W. de Bethlen, *op.cit.*, p. 497.
- 13 A. Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 193-194.
- 14 Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, p. 106.
- 15 L. A. Maggiorotti, F. Banfi, *Le fortezze di Temesvar e di Lippa in Transilvania*, extras din "Atti dell'Istituto di Architectura Militare", Roma, f.a., pp. 24-25.
- 16 Centurio de gli Hortensii, *op.cit.*, p. 124.
- 17 *Ibidem*, p. 140; A. Bechet, *op.cit.*, p. 381; W. de Bethlen, *op.cit.*, p. 508.
- 18 Antonio Possevino, *Transilvania (1584)*, în *Fontes Rerum Transylvanicarum*, ed. A. Veress, tom III, Budapesta, 1913, p. 81.
- 19 Centoria de gli Hortensii apreciază numărul total al garnizoanei Timișoara la 1600 de soldați, dintre care 300 erau spanioli (*op.cit.*, p. 175).
- 20 V. Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în secolul al XVI-lea*, pp. 68-69.

- 21 Idem, *Contribuții la relațiile...*, p. 17.
- 22 Timișoara a fost totuși apărată cu vitejie de trupele spaniole comandate de Alfonso Pérez, care a și murit în luptă. Despre aceasta cronicarul turc Mustafa Gelalzade ne spune că: "Afurisitul de răufăcător care era serascherul craiului Spaniei a pierit prin lovituri de sabie" (M. Gelalzade, *Tabakat al-memalik ve daradjat al-mesalik* (Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman), în *Cronici turcești privind țările române*, extrase, vol. I, Sec. XV- mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed, București, 1966, p. 285. De asemenea, Ibrahim Pecevi în *Tarih-i Pecevi* (Cronica lui Pecevi) arată că la Timișoara au luptat "... vreo 300-400 de pușcași spanioli..." în *ibidem*, I, p. 486).
- 23 Centorio de gli Hortensii, *op.cit.*, pp. 194-196.
- 24 *Ibidem*, p. 240; A. Veress, *Documente*, I, p. 127.
- 25 W. de Brthlen, *op.cit.*, pp. 563-564.
- 26 Antonio Rodríguez Villa, *Introducción la Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548, escrita por frey Juan Villela de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*, Madrid, 1878, p. 11; *Diccionario enciclopédico Espusa*, tomo I, Madrid, 1989, p. 399.
- 27 Este vorba de scrisoarea trimisă de Aldana, la 19 aprilie 1539 din Milano, unchiul său Pedro Barrantes Maldonado, scrisoare publică de Pascual de Gayangos în *Memorial Histórico Español*, vol. X, Madrid, 1857, pp. 526-528. În acest volum, care este de fapt romul al doilea din *Ilustraciones de la Casa de Niebla* de Alonso Barrantes Maldonado, Pascual de Gayangos a inclus în *Apendicele A un Extras din memoriile* acestui autor, culese în secolul al XVIII-lea de către Fabian Antonio de la Cabrera y Barrantes, în care se află nu numai câteva informații biografice despre Bernardo de Aldana, ci de asemenea șase scrisori ale sale adresate unchiului său Pedro Barrantes Maldonado, trei dintre ele referitoare la expediția din Ungaria și Transilvania, și una, foarte întinsă, a fratelui său mai mare, frey Juan Villela de Aldana, călugăr la Alcántara, care l-a însoțit pe Bernardo în această expediție.
- 28 Pascual de Gayangos în *Memorial Histórico Español*, X, pp. 487- 491; A. Rodríguez Villa, *op.cit.*, p. 12.
- 29 *Expedición del maestro de campo Bernardo de Aldana a Hungría en 1548, escrita por Juan Villala de Aldana, su hermano, clérigo de la Orden de Alcántara*. Publicada ahora por primera vez, abreviada y precedida de una Introducción por Antonio Rodríguez Villa, Madrid, Casa Editorial de Medina, 1878, pp. 28-30 și 77- 78.
- 30 *Ibidem*, pp. 100-106.
- 31 A. Rodríguez Villa, *op.cit.*, p. 21.

- 32 *Ibidem*, pp. 22-23; *Diccionario enciclopédico Espasa*, I, p. 399.
- 33 A. Rodríguez Villa, *op.cit.*, p. 16.
- 34 A se vedea și P. Miguelez, *Catálogo de los Códices Españoles de la Biblioteca del Escorial, I, Relaciones históricas*, Madrid, 1917, pp. 55-56, nr. XXIII.
- 35 Asediul Timișoarei a fost ridicat de turci la 16 noiembrie 1551 (A. Decei, *op.cit.*, p. 194).
- 36 Este vorba de beilerbeii Rumeliei, Mehmet Sokollu.
- 37 Gheorghe Martinuzzi.
- 38 *Escalona* din jurnalul lui Aldana este, probabil, o deformare a denumirii *Eskelev* sau *Nagy Eoskeoleo*, cum apare în documentele vremii, Așchileul Mare de astăzi, localitate din apropiere de Gherla (Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 47).
- 39 Ferdinand de Austria.
- 40 Beilerbeii Rumeliei, Mehmet Sokollu.

CÂȚIVA OAMENI DIN PREAJMA LUI MIHAI VITEZUL ÎN TRANSILVANIA

Ștefan ANDREESCU

I. Luciano Pernika, capitaneus arcis nostrae Dewa. Știri răzlețe, care ies din când în când la iveală, reclamă revizuirea și întregirea periodică a *fișelor* biografice ale sfetnicilor și colaboratorilor lui Mihai Viteazul. În acest fel, treptat, va putea fi reconstituită mai temeinic ambianța umană în care a avut loc demersul politico-militar al voievodului, mai cu seamă din ultima fază a evoluției lui, când a ajuns la cârma celor trei state de la Dunărea de Jos.

Într-un raport către împăratul Rudolf II, redactat la Alba Iulia în 18 noiembrie 1599, agentul Paolo Giorgi semnala un fapt care va stârni îngrijorare la curtea imperială, fiind confirmat din ce în ce mai stăruitor și de alți observatori: *voievodul Mihai voiește să păstreze țara Transilvaniei pentru sine. Drept dovadă, Paolo Giorgi invocă instalarea în cetatea Devei a unei garnizoane de valahi, atrăgând totodată atenția că același lucru se va întâmpla neîndoielnic și în alte locuri, fiindcă în unguri nu se încrede*¹. Este meritul lui Emil Turdeanu, care a luat în discuție această informație, de a fi identificat pe căpitanul cetății Deva din vremea lui Mihai Viteazul. Domnia sa a folosit ca reper un raport imperial din Satu Mare, alcătuit în 9 august 1600. În acest izvor erau comunicate, printre altele, numele membrilor soliei pe care Mihai avea de gând să o trimită la Praga, pentru ratificarea tratatului său cu Rudolf II. Pe lângă Teodosie Rudeanu și Gaspar Kornis - care într-adevăr au pornit la drum² -, din această solie ar fi urmat să facă parte ... *et Lucianum quendam Dalmatum, qui erat capitaneus Dewe*³.

Pe temeiul acestui reper, E. Turdeanu a făcut legătura cu un alt document, din 10 septembrie 1597, un raport din Țara Românească al lui Erich Lasota von Steblau, trimis imperial însărcinat cu înrolarea și plata contingentului de mercenari de pe lângă Mihai Viteazul. Autorul raportului pomenește de hotărârea voievodului de a expedia încă o solie, *cât de curând*, la împărat și la papa Clement VIII. Dar, pentru această misiune domnul nu mai vroia să-l folosească pe *bătrânul ban Mihalcea, ci pe un altul, un ragusan, om de credință al său numit Luciano Pernice*⁴. Iată deci identificarea obținută !

Un alt act, nefolosit de Turdeanu, care-l amintește pe căpitanul din Deva, este un ordin al lui Mihai Viteazul emis la Alba Iulia în 18 aprilie 1600. Printre cei cărora le era adresat, la un moment dat figurează și: ... *Luciano Pernika, capitaneo arcis nostrae Dewa*⁵. Să reținem așadar că personajul cu pricina a deținut în mod sigur această funcție în răstimpul aprilie-august 1600. Dar este foarte probabil că el l-a slujit cu credință pe

voievod până la capăt. Spunem aceasta întrucât ni s-a păstrat și o poruncă a împăratului Rudolf II, datată 30 octombrie 1601 și adresată Camerei din Silezia, pentru a achita lui Luciano Pernica suma de 1322 taleri și 56 de crețari - din venitul domeniului Königsberg -, sumă de bani pe care acesta o dăduse lui Mihai Viteazul pentru nevoile sale ⁶. Este de bănuț că acești bani i-au fost împrumutați voievodului fie în toamna anului 1600, în cursul retragerii în Țara Românească - când el a avut o acută trebuință de numerar pentru plata mercenarilor -, fie pe durata lunilor de pribegie la Viena și Praga.

Revenind la antecedentele lui Luciano Pernica, trebuie relevat faptul că nu prea de multă vreme a fost editat un grup de acte din arhivele Ragusei, care ne oferă mai întâi proba că el rezida în Țara Românească cel puțin din anul 1594, deci de la începutul domniei lui Mihai Viteazul. Într-adevăr, unul din aceste acte, un inventar al bunurilor lui *messer Giulio Salvaresso*, a fost întocmit în București, la 14 martie 1594, de *ser Luciano di Biaggio* și de Girolamo Tomasi. Numele lui Luciano di Biaggio, în calitate de executor testamentar al aceluiași Giulio Salvaresso, reapare și în testamentul propriu-zis, redactat în aceeași zi. Iar o declarație a lui *Luciano di Biaggio Pernica*, dată în Târgoviște la 20 iulie 1597, în legătură cu aceeași moștenire, are meritul că ne restituie numele întreg al personajului ⁷. Editorul actelor abia pomenite, într-o notă, pentru identificarea lui Luciano di Biaggio a citat un document din volumul IV al colecției Veress. Este vorba de instrucțiunile din 14 decembrie 1595 ale lui Edward Barton, ambasadorul englez pe lângă Poartă, pentru un emisar al său pe care tocmai îl trimitea în Transilvania, la curtea lui Sigismund Báthory. Către sfârșitul lor, Barton își avertiza emisarul că un anume Sebastiano, trecând din Moldova în Țara Românească, a încredințat în mâna lui *Luciano di Biaggio* anumite lucruri - *alcune fodere et vesti* -, în valoare de douăzeci de mii de aspri. Cum Luciano se găsea acum în Transilvania, în caz de nevoie emisarul i se putea adresa pentru bani, așa după cum Barton i-a scris de altminteri acestuia în chip separat ⁸. Dar documentul de față ne îngăduie să luăm în discuție și o altă mențiune a lui Luciano. Ne gândim la scrisoarea pe care Edward Barton i-a trimis-o lui Mihai Viteazul din Constantinopol, în 5/15 iunie 1597. În încheierea ei, Barton așternea aceste rânduri: - Mulțumesc că, din cinste pentru mine, arătați bunăvoință față de slujitorii mei vechi Luciano și Michele <*Luciano et Michele*> și vă rog să-i ocrotiți cu obișnuita voastră bunătate... ⁹. Prin urmare, Luciano di Biaggio Pernica se găsea în vechi relații de afaceri cu Edward Barton, iar acesta era la curent cu faptul că el rezida permanent în Țara Românească.

În fine, cea mai veche știre care ne interesează o găsim într-unul din actele românești ale procesului dintre Giovanni de' Marini Poli și fostul domn al Moldovei Petru Șchiopul. Din acest act, redactat în 1593, rezultă că îndată după 15 august 1591 unul din cei trei arendași ai vămilei Moldovei a fost: *Luțian de Raguză* (în locul lui Marini Poli) ¹⁰. Pare foarte probabil să avem de-a face cu același personaj, care apoi s-a strămutat în Țara Românească ¹¹.

Dacă în cetatea Făgărașului Mihai l-a pus căpitan pe aga Farcaș din Brabova, dacă cetățile Chioar și Gherla au fost date în seama lui Leca aga, se vede că dalmatinul Luciano di Biaggio Pernica se bucura de o încredere similară din partea voievodului, de vreme ce, în 1599-1600, a găsit de cuviință să-l desemneze drept căpitan al cetății Deva. Iar

știrile trecute în revistă mai sus ne lasă să întrezărim faptul că această încredere se întemeia pe servicii și - probabil - fapte de arme, care au precedat cu mult momentul instalării lui Mihai la cârma Transilvaniei¹².

2. Georgius Pithar, provisor Albensis. În binecunoscuta sa selecție de documente, publicată sub titlul **Scrisori de boieri - Scrisori de Domni**, Nicolae Iorga a inclus și textul unei scurte scrisori, tălmăcit din maghiară în română, datat 11 mai 1600, în Alba Iulia. Semnătura a fost echivalată de Iorga în această formă: *Gheorghe Pitarul, pârcălab de Belgrad*¹³. Pe original ea este, însă, în latinește și sună astfel: *Georgius Pithar, provisor Albensis*¹⁴. Cine a fost oare acest *pârcălab* de Alba Iulia al lui Mihai Viteazul ?

Ni s-au păstrat în legătură cu el nu mai puțin de trei diplome de la Mihai Viteazul, din 1 și 29 ianuarie, precum și din 11 august 1600. În câteșitrele acest personaj este indicat drept *provisor Albensis*, ceea ce ne îndeamnă să presupunem că el a exercitat funcția cu pricina în cetatea de reședință a voievodului pe toată durata cărmuirii lui în Transilvania. În cea dintâi diplomă, cea din 1 ianuarie 1600, numele care ne interesează figurează sub forma: *Georgius Borczun alias Pithar de Caransebes*, ceea ce vădește că avem de-a face cu un nobil de origine bănățeană. Acum, Mihai Viteazul îi dăruia satul Sărăzani (**Sarazani**), din ținutul Bujor (**in pertinentiis oppidi Busor**), care până atunci aparținuse cetății Jdioara. Ceea ce merită să ne rețină atenția este motivația oferită de act pentru această răsplată - dregătorul respectiv îl slujise pe Mihai în chip exemplar, în diferite împrejurări, de mai mulți ani (**a compluribus iam annis**)¹⁵. Prin urmare, el s-a aflat în serviciul domnului încă din Țara Românească. Și este firesc să încercăm a-l identifica în izvoarele cu privire la această perioadă. Dar înainte să mai consemnăm și felul în care îi apare numele în cea de-a treia diplomă, din 11 august 1600, prin care Mihai vodă îi mai dăruia și o casă din vecinătatea pieții din Caransebeș: *Georgius Pittar alias Borczun*¹⁶.

În documentele interne ale Țării Românești rămase din intervalul 1593-1599 un *Gheorghe pitarul* nu se întâlnește. În schimb, într-un act târziu, un hrisov din 21 aprilie 1664, am găsit atestat ca viețuind sub Mihai Viteazul pe un **Giurgiul pitarul**. Acesta a fost *miluit* de Mihai vodă cu satul Somorul din județul Mehedinți, un sat *de cumpărătoare* al domnului. Ulterior, însă, vodă și-a retras dania, căci *trimițându-l într-o treabă a lui, el l-au fost ficlenit*. Satul Somorul a fost dăruit din nou, de astă dată lui aga Farcaș din Brabova, ajungând mai apoi în posesiunea mănăstirii Ciutura¹⁷.

Un alt act, un hrisov al lui Matei Basarab din 30 noiembrie 1645, fără a-l mai pomeni pe *Giurgiul pitarul*, este totuși prețios deoarece ne arată în ce împrejurare a găsit de cuviință Mihai să-l răsplătească pe aga Farcaș cu satul Somorul, pe care el îl stăpânea încă *din boierie*: *Deci, când s-au tâmplat lui Mihai voievod pribegie, dăruit-au acest sat ugăi, lu Farcaș, pentru slujbă direaptă, ce i-au slujit*¹⁸. Cu alte cuvinte, aga Farcaș din Brabova s-a numărat, alături de Mihalcea banul din Cocorăști sau comisul Leca, printre puținii boieri care l-au însoțit pe domn la Viena și Praga, în iarna 1600-1601. Este un fapt care nu se știa până acum¹⁹.

Nu avem nici o îndoială că *Giurgiul pitarul*, amintit mai sus în legătură cu stăpânirea peste satul Somorul, este unul și același cu dregătorul de la Alba Iulia al lui

Mihai Viteazul. Forma aceasta a numelui de botez a fost utilizată în Țara Românească și pentru alți oameni din preajma lui Mihai. De pildă, unul dintre aceștia a fost cel pe care istoricii îl evocă, în chip obișnuit, sub forma: **Gheorghe Raț** (= Sârbul). Or, un act din 1 februarie (1611), dintr-un moment când acesta, după invadarea Țării Românești de către oștile principelui Gabriel Báthory, a fost impus ca mare ban al Craiovei, este o *carte* în care el își spune: *Jupan Rați Giurgi...*²⁰.

Hrisovul din 1664 are meritul că, mai întâi, ne confirmă faptul că acest boier se afla într-adevăr în slujba lui Mihai Viteazul dinainte de expediția în Transilvania. Dar, mai cu seamă, actul cu pricina, coroborat cu cel din 1645, lămurește suficient chipul în care au evoluat relațiile lui cu domnul. Este cât se poate de plauzibil că, în împrejurările dramatice din septembrie 1600, din preajma bătăliei nefericite de la Mirăslău, Giurgiu pitarul l-a părăsit pe domn, alăturându-se inamicilor săi. Este semnificativ în acest sens că în actele interne ale Țării Românești din primele două decenii de după dispariția lui Mihai numele său nu mai reapare. El nu a mai revenit deci la miazăzi de Carpați, unde se vede că nu a avut decât o singură stăpânire - satul Somorul - , ce i-a fost confiscată de domn prin octombrie-noiembrie 1600. Ar mai fi de adăugat că în socotelile orașului Cluj, sub data de 26 august 1600, este înregistrată prezența *fiului pitarului Gheorghe*, desigur al aceluiași Giurgiu de la Alba Iulia²¹.

Printre istoricii care s-au ocupat mai de curând de personajul în cauză a fost și Pavel Binder. Domnia sa socotește că funcția îndeplinită de el la Alba Iulia *corespundea cu dregătoria de pitar în Țara Românească*. Mai mult, crede că *Pitar* a devenit un *supranume*, înlocuind până la urmă *numele de familie* Borțun ! În sprijinul teoriei sale, Pavel Binder aduce un alt document de la Mihai Viteazul, un ordin emis în 18 aprilie 1600 în Alba Iulia, în ajunul plecării în campania din Moldova. Ordinul, către căpitanul general Moise Székely, în limba maghiară, scutea pe timp de un an un număr de opt inși de slujba la oaste, ei fiind rânduși *pentru nevoile curții noastre de aici din Bălgrad* pe lângă Giurgiu Pitarul (**Pithár György**)²². De aici încheierea că *nobilul român și-a schimbat numele de familie, păstrându-l numai cel «muntenesc»*. Și, mai departe, extrapolând, același autor afirmă că *acest fapt este o nouă dovadă a unității românești, adică a unei tendințe de unificare a administrației și a nomenclaturii dregătorilor*²³.

Am văzut că în mod absolut sigur titlul de *pitar* este cel cu care a venit Giurgiu din Țara Românească. Să încercăm, însă, și noi să examinăm mai îndeaproape sensul termenului latinesc –*provisor*, cu care apare în diplomele emise de Mihai Viteazul sau în semnătura scrisorii din 11 mai 1600. Ne vine în ajutor chiar documentul pe care s-a bizuit Pavel Binder, căci în el, înaintea numelui *Pithár György*, figurează cuvântul maghiar echivalent pentru *provisor* - **udvarbiránk**. Acesta a fost tălmăcit de Andrei Veress prin *vornicul*. Și credem că tălmăcirea dată de editorul actului în discuție este cea corectă. Iată de ce: în glosarul latin medieval al regatului Ungariei de A. Bartal, între cele câteva sensuri ale cuvântului *provisor*, unul singur corespunde cu maghiarul **udvarbiró**, anume acela de *iudex aulicus*. Or, în actele medievale latine privitoare la Țara Românească sau Moldova vornicul este desemnat câteodată prin îmbinările de cuvinte *provisor curiae* sau *iudex curiae*²⁵. Deci nu există nici o suprapunere între titlul de *pitar* al lui Giurgiu și

funcția îndeplinită la Alba Iulia. Aici a fost *vornicul curții*, calitate în care se ocupa de aprovizionarea și buna ei funcționare.

Discuția terminologică de mai sus nu este de prisos. Rezultatul ei ne mai poate oferi, probabil, încă o indicație cu privire la antecedentele lui Giurgiu pitarul. Întrebarea este următoarea: oare alegerea lui Giurgiu Borțun pentru această funcție nu a fost făcută întrucât el o mai îndeplinise cândva la curtea Țării Românești? Putem trece astfel la discutarea încă unui izvor, raportul din 27 iulie 1595 al solului polon Liubienecki despre întvederile avute cu Mihai Viteazul. În versiunea polonă a acestui raport, autorul lui, descriind sosirea la București, spune la un moment dat: *Boierii m-au însoțit până la gazdă, care se afla chiar alături de curtea domnească și apoi au plecat. După aceea l-a trimis pe Gheorghe, mareșalul său, omul cel mai de credință*, ca să-l întrebe pe sol dacă nu cumva are de comunicat ceva în taină. Textul polon redă acest nume în chipul următor: *...Giorgiego, marsalka swego*. Același nume propriu mai revine o dată în text, însă fără precizarea funcției: *Seara a trimis după mine pe Deli Gheorghe, favoritul său, cu care m-am dus îndată la dânsul* (la Mihai Viteazul). Iar în original el figurează astfel: **Deli Giorgie**²⁶. Versiunea latină a raportului, mai sintetică, omite complet numele propriu al personajului. Și, de altminteri, a păstrat doar prima mențiune, sub forma: *alius eius Mareschalcus*. Aurel Decei, care a dat o tălmăcire românească a versiunii latine a actului, a remarcat pe bună dreptate că este o referire la un vornic, dar a crezut că am avea de a face cu un mare boier, cu Chisar din Leotești²⁷. În schimb, în ce ne privește, ținând seamă de cele de mai sus, socotim că o identificare plauzibilă ar fi cea cu Giurgiu Borțun. Aceasta ar fi deci cea mai veche pomenire a lui, ca vornic de curte la București, în vara anului 1595.

Biografia lui Giurgiu pitarul din Caransebeș - atâta cât este ea cunoscută acum - are darul să sporească lumina asupra unui aspect puțin cunoscut al guvernării lui Mihai Viteazul în Transilvania. Cazul lui, confruntat cu altele, ne vădește că domnul român a căutat în primul rând să se folosească de elemente sigure din anturajul său care proveneau din spațiul transilvănean sau bănățean și care - eventual - trăiseră o vreme dincolo de munți. Firește, se înțelege de la sine că acești oameni erau capabili să-i ușureze mult contactul cu mediul politic și mental local.

De curând ne-am ocupat de un alt asemenea caz, al lui Grigore Balogh - cunoscut în Țara Românească sub numele Gligorie postelnicul din Boldești - , care în cele dintâi luni ale cărmuirii lui Mihai în Transilvania era considerat în cercurile imperiale drept un **factotum** pe lângă domn. Acest personaj era pe jumătate, prin tată, ardelean, iar prin mamă descendent dintr-un mare boier muntean din primele decenii ale veacului XVI. În mai 1585, când era în vârstă de 28 de ani, el rezida încă în Alba Iulia. După care a trecut în Țara Românească și s-a însurat cu o boieroaică de aici, Maria din Boldești. În plus, în cazul lui știm că a fost unul din cei ce l-au îndemnat pe Mihai Viteazul în chip hotărât să nu cedeze stăpânirea Transilvaniei imperialilor²⁸.

Mai cunoscut, în aceeași serie, este cazul nobilului ardelean Ioan Keserü de Gibarth, din care Mihai Viteazul a făcut arendașul dijmelor sale transilvane și comite al comitatului Alba²⁹. Favoarea deosebită de care s-a bucurat din partea lui Mihai rezultă

și din faptul că în 25 iulie 1600, din Alba Iulia, acesta îi scutea de dijmă moșiile din Vingrad și alte 12 sate³⁰. Or, așa cum s-a observat, și acest personaj provenea dintr-o căsătorie mixtă, a domniței Zamfira, fiica lui Moise vodă al Țării Românești (1529-1530), cu nobilul ardelean Ștefan Keserü³¹. Mai mult, avem dovezi că încă din 1597, când își revendica o moșie de moștenire în Țara Românească, Ioan Keserü de Gibarth se afla în legătură cu curtea domnească din Târgoviște³².

3. Medicul francez al lui Mihai Viteazul. Într-o scrisoare a generalului Basta către nunțul din Praga, Filippo Spinelli, redactată în Cașovia (Kaschau, Kosice) și purtând data de 4 iunie 1600, putem citi următoarele: ... *chiar în clipa de față a sosit un medic francez, care l-a slujit pe Valah <Mihai Viteazul> vreme de mulți ani (un medico Francese, ch'ha servito il Valacco molti ani), și mi-a adus scrisori din ziua de 12 ale lunii trecute de la comisarii imperiali, prin care se adeverește fuga lui Ieremia și luarea Moldovei de către valah.* Iar ceva mai departe, Basta semnală că cei doi comisari, adică David Ungnad și Mihai Székely, *sunt ținuți sub pază strașnică în Cluj, dar nu se știe cu ce rost*³³. Deci, medicul cu pricina venise la Cașovia din Cluj.

Înainte de orice altă discuție, mențiunea reținerii sub pază la Cluj a comisarilor ne obligă să revizuiem data acestei scrisori a lui Basta. Căci știm din alte surse că cei doi nu au sosit la Cluj decât în seara zilei de 16 mai 1600³⁴. Prin urmare, în nici un caz ei nu puteau trimite de acolo corespondența în 12 mai, cum ar rezulta din crâmpeiul de text reprodus mai sus. În consecință, data corectă a scrisorii cu pricina trebuie să fie **4 iulie 1600**.

Pe de altă parte, este perfect adevărat că în 12 iunie comisarii imperiali, aflați la Cluj, au primit vești proaspete din Moldova, pe care au ținut să le expedieze îndată mai departe. Fiindcă tocmai atunci a revenit lângă ei un *slujitor al domnului Székely* - identificat cu Ioan Darahi³⁵ -, care a întocmit o dare de seamă amănunțită despre cele văzute și auzite de el până în ziua de 4 iunie, când a plecat din Iași. Printre altele, el a raportat și că, în ziua de 31 mai, a stat de vorbă la Iași *cu doctorul Iosif (Doctore Josepho) și acela trimite prin mine în numele său răspuns domnilor comisari: Să fie siguri de lucrul acesta: doar să știe cum să se poarte cu domnul voievod și vor obține tot ce vor cere de la el, mos illi est gerendus*³⁶. Că acest *Doctor Joseph* nu este altul decât *medicul francez* pomenit de Basta ne-o demonstrează un raport din Alba Iulia, cu data 22 decembrie 1599, al agentului imperial de Marini Poli.

Relatând o discuție avută cu Dionisie Rally, mitropolit de Târnovo, care se găsea la curtea voievodului, Marini Poli susținea că a descoperit o intrigă îndreptată contra intereselor Casei de Austria. Anume, Dionisie Rally ar fi asistat la întrevederea lui Mihai cu *doctorul Isep, francez (dotor Isepo francese)*, care i-ar fi înmănat domnului o scrisoare din partea regelui Franței, prin care îi era oferită protecția sa, cu condiția să se îndepărteze de Casa de Austria și să facă pace cu turcii. O scrisoare cu o ofertă similară ar fi adus același personaj lui Sigismund Báthory, *al suo ritorno*, adică în toamna anului 1598³⁷. Evident, avem de-a face numai cu zvonuri vehiculate în ambianța curții din Alba Iulia. Deoarece, din tot ce știm astăzi, regele Henric IV s-a interesat și a fost la curent cu

evoluțiile politico-militare de la Dunărea de Jos numai indirect, prin intermediul ambasadorului său de la Constantinopol³⁸. Tot ce putem admite, eventual, este că Doctorul Joseph se afla în legătură cu ambasadorul de la Poartă și l-a informat, pe cât posibil, despre stările de lucruri de la fața locului.

Istoricilor medicinei din spațiul românesc nu le-au scăpat, fie și numai în parte, elementele trecute în revistă mai sus. Lor le revine meritul de a fi stabilit locul și data dispariției Doctorului Joseph. Astfel, *Josephus medicus Coronensis Gallus natus*, catolic, s-a stins din viață la 12 noiembrie 1602 și a fost înmormântat în Biserica Neagră din Brașov. A fost, deci, în ultima fază a activității lui, medic al orașului Brașov³⁹.

Dar, pe de altă parte, aceiași istorici au presupus că personajul în cauză trebuie să fie identic cu Doctorul **Josephus Longinus** din Paris, care în anul 1598 a lucrat ca *Physikus* (=medic oficial) în Sibiu⁴⁰. Cum rămâne atunci cu afirmația lui Basta din vara anului 1600, potrivit căreia acest medic l-a slujit pe Mihai *vreme de mulți ani*? Și iată că și de astă dată ne vin în ajutor documentele din arhivele ragusane la care ne-am referit mai sus, în legătură cu biografia lui Luciano di Biaggio Pernica.

În testamentul lui Giulio Salvaressi redactat la București în 14 martie 1594 este menționată o *spada alla turchesca*, pe care el i-a făgăduit-o și i-o lăsa moștenire *al dottor Joseppo*, împreună cu suma de cinci taleri. Iar data de 30 mai 1594, tot în București, *Io Ioseppo Longi, medico francese* scria cu mâna lui o chitanță pentru cei doi *epitropi* ai răposatului, prin care adeverea că această clauză testamentară a fost executată⁴¹. Dispunem deci de o dovadă sigură că în pragul domniei lui Mihai, acest medic francez, care trebuie să se cheme Joseph le Long, făcea într-adevăr parte din colonia occidentală de la București, unde se afla pe atunci și curtea domnească. Prezența lui la curtea din Alba Iulia, în 1599-1600, ca și faptul că l-a însoțit pe domn în expediția din Moldova, nu mai pot fi prin urmare socotite fapte întâmplătoare.

NOTE

1. Ultima ediție a documentului: *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. V, București, 1990, nr. 112, p. 195-196.
2. Pentru această ambasadă, vezi Ștefan Andreescu, *Alți soli ai lui Mihai Viteazul* în "Revista istorică", serie nouă, t. III (1992), 3-4, p. 392-398. Atrag atenția cu acest prilej că actul din 14 septembrie 1600, pe care l-am socotit editat întâia oară de Radu Constantinescu, a fost în realitate descoperit și publicat de C. Giurescu, *Documente răslețe din Arhivele Vienei (1535-1720)*, în "Buletinul Comisiei Istorice a României", I, București, nr. XI, p. 295-296.
3. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XII, București, 1903, nr. MCCCCXVIII, p. 994; E. Turdeanu, *Quelques Ragusains auprès de Michel*

- le Brave*, în culegerea de studii: *Trois mémoires sur Michel le Brave*, Bucarest, 1938, p. 61.
4. *Vezi Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 67; E. Turdeanu, *op. cit.*, p. 56-57; vezi și N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. N. Gheran și V. Iova, București, 1968, p. 226 (Iorga crede că Luciano a plecat, într-adevăr, în această misiune). Orig. germ. în Hurmuzaki, *Doc.*, XII, nr. CCCCLXXVI, p. 317.
 5. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VI, București, 1933, nr. 81, p. 85-86.
 6. *Ibidem*, nr. 443, p. 469; vezi și nr. 446, p. 472. În septembrie 1602, Lucino Pernica, alături de Aloisio Radibrat, trăia pe lângă curtea din Praga (Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. MDCCCXXXVI, p. 1245-1246). Vezi și E. Turdeanu, *op. cit.*, p. 68 și 70, n. 2.
 7. Andrei Pippidi, *Hommes et Idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București-Paris, 1980, nr. XII, p. 105, 107 și 108; nr. XIII, p. 110.
 8. *Ibidem*, p. 109; A. Veress, *op. cit.*, IV, București, 1932, nr. 175, p. 320.
 9. Ultima ediție: *MVCE*, V, nr. 65, p. 140-141.
 10. Ultima ediție: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, cu o introducere de Alexandru Mareș, București, 1979, nr. LXXXVIII, p. 179.
 11. Apropierea a fost făcută de N. Ioega, în momentul în care a editat raportul lui Erich Lassota din septembrie 1597 (Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 317, n. 1).
 12. Un alt "căpitan" numit de Mihai de care avem știință a fost un anume *Costandin Ztolnik*, pe care în 19 iulie 1600 îl aflăm instalat la Gurghiu (A. Veress, *op. cit.*, VI, nr. 139, p. 147).
 13. N. Iorga, *Scrisori de boieri - Scrisori de Domni*, ed. a III-a Vălenii de Munte, 1932, nr. XXXII, p. 47. Scrisoarea, adresată primarului din Bistrița, privea întârzierea furnizării unei cantități de lemne.
 14. Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. MCCLV, p. 900.
 15. I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I (1599-1699), Cluj, 1940, nr. 9, p. 22.
 16. *Ibidem*, nr. 27, p. 64-65; la 29 ianuarie 1600, Mihai Viteazul confirmă schimbul intervenit, în 10 ianuarie, între "Georgius Borczun de Caransebes", de o parte, și frații Sigismund și Ștefan Kovacsoczy, pe de alta, privind o casă din Alba Iulia și moșia Meșcreac (Megykerék) (*Ibidem*, nr. 11, p. 25-28). Comentarii anterioare asupra acestui grup de documente la: Ilie Minea, *Despre Ardealul lui Mihai Vodă Viteazul (Câteva documente date pentru moșii ardelenesti)*, în "Cercetări Istorice", an. X-XII (1934-1936), 1, Iași, 1936, p. 185; Ion. I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania (1 noiembrie 1599 - 19 august 1601)*, București, 1946, p. 53 (extras din

"Analele Academiei Române", *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, t. XXVIII).

17. Rezumat la Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, București, 1916, p. 397; vezi și Ion Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în "Studii și materiale de istorie medie", IV, 1960, p. 500. Comentarii asupra actului din 1664 și la Ioana Cristache-Panait, *Contribuții la istoricul mănăstirii Ciutura*, în "Mitropolia Olteniei", an. XXIII (1971), 3-4, p. 207.
18. Act inedit, inclus în volumul XXX al colecției *Documenta Romaniae Historica*, alcătuit de: Violeta Barbu, Marieta Chiper și Gheorghe Lazăr, sub tipar. Originalul, în limba română, se păstrează la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, nr. 13977.
19. Cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971, p. 58.
20. *Documente privind istoria României*, B, veac. XVII-2, nr. 2, p. 1; din domeniul toponimiei, cel mai elocvent exemplu este cel al orașului și cetății **Giurgiu**, denumire pentru care încă în 1645 Udriște Năsturel arăta că provine de la "Gheorghe" (Ștefan Andreescu, *Une fondation de Matei Basarab à Giurgiu*, în "Revue Roumaine d'Histoire", t. XXV (1986), 4, p. 345.
21. Ștefan Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj*, Cluj, 1935, p. 19. Se pare că avea titlul de vistier, căci în 28 august îl aflăm pe acest boier în Satu Mare, trimis de vodă în solie la George Basta, împreună cu nobilul ardelean Melchior Bogáthy (Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. MCCCCLVIII, p. 1015; vezi și N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. cit., p. 360).
22. A. Veress, *op. cit.*, VI, nr. 80, p. 84-85. Trei din cei opt inși scutiți de oaste erau dieci, ei fiind desigur reținuți pentru lucru în cancelaria din Alba Iulia.
23. Pavel Binder, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în "Revista de Istorie", t. 28 (1975), 4, p. 597-598. "Numele de familie" "Borczun" pare mai curând o poreclă. Personaje purtând numele *Borțun* sunt atestate în Țara Românească în secolul al XVI-lea sau la începutul celui următor. Ba chiar în vremea lui Mihai Viteazul, la 4 august 1599, este amintit într-un hrisov un anume Borțun din Spăteni (*DRH*, B, XI, nr. 337, p. 469). Numele respectiv are la bază substantivul "borț", de la care s-a format și cuvântul "borțos", care circulă și astăzi (N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 211 și 224, unde figurează forma *Burțan*, derivată de la pluralul "burți"). O scrisoare anonimă, din 24 august/3 septembrie 1596, îl informa pe Mihai Viteazul că tătarii se apropie și autorul afirma că i-a anunțat deja pe boierii săi Dumitru logofătul, Mitrea vornicul, "Borzan" (s. n. - Șt. A.), "Moldaj" și "Balaban" să se ferească, ei și toată țara (Hurmuzaki, *Documente*, III-1, București, 1880, nr. CCVII, p. 275; exegeza actului la I. Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, ed. îngrijită de Damaschin Mioc, Timișoara,

- 1976, p. 234; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. cit., p. 210). Nu ar fi deloc exclus ca în cazul numelui "Borzan" să avem de-a face cu o stâlcire a numelui-poreclă *Borșun*.
24. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae*, Lipsiae, 1901, s.v. Colegul Sergiu Iosipescu a echivalat cuvântul "provisor", dintr-o inscripție din 1616 de la castelul Vinț, cu "ispravnic" ("Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", t. XIX, Iași, 1982, p. 674).
 25. Vezi Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV - XVII)*, București, 1968, p. 186 și 193.
 26. Vezi *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, București, 1982, nr. 16, p. 101 și 102 (trad. p. 105 și 106).
 27. Vezi antologia: *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. II, București, 1969, p.27, precum și nota de la p. 33-34. Într-adevăr, și în lista marilor boieri pământeni din Țara Românească și Moldova, întocmită în 1595 de Giovanni de'Marini Poli, în dreptul numelui lui Danciul (din Brâncoveni) citim: "... fora Duornik, Marescial" (Hurmuzaki, *Documente*, III-1, nr. CLXXXIX, p. 196-197). Și nu este singurul exemplu.
 28. Ștefan Andreescu, *Doi soli ai lui Mihai Viteazul*, în "Revista Istorică", serie nouă, t. I (1990), 5, p. 471-474. Adăugăm aici amănuntul că, în cadrul schimbului de solii care a precedat bătălia de la Șelimbăr, Gligorie postelnicul a fost trimis ca ostatic în tabăra cardinalului Báthory, împreună cu Preda (Buzescu), în momentul în care la Mihai Viteazul au sosit să trateze Moise Székely și Melchior Bogáthy (Matthias Miles, *Siebenbürgisher Würg-Engel*, Sibiu, 1670, p. 241). Este așadar sigur că, ulterior, a participat la bătălie.
 29. Cel mai recent document ieșit la iveală, în care este ondicat cu aceste funcții, poartă data 4 august 1600 (Ion Ranca, *Patru documente sighșorene emise de Mihai Viteazul*, în "Revista Arhivelor", an. XLVIII, vol. XXXIII, 1, p. 106. La începutul cărmuirii lui Mihai, mai exact în 26 noiembrie 1599, arendaș al dijmelor în Transilvania a fost Benedict Mindzenthius (P. Abrudan și D. Avriceanu, *Două documente inedite de la cancelaria din Alba Iulia a lui Mihai Viteazul*, în "Revista de Istorie", t. 28 (1975), 4, p. 607.
 30. A. Veress, *op. cit.*, VI, nr. 142, p. 149-150.
 31. Vezi, mai nou, Andrei Kovács, *Date privind viața Zamferei, fiica lui Moise-Vodă*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", XXVII, Cluj, 1985-1986, p. 349-350 și 355-356.
 32. A. Veress, *op. cit.*, vol. V, nr. 47-49, p. 72-75; vezi și A. A. Rusu, *Mănăstirea Cerna*, în "AIIAC", t. cit., p. 342.

33. Ultima ediție: *MVCE*, V, nr. 192, p. 282.
34. Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. MCCLXVI, p. 910-911.
35. Vezi *Călători străini despre țările române*, IV, p. 138-139, n. 2.
36. *Ibidem*, p. 140; vezi și *MVCE*, IV, București, 1986, nr. 211, p. 279-282.
37. Hurmuzaki, *Documente*, III-1, nr. CCCXIX, p. 394-395.
38. Vezi Georges Boisnard, *Témoignages français sur Michel le Brave (dans la correspondance diplomatique d'Henri IV)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", t. XXIV (1985), 1-2, p. 137-146.
39. Georg Valentin Huttmann, Arnold Huttmann, *Medicii lui Mihai Viteazul*, în culegerea *Momente din trecutul medicinei*, sub redacția dr. G. Brătescu, București, 1983, p. 136.
40. G. V. Huttmann, *Die Beziehungen des Fürsten Michael des Tapferen zu den Ärzten seiner Zeit*, în "Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde", III. Folge, 4. Jahrgang, 1974, p. 54.
41. Vezi A. Pippidi, *op. cit.*, p. 108 și 110. Autorul a semnalat că este vorba de "primul medic francez cunoscut în țările române" și a raportat informația din actele pe care le-a reprodus la textul din 1599 al lui Marini Poli (*Ibidem*, p. 111).

EVOLUȚIA TERMENULUI DE BEZMĂN

Simion CĂLȚIA

Fără a se apleca special asupra termenului de *bezmăn* (cu varianta sa grafică *bezmen*) câțiva autori i-au dat o explicație, mai ales a sensului pe care îl are în secolul al XVIII-lea. Astfel, Nicolae Grigoraș¹ îl consideră ca fiind plata unei chirii pentru casă datorată de orășeni mănăstirilor care stăpâneau târguri sau părți de târg. D. Ciurea² îl consideră ca o dare pentru casă plătită de târgoveți stăpânului feudal al orașului, fie el ecleziastic sau laic. Tot el atrage atenția asupra actelor de *așezare* a noilor târguri, unde *bezmănul* apare frecvent în înțelegerea dintre proprietarul moșiei și viitorii târgoveți. Constantin Șerban³ este primul care consideră *bezmănul* ca o dare pentru locul de casă, și tot el arată că *bezmănul* se extinde, pentru secolul al XVIII-lea, și la unele sate mai mari din regiunile viticole ale Moldovei. De asemenea el remarcă procesul de creare de noi obligații din partea stăpânilor feudali ai târgurilor, comparativ cu situația târgurilor rămase sub stăpânire domnească. O discuție din punct de vedere juridic a termenului o face Valentin Al. Georgescu⁴, singurul care menționează existența unei dări către domnie cu numele de *bezmăn*, pe care o consideră, împreună cu *camăna*, ca având funcție de *signum domini*. Referitor la sensul pe care îl capătă termenul în secolele XVIII-XIX, (aceia de obligație fiscală către stăpânul feudal al orașului) V. Al. Georgescu îl consideră echivalent cu *embaticul* în Țara Românească și anume un drept de stăpânire, ereditar și alienabil, asupra unei suprafețe de teren, fără ca aceasta să fie deținută în proprietate deplină⁵. Trebuie menționat aici că, în Moldova, termenul de *bezmăn* nu apare în documente decât ca taxă, și nu ca drept de stăpânire. De asemenea V. Al. Georgescu consideră că vechea dare numită *bezmăn* se transformă într-un: "*impozit pe dughene și alte obiective cu caracter economic*"⁶ fără a ține cont că și pentru casele de locuit se plătește *bezmăn*.

Cea mai recentă lucrare care abordează problema este: *Instituțiile feudale din Țările Române. Dicționar*. Termenul de *bezmăn* este considerat sinonim cu *cerărit*, *camăna* și *embatic*. Pentru *cerărit*⁷ se menționează că este dare asupra cerii, în Țara Românească, numită, în Moldova, *bezmăn*, când de fapt pentru această dare termenul amintit este foarte rar utilizat în documentele moldovenești, termenul curent fiind de *ceară* (*scutit de ceară, dare de ceară*) atestată încă din secolul al XV-lea. Pentru *camăna*⁸, termenul de *bezmăn* e identificat cu sensul de dare a cerii, ca mai sus, fără a se face referiri la utilizarea lui și cu sensul de unitate de măsură pentru ceară, de altfel mai des atestată documentar. Cât despre identificarea cu termenul de *embatic*⁹, față de cele spuse deja de autorii mai sus menționați, *Dicționarul* dă ca primă atestare a termenului anul 1743

- mult prea târziu - și amintește cele două legi care au drept consecință dispariția din limba vorbită a termenului de *bezmăn*: interzicerea creării de noi locațiuni perpetue în 1865 (Codul civil) și desființarea regimului embaticului (*bezmănu*) în 1921 (14 iulie - legea pentru reforma agrară).

Prima mențiune a termenului datează din 1632¹⁰, într-un document slavon de la Alexandru Iliș, cu sensul de unitate de măsură pentru ceară (ЧЕТРИ БЕЗМЕНИ

ЗА БОКЫ). Originea termenului, care în slavonă s-ar traduce prin: *fără schimbare* ar trebui căutată, ținând cont că aria lui de răspândire este Moldova, în spațiul polono-ucrainean.

Cu sensul de dare termenul este menționat pentru prima oară într-un act din 1633, august 25¹¹. Primul lucru care trebuie remarcat este că, având înțelesul de dare către domnie, termenul de *bezmăn* nu apare decât în scutiri de dări și ca atare documentele nu precizează forma de plată, cuantumul dării, termenele etc. Unele informații avem asupra celor impuși la plata *bezmănu*. Există trei categorii de scutiri: unele se adresează diferiților meseriași necesari mănăstirilor (cârciumari, cojocari, casapi¹²), personalul ecleziastic (preoți¹³ etc.) sau pur și simplu unor *oameni ai mănăstirii*¹⁴. De remarcat că în documente nu sunt precizate numele celor scutiți ci slujba lor, mănăstirilor nefiindu-le cedate niște persoane anume ci un număr de slujbe ai căror posesori sunt scutiți în folosul mănăstirii. A doua categorie de scutiri se referă la sate întregi¹⁵ sau părți de sate, cu foarte rare excepții, tot în favoarea mănăstirilor¹⁶. A treia și cea mai des atestată documentar categorie de scutiri se referă la imobile, aparținând toate mănăstirilor, în covârșitoarea lor majoritate crâșme¹⁷ și în câteva cazuri pivnițe¹⁸ (uneori tot cu rol de crâșme) și chervăsării¹⁹. Din formulele stereotipe ale documentelor de danie nu se poate deduce exact pentru ce se plătea *bezmăn*: pentru casă, teren sau persoană ?

Termenul de *bezmănar*, însemnând cel ce strânge darea respectivă (v. *cămănar*, *goșținar* etc) este menționat pentru prima dată într-un document din 1648²⁰. Și *bezmănarii* sunt menționați exclusiv în legătură cu scutirile. Cu acest sens, de strângători de dări, termenul apare până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

De altfel, și darea dispăre, după V. Al. Georgescu, în cursul secolului al XVIII-lea²¹. Ea este totuși menționată încă în primele decenii ale secolului.

Mai trebuie menționat că, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, în înșiruirea dărilor scutite *bezmănu* urmează imediat camenei, (excepție fac doar documentele unde este menționată doar una din dări), iar *bezmănarii* urmează imediat cămănarilor.

Cel de al doilea sens sub care *bezmănu* apare în mod frecvenț este cel de taxă, redevanță plătită în schimbul concesiunii perpetue, în spațiul urban, a unei suprafețe de teren de către proprietarul târgului (părții de târg respective). Cu foarte rare excepții, acest teren este utilizat pentru construcții (case, dugheni, cârciuni, magazii etc.).

Odată cu donarea unor porțiuni din vatra târgului unor mănăstiri sau boieri le este cedat și dreptul de a percepe diferite taxe de la cei care locuiesc pe aceste terenuri, una din cele mai importante și apăsătoare fiind *bezmănu*. Prima mențiune a termenului cu acest sens este din 1688²²) într-un document în care se stipulează că cel care a cumpărat

o casă aflată pe locul mănăstirii Socola se obligă să-i plătească bezmăn respectând tocmeala vechiului posesor al casei. Într-un alt document din 1717 se spune deja că luarea bezmănuului este după obicei²³.

Proprietarul unei suprafețe de teren în târg are dreptul să ceară plata bezmănuului celor ce-și construiesc locuințe sau dughene pe el²⁴, dar, în cazul în care au fost construite fără acordul proprietarului și posesorii acceptă să plătească bezmăn, proprietarul nu îi poate alunga! În privința dughenelor, multe înțelegeri stipulează obligativitatea de a plăti bezmăn indiferent dacă acestea sunt folosite sau nu²⁵. Proprietarul are dreptul să risipească²⁶ dughenile și casele celor care nu plătesc bezmănuul, sau să li se scoată la mezat²⁷.

În cazul în care deținătorul dorește să-și vândă casa sau dugheana, el are nevoie, pentru legalizarea vânzării, și de acordul proprietarului terenului, căruia i se garantează plata bezmănuului de către noul cumpărător. De asemenea proprietarul are drept de protimisis, dar cu respectarea "prețului ce l-ar fi dat alții"²⁸. Unele documente prevăd ca cei cărora focul sau altă calamitate le va fi distrus casa și dugheana și nu o mai pot reface să cedeze terenul cu învoială pentru a nu se pierde bezmănuul²⁹.

Documentele relevă și o serie de abuzuri, mai ales încercările unor proprietari (foarte adesea mănăstiri) de a impune la plata bezmănuului și orășenii de pe terenurile domnești ceea ce generează procese adesea interminabile, cum este cazul la Târgul Frumos³⁰. Bezmănuul era plătit în bani, foarte rar în ceară și există documente care precizează că plătitorii nu pot fi puși la muncă în contul valorii bezmănuului. O altă sursă de conflicte este creșterea bezmănuului de către proprietarul târgului. Reacțiile târgoveților la abuzuri sunt de două feluri: prima, contestarea abuzului în judecată; a doua, de obicei după ani de judecăți, refuzul plății bezmănuului și al celorlalte obligații³¹.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea bezmănuul devine tot mai împovărător, de aceea, atunci când proprietarul e de acord, locuitorii își răscumpără terenurile pe care au case, ca să le stăpânească în deplină proprietate.

După 1775 există tot mai numeroase documente prin care domnia autorizează crearea de târguri pe moșiile boierilor. În toate, principalele surse de venit ale acestora sunt taxele pe produsele vândute în zilele de iarmaroc, bezmănuul și uneori taxele pe vânzarea băuturilor alcoolice. Din actul de așezare se prevedea scutirea de bezmăn a școlilor, feredelui, cimitirului, acolo unde vin să se așeze evrei e scutită și o casă de rugăciune, în general sunt scutite și velnițele și berăriile.

Termenul de *bezmănar* apare rar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și are sensul de cel ce plătește bezmăn, cel ce stăpânește un teren pentru care plătește bezmăn.

Tot pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea trebuie menționată folosirea termenului de *bezmăn* și în Bucovina, chiar și de administrația austriacă în unele reglementări tipărite în limba română³².

Un caz izolat de utilizare a termenului de *bezmăn*, fără a i se schimba însă sensul, este atestat în înțelegerea din 1793 dintre patriarhul Ierusalimului și un boier român,

primul cedând sub formă de locație perpetuă cinci moșii, proprietate a patriarhiei, aflate în Bucovina, pentru care urmează a primi *bezmăn*. Se remarcă două diferențe față de regimul obișnuit al terenurilor cedate în schimbul plății *bezmănu*: nici proprietarul, respectiv patriarhia, nici cel ce le utilizează și urmașii lui nu au voie să le vândă sau înstrăineze; și a doua, esențială, cele cinci moșii sunt terenuri rurale, agricole ³³ !

Primele documente unde apare termenul de *bezmăn* cu sensul de taxă pentru folosirea unei suprafețe în oraș nu oferă detalii despre valoarea lui, menționând la vânzări-cumpărări, cel mult, că se menține *bezmănu* de până atunci. Primele date concrete apar după mijlocul secolului al XVIII-lea. Fără a intra în analiza evoluției valorii *bezmănu*, trebuie menționat modul de stabilire al cuantumului și diferențierilor ce apar. Și aici date concrete avem începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea. Uneori în târgurile și orașele vechi valoarea *bezmănu* e stabilită prin înțelegere între proprietar și *bezmănar*, dar cel mai des ea este aceeași pentru tot orașul. Cazurile când se ține cont de starea materială a locuitorilor sunt relativ rare. În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea se impune o altă diferențiere - în funcție de rolul economic al construcției - crâșmele plătesc de obicei cel mai mult, apoi dughenele *la uliță*, casele din mahala unde se face și vânzare (case cu *alişveriş*) și în sfârșit casele de locuit - fără funcție economică. Tot din această perioadă datează și calcularea *bezmănu* pe stânen, socotindu-se numărul de stâneni pe care îi ocupă dugheana la uliță (și nu de suprafața terenului). Acest mod de stabilire a *bezmănu* nu apare decât foarte târziu la case, care până mult după începutul secolului al XIX-lea continuă să plătească o sumă fixă, egală pentru toate, indiferent de spațiul ocupat. Destul de rare sunt mărturiile atestând împărțirea uliței comerciale a târgului în zone și plata de *bezmăne* diferite în funcție de poziția dughenei (ca la Focșani, a cărui uliță este împărțită în loc de frunte, de mijloc, și de coadă, după distanța față de iarmaroc) ³⁴. Pentru dughenile închiriate de *bezmănar* acesta plătește proprietarului de obicei o zecime din chirie.

Deci, inițial, *bezmănu* reprezenta contravaloarea unui drept de folosință, (același pentru case, dugheni etc.), apoi el evoluând către o taxă care să aducă proprietarului o cât mai mare cotă de venit în raport cu spațiul cedat și cu venitul realizat prin utilizarea acestuia.

Termenul de *bezmăn* și problemele legate de el capătă o formă juridică abia la începutul secolului al XIX-lea în *Codul Calimah* ³⁵: *Tocmala prin care acel ce stăpânește un loc străin se îndatorește să dea o mică plată pe an la proprietarul acelui loc spre recunoașterea proprietății lui, se zice tocmală de bezmăn; iar acel ce a luat locul cu bezmăn, se zice bezmănariu și acela ce se dă pe tot anul se numește bezmăn* ³⁶. Potrivit *Codului Calimah* dreptul principal al proprietarului este de a lua câștigul - adică *bezmănu* (§ 1513), care e prevăzut a se plăti la termenul tocmelii sau la sfârșitul anului (§ 1514). Când *bezmănarul* nu mai plătește *bezmănu* trei ani la rând (sau numai doi când proprietarul este o mănăstire) e scos prin judecată din locul lui, pierzând și investițiile (dugheni, îmbunătățiri etc.) (§ 1517). De asemenea *Codul Calimah* reglementează ca drept și procedură modul de vânzare al imobilelor *bezmănarilor* (§ 1523-1526), precum și problemele succesoriale (§ 1534-1536). În încercarea de a codifica juridic tipul de

proprietate creat de tocmeala cu *bezmăn*, *Codul Calimah* distinge *proprietarul fânzei* (adică al locului respectiv) și *proprietarul folosirii* (adică *bezmănarul*). Interesantă este, pentru înțelegerea drepturilor pe care le crează plata *bezmănului*, reglementarea potrivit căreia în cazul găsirii unei comori, dacă este aproape de suprafață, *bezmănarul* poate revendica o parte din ea (§ 1528), iar dacă este "*mai adânc găsită... nimica nu i se cuvine*" (§ 1532).

Reglementarea în alt paragraf a circulației chitanțelor între care sunt incluse și cele pentru plata *bezmănului* (§ 1585) ne face să credem că ele erau destul de răspândite.

Un alt paragraf prevede ca, pentru un teren stăpânit cu *bezmăn*, după 40 de ani de stăpânire *slobodă și neîngrădită* (adică proprietarul nu își exercită drepturile) să se transforme în proprietate deplină a respectivului posesor (§ 1937).

Deci, concluzionând, în al doilea sens al său, termenul de *bezmăn* înseamnă o taxă plătită pentru cedarea în locație perpetuă a unui teren (aproape fără excepție urban). Învoiala care are ca efect plata *bezmănului*, precum și starea de drept care se crează nu au denumiri proprii în documentele moldovene (lipsă explicabilă dacă ținem cont de nivelul foarte scăzut al codificării legislative și de faptul că cel mai important aspect al problemei, în ochii contemporanilor, era plata respectivei sume de bani).

Termenul de *bezmăn* mai are încă trei înțelesuri, toate trei foarte rar atestate documentar, deci de circulație foarte redusă, (de altfel în aceste cazuri termenul se suprapune peste sinonime cu mult mai importantă atestare documentară).

Primul sens este de unitate de măsură pentru ceară - echivalentul *camenei de ceară* sau al *pietrei de ceară* din Muntenia - atestată documentar în 1632³⁷. Cu acest înțeles - unitate de măsură - apare menționat în plata unor dări, în plăți în tranzacții sau în plata *chiriei locului* unei case (a *bezmănului* adică). Toate aceste plăți se fac în ceară.

Bezmănul de ceară apare foarte rar cu sensul de dare, în scutiri de dări din deceniul al optulea al secolului al XVII-lea³⁸, formulele cunoscute pentru această dare fiind *camăna* și mai ales *ceara*.

Al treilea sens rar întâlnit al cuvântului apare la începutul secolului al XIX-lea, când termenul de *bezmăn* e folosit uneori cu înțelesul de taxă pe vinul sau păcura vândute (adeti) ³⁹.

NOTE

1. N. Grigoraș, *Din raporturile târgurilor moldovenești cu mănăstirile în epoca fanariotă*, Iași, 1941.
2. D. Ciurea, *Orașele și târgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, în *Studii și cercetări științifice, Istorie, Anul VII, (1956), fasc. I*, Academia R.P.R.

3. C. Șerban, *Noi contribuții la istoria luptei târgoveștilor și orășenilor moldoveni împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în S.A.I., vol. IV, București, 1962.
4. Valentin Al. Georgescu, *Le régime de la propriété dans les villes roumaines et leur organisation administrative aux XVIIe- XVIIIe siècles - Valachie et Moldavie*, în "Studia Balcanica, III, - La Ville Balcanique XVe-XIXe siècles", Sofia, 1970, pg. 63-81.
5. *Ibidem*, pg. 69.
6. *Ibidem*, pg. 67.
7. *Instituțiile feudale în Țările Române. Dicționar*, București, Ed. Academiei, 1989, p.90.
8. *Ibidem*, pg. 65.
9. *Ibidem*, pg. 183-184.
10. *Documente Romaniae Historica*, A, XXI, pg. 307.
11. *D.R.H.*, A, XXI, pg. 447-448.
12. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale (în continuare C.D.M.)*, Supliment I, București, 1975, pg. 295.
13. *C.D.M.*, vol. 5, 1974, pg. 249-250.
14. *C.D.M.*, vol. 5, pg. 177.
15. *C.D.M.*, vol. 3, pg. 233.
16. *C.D.M.*, vol. 4, pg. 95.
17. *C.D.M.*, vol. 3, pg. 53.
18. *C.D.M.*, vol. 4, pg. 414.
19. *C.D.M.*, vol 5, pg. 3.
20. *C.D.M.*, vol. 2, pg. 400.
21. V. Al. Georgescu, *op. cit.*, pg. 67.
22. *C.D.M.*, Supliment I, pg. 310.
23. *C.D.M.*, vol. 5, pg. 402.
24. *C.D.M.*, vol. 5, pg. 135.
25. *Din tezaurul documentar sucevean 1393-1849*, București 1983, Direcția Generală a Arhivelor Statului, (în continuare: Din tezaurul.) pg. 399.
26. *C.D.M.*, vol. 5, pg. 402.

27. *Din tezaurul...*, pg. 580.
28. *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 74-75. (în continuare *D.I.E.R.*)
29. *D.I.E.R.*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 17-18.
30. *D.I.E.R.*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 6; pg. 56-60.
31. *D.I.E.R.*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 44.
32. *Din tezaurul...*, pg. 613.
33. *Din tezaurul...*, pg. 497.
34. *D.I.E.R.*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 18-20.
35. *Codul Calimah. Ediție critică*, București, Ed. Academiei, 1958, § 1506-1538.
36. *Idem*, § 1506.
37. v. nota 10.
38. *C.D.M.*, vol. 3, pg. 469; vol. 4, pg. 24.
39. *D.I.E.R.*, Moldova, seria A, vol. II, pg. 98-99; pg. 112-113.

SUMMARY:

This article deals with the sense and transformations suffered by the term *bezmăn*. It was mentioned for the first time in the XVIIth century, in Moldavia, as it appears from documents we've studied, meaning tax (pecuniary charge) imposed by the political authority upon houses, pubs and other buildings.

Another sense of the term *bezmăn* is that of tax upon the perpetual concession of an urban piece of land meant for building houses and other edifices, paid to the owners of fairs.

The term *bezmăn* is used with this meaning until the XIXth century, when it is finally abandoned by the spoken language.

During the second half of the XVIIIth century and the first half of the XIXth century, the *bezmăn* is one of the most important income sources of the owners of fairs.

The term *bezmăn* appears only in Moldavia and it is quite similar to the *embatic*, which is specific to Wallachia.

Motto:

*Von hohen brgen shiecklt
Das flüschchen Wied zum Rhein,
An dessen Usern spricht
Ein Fürstenhaus so sein
Aus altem heldenstamme,
Mit schlechten vie im Kauf,
Drum schlägt auf edle flamme,
Aus Stamm und Wuzerln auf.*

Ernst Moritz Arndt
Die Graffen und Fürsten zu Wied

FAMILIA PRINCIARĂ DE WIED SERVIND ISTORIA SUB DEVIZA "FIDELITATE ET VERITATE"

- Schiță genealogică însoțită de armele Familiei -

Gabriel BADEA-PĂUN

Comitatul și apoi principatul Wied era situat la 51°34' latitudine nordică și 7°28' longitudine vestică ¹, pe cursul mijlociu al Rinului, într-o zonă colinară cu înălțimi variind între 450 și 535 metri. Numele său l-a împrumutat de la principalul curs de apă ce îl străbate, râul Wied, un afluent de dreapta al Rinului, care izvorăște din partea de apus a pădurii Westerwald, și după un curs sinuos se varsă în Rin la Neuwied, principala așezare a principatului.

Pe tot parcursul istoriei sale, principatul a avut aproape aceiași vecini: la nord comitatele Berg, Sayn și Neunahr și episcopatul ducal Colonia; la sud comitatele Katzenelnbogen și Isenburg; la vest episcopatul ducal Trier; iar la est comitatul Nassau ².

Ca mai toate familiile nobiliare germane și familia de Wied are legendele sale ³ referitoare la fondarea neamului. Una dintre acestea spune că negreșit vitejii cavaleri de Wied se trag din șefii aprigului trib celtic al wezilor ce își făcuse în vechime sălaș prin aceste locuri.

Primul strămoș cunoscut al familiei este comitele Meffridus von Wiedhe (+1129)⁴ a cărui piatră tombală încă se mai putea vedea la începutul secolului nostru între ruinele bisericii de la Altwied⁵. El a fost căsătorit cu o rudă de aproape a lui Enric Leul (Osterlinds)⁶, al cărui nume însă nu-l cunoaștem, știm însă că au avut doi fii: Arnold-archiepiscop de Colonia și un altul al cărui nume însă nu a ajuns până la noi, dar care o are ca moștenitoare pe fiica sa Theodora⁷. Aceasta se va căsători cu comitele Bruno I de Isenburg, care în urma unor tulburări își pierde calitatea de comite ereditar⁸ și cu aceasta și cea mai mare parte a domeniului ce îl avea în stăpânire. Fiul și moștenitorul său se va intitula Bruno II comite de Isenburg-Wied⁹, asociere ce va alimenta permanent pretențiile Casei Wied asupra celei Isenburg, în ciuda faptului că cea mai mare parte din domeniile Isenburg, peste două treimi, vor rămâne în mâinile fratelui lui Bruno I, comitele Ernst I al Isenburgului de Jos, care este socotit ca strămoș comun al celor două linii actuale ale Casei: catolică-Isenburg-Beistein și reformată-Isenburg-Philippseich.

Depre urmașii lui Bruno II nu știm însă prea multe, cea mai mare parte a documentelor ce puteau să ne vorbească despre soarta lor au pierit într-un incendiu ce a mistuit castelul de la Altwied. Avem știre doar de unul din urmașii săi Johann II de Isenburg-Wied care va fi moștenit de unica sa fiică - Anastasia¹⁰ ce se va căsători cu comitele Dietrich IV de Leiningen-Runkel-Westerburg. Acesta era descendent din comitele Siegfried II de Runkel ce a trăit cândva la jumătatea secolului al XII-lea. El a avut doi fii, pe Siegfried și pe Teodoric¹¹, care în baza unui așezământ¹² își vor împărți în 1226 moștenirea; Siegfried luând Runkel, iar Teodoric - Westerburg, fondând o nouă linie și construind un nou castel familiei sale. Între Siegfried III și următorii stăpânitori ai comitatului avem însă o perioadă de trei sau patru generații, cărora nu le cunoaștem numele. Următoarea mențiune documentară pe care o avem este un act de vânzare-cumpărare în baza căruia Dietrich III și fratele său Siegfried, comiți de Runkel, cumpără domeniul Wallendar, iar în 1375, în urma prestării unui jurământ de vasalitate primesc din partea suveranilor lor, comiții de Katzenelnbogen (rude prin filiație maternă) domeniile: Schoppach și Amenau, situația era însă mai mult obligat și formal satisfăcută din dorința puternicilor vecini de la sud de a-i îndepărta pe cavalerii de Runkel de la pretențiile ce le ridicau asupra comitatului Dietz și satelor: Endrich și Hoffen.

Acest Dietrich III¹³ s-a căsătorit cu Jutta comitesă de Leiningen-Weterburg și a avut cu aceasta un fiu - Dietrich IV (+1454), care s-a căsătorit după cum am văzut, cu Anastasia de Wied. Fiul lor Frederich va reuni pentru prima oară în mâinile sale domeniile celor două familii, intitulându-se *comite de Leiningen-Westerburg-Runkel-Wied, senior al Isenburgului și unic stăpânitor al castelelor de la (Alt)Wied, Braunsberg și Dierdorf*¹⁴.

La moartea sa, în anul 1487, va lăsa patru fii: Wielhelm V, Johann III, Hermann, arhiepiscop de Colonia și elector (+1552) și Friederich, episcop de Münster (+1522).

Wielhelm V s-a căsătorit cu contesa Margareta de Mörs, ultima descendentă a neamului conților de Mörs, însă nu avură decât o fiică ce primi ca zestre, zestrea mamei sale, domeniul ereditar trecu astfel în stăpânirea fratelui său Johann III¹⁵, care în 1545 îi adăugă dominatul Greifstein și, în urma căsătoriei¹⁶, dominatele Kurpfalz și Wörms.

Fiul său, Frederich IV, arhiepiscop de Colonia și elector (+1568), va moșteni comitatele Wied, Runkel, Isenburg și Olbrüh ¹⁷ (pe care îl vinde însă în 1555). Obligat de funcția sa ecleziastică să nu se căsătorească, el va trece toate bunurile fratelui său Johann IV.

După moartea lui Johann IV, în 1581, fiii săi pe baza unui contract de familie ¹⁸, datat 29 octombrie 1582, împărțiră proprietățile părintești astfel: Hermann I luă Runkel și Dierdorf - care de acum se va numi Comitatul de Sus, datorită poziției sale față de Rin, iar Wielhelm IV luă Wiedul, Braunsberg-ul și participațiunea din Isenburg, existentă încă în posesia familiei și care se va numi Comitatul de Jos.

Hermann I va încerca cu ajutorul pastorului Martin Boutzer ¹⁹ din Strasbourg să introducă doctrina lui Luther în eparhia sa, însă acțiunea sa nu s-a soldat cu succes: cert este însă că de la această dată familia de Wied trece la protestantism.

Tot din timpul lui Hermann I și al lui Wielhelm IV datează și blazonul Casei ²⁰, pe baza elementelor heraldice mai vechi, scutul scartelat, în primul și al patrulea cartier de aur patru bande roșii și peste toate un păun natural rotând - care este Wiedul; în cartierele al doilea și al treilea de argint două flăcări de roșu - care este Runkel.

Însă, întrucât Wielhelm nu a vut urmași, comitatul său reveni, în 1612, copiilor lui Hermann I: Johann-Wielhelm și Hermann II, care la 20 mai 1613, încheiară un *Așezământ de neam și moștenire* ²¹, prin care se stabilea că toate proprietățile familiei erau *Fidei comise*, adică niciodată nu vor putea fi împărțite în mai mult de două părți și că una din aceste părți, sau chiar întreaga moștenire, să nu urmeze decât fiului cel mare al celui din urmă stăpân, pe care acesta îl va numi în testament. Pentru a statornici acest *Așezământ* pe deplin, se hotărî ca fiecare comite de Wied, îndată ce a împlinit vârsta de 18 ani să presteze jurământ față de el. În virtutea sa Johann- Wielhelm primi Comitatul de Jos, însă după moartea prematură a unicului său fiu, în 1638, prințul Philipp-Ludwig, hotărăște ca moștenirea să revină nepoților săi, fiii fratelui său Hermann II: Frederoch (+1698), Moritz-Christian (+1653) și Johann-Ernest (+1664).

Frederich ce urmasa ca comite ereditar tatălui său în Comitatul de Sus, moștenind în 1638 Comitatul de Jos cedă fratelui său mai mic, Moritz-Christian, Comitatul de Sus, dar cum și Moritz- Christian muri în 1653 ²³ fără urmași de parte bărbătească, el lăsă comitatul fratelui său Johann-Ernest (+1664), ce fu moștenit de fiul său Ludwig-Friederich (+1709) ²⁴. Cum însă căsătoria acestuia nu a fost binecuvântată de nici un copil, el renunță la partea sa în favoarea unchiului său Friederich ²⁵, în schimbul unei rente anuale acordată Casei sale. În acest mod Friederich reuni în mâinile sale toate proprietățile și bunurile familiei de Wied.

Friederich își va deschide statul protestanților prigonii în Europa, și pentru a le oferi adăpost a fondat în 1649 așezarea Neuwied, pe ruinele satului Lagendorf, distrus de războiul de 30 de ani. Tot el începe construirea unei noi reședințe, un castel ce va purta numele său Friederichstein și mărește domeniul familiei prin cumpărarea heleșteului de la Seeburg ²⁶.

Înainte de a muri, în 1698, Friederich împărți proprietățile familiei ²⁷ între cei doi fii ai săi: Georg-Hermann-Reinhard, ce primi Comitatul de Sus și devine întemeietorul

liniei Wied-Runkel și Friederich-Wielhalm care primi Comitatul de Jos și deveni întemeietorul liniei Wied-Neuwied.

Linia WIED-RUNKEL

În 1690, Georg-Hermann-Reinhold moare, nedormind, împărțirea de mai sus urmând să intre în vigoare în momentul morții bătrânului Feiederich, ca atare comitatul va fi moștenit de fiul său Maximilain-Heinrich și de nepotul său Johann-Ludwig-Adolf (+1762). Cel de al doilea se va căsători în 1726 cu Christina- Luisa, fiica contelui Friederich-Ulrich de Osterfriesland, și care îi va aduce ca zestre comitatul de Criechingen²⁹. Fiul său Christian-ludwig comite de Wied, Isenburg și Criechingen, senior de Runkel, Saarwellingen, Criechingen, Püttlingen și Rollingen, mareșal ereditar al Ducatului de Luxemburg și al comitatului Chuny (demnitate ereditară ce ținea de stăpânirea comitatului Criechingen) primi la Wiena la 22 iulie 1791 titulatura de Principe al Sfântului Imperiu Roman de națiune Germană, însoțit de predicatul-protocolar *Hochgeboren* - traductibil aproximativ prin Monsenior, modificându-și acum armoariile și *privilegium de non usum*³⁰.

În 1765 el primi și comitatul Wetérwive³¹. Este reprezentantul cel mai important al familiei³², prieten apropiat după cum o arată corespondența al lui Goethe, Savater și Basedow, iar numirea sa ca principe demonstrează evoluția acestei Case, de la statutul de foarte puternici conți ai Imperiului³³, la jumătatea secolului XVII, la aceea de prinț cu drepturi electiv, trebuie însă ca aici să ținem seama și de slăbirea treptată și tot mai accentuată a Imperiului.

La moartea sa, în 1791, îi urmează fiul său cel mare, Principele Karl-Ludwig-Alexander (n. 29 sept. 1763), căsătorit la 4 sept. 1787 cu Caroline-Louise de Nassau-Weilbourg³⁴. El va pierde prin pacea de la Lunéville (1803) Criechingen, Saarwellingen și Rollingen și va obține ca despăgubire, prin dieta din 25 februarie 1803 domeniile Altwied(ober) și Neuerburg (ce ținea de Colonia), senioratul Willmar și cel de Tréves³⁴. Prin actul de confederare al Rinului dat de Napoleon I în 1806 Casa de Wied a fost mediatisată, iar cea mai mare parte din domeniile sale au trecut sub suzeranitatea ducatului de Nassau - proprietățile din dreapta Rinului - iar cele din dreapta râului Lahn, în suzeranitatea marelui ducat de Berg³⁶. Prin acestea, la 6 septembrie 1814, Principele de Wied-Runkel deveni membru pe viață al Camerei Seniorilor Ducatului Nassau, dar în 1815, prin Congresul de pace de la Viena, este plasat sub suzeranitatea Prusiei, cu excepția dominatelor Runkel și Selters care rămâneau împreună cu populația lor de 18 000 suflete sub stăpânirea ducatului de Nassau³⁷.

Pentru exercitarea drepturilor guvernului ce ținea de Casa princiară, referitoare la cei 30 000 de locuitori aflați sub suzeranitatea Prusiei: justiție, poliție, administrare comună a școlilor și bisericilor se încheie un tratat cu Prusia în 1826³⁸, prin care aceasta organizează un consiliu de regenți sub denumirea de *Guvernul prinților de Wied*, ce avea în subordine 5 tribunale și 10 judecători ca organe de autoritate locală³⁹. Tot în baza acestui acord votul prinților Casei era dat în colegiul electiv al Prusiei⁴⁰.

Dar la moartea sa, la 9 martie 1824, Karl-ludwig-Alexander, întrucât nu avea nici un urmaș din căsătoria sa cu Carolina- Luise, lasă partea sa de moștenire fratelui său - Friederich- Ludwig ⁴¹ (.29. ian. 1770), Feldmareșal-locotenent în armata austriacă ⁴², care însă nefiind căsătorit, la moartea sa, la 28 aprilie 1824, lasă toate proprietățile ramurii Wied-Runkel, celeilalte ramuri Wied-Neuwied în baza unui act mai vechi din 22-24 decembrie 1810, sancționat de suveranii interesați. Era în fapt un statut de familie bazat pe cel vechi dar adus la zi: dreptul de primogenitură era introdus exclusiv, calitatea de fidei-comise se extindea asupra tuturor posesiunilor prezente și viitoare fără excepție, inalienabilitatea și indivizibilitatea în caz de extindere simultană a celor două ramuri.

Ramura WIED-NEUWIED

Întemeietorul ei a fost Friederich-Wilhelm comite de Wied- Neuwied. El a construit castelul familiei de la Neuwied. La moartea sa, în 1737 ⁴³, i-a urmat fiul său ⁴⁴ Johann-Wielhelm- Frederich, comite de Wied-Neuwied, senior de Isenburg și Runkel ce se va căsători cu fiica contelui de Kirchberg, comitesa ereditară Caroline de Sayn-Hochenburg-Kirchberg. Comitele Johann- Wielhelm primi la Viena, la 29 mai 1784, titlul de Principe al Sfântului Imperiu Roman de națiune Germană însoțit de predicatul de protocol *Hochgeboren*, modificându-și armele și *privilegium de non usum*. El a pus bazele pavilionului de vânătoare ⁴⁵, devenit ulterior reședință de vară a familiei - Monrepos.

Fiul său Frederik-Karl, i-a succedat în 1791, deoarece emigrația franceză de la Koblenz îi puse foarte mari probleme și, nefiind capabil să le rezolve este nevoit să abdice. Regența fu încredințată soției sale Maria-Luiza contesă de Sayn- Wittgenstein-Berleburg, care se va remarca în epocă ca poetă. A publicat un volum de versuri intitulat *Lieder einer Einsamen* ⁴⁶.

Îi urmă fiul său Johann-August-Karl (1776-1836) care s-a căsătorit cu Sophie-Augusta fiica prințului de Solmus-Braunfels. S-a remarcat ca atent și rafinat *conaisseur* al obiectelor de artă și muzicii, pasionat miniaturist ⁴⁸.

El a mai avut o soră Luise-Philippine-Caroline și doi frați Karl- Emil-Frederich-Henri și Maximilian-Alexander-Philipp (1782-1867) celebru naturalist, care în urma călătoriilor sale în America, a scris lucrările: *Die Reise nach Brasilien in den Jahren 1815-1817*, Frankfurt am Main, Verlag Bromer, 1819-1921 și *Reise des Prinzen Maximilian zu (sic!) Wied in das Innere von-Nord-Amerika in der Jahren 1832 bis 1834*, Koblenz, Verlag Noelschr 1838-1841 ⁵⁰; și a descoperit o specie de insecte din familia orchidaceelor, ce poartă în semn de omagiu numele familiei sale Neuwiedia. În 1867, cu puțin înainte de a muri a fost ales membru al Academiei Leopoldiene-Karoliniene.

Prințul ereditar Johann-August-Karl a avut patru copii: Augusta ⁵¹, Hermann-Karl (n.22 mai 1814), Louise-Wielhelmine-Thecla, căsătorită cu Othon conte de Solms-Laubach și Othon-Frederik- Albert.

Al IV-lea principe de Wied, Wielhelm-Hermann-Karl (1814-1864) s-a făcut cunoscut ca filosof; el a publicat două cărți: *Viața inconștientă a spiritului și revelația divină* ⁵² și *Rezultatul unei critici asupra doctrinei lui Kant despre libera voință*. A fost

căsătorit cu Princesesa Maria de Nassau (1825-1902) descendentă din Basarab I Întemeietorul Valahiei⁵³.

Ei au avut trei copii: ELISABETA Paulina Otilia Luiza (29 dec. 1843-2 mart. 1916) Doamna și Regina României, căsătorită cu Regele Carol I al României; Wielhelm (1845-1907) și Otto-Nikolaus (1850-1962)⁵⁴. La moartea prematură a prințului Hermann, principatul revine lui Wielhelm, care este însă tutelat de mama sa până la majorat în baza decretului din 2 sept. 1864⁵⁵, adică la 8 martie 1869. Wielhelm, al V-lea principe de Wied a fost căsătorit cu princesesa Maria a Țărilor de Jos (Olanda) (1841-1910) și a avut trei fii: pe Frederich-Wielhelm-Othon-Karl, al VI-lea principe de Wied⁵⁶ (1872-1945) care s-a căsătorit cu Paulina princesă de Württemberg (1877-1965) și a avut și el patru copii (vezi mai jos), pe Wielhelm (1876-1945), căsătorit cu Sophie princesă de Schönburg-Waldenberg (1885-1936) (vezi descendența sa mai jos) și pe Victor (1877-1946) și două fiice: Luise (1880-1965) și Elisabeth (1883-1938).

Prințul Frederich a avut doi copii: pe Hermann, al VII-lea principe de Wied (1898-1943) căsătorit cu Marie-Antonie (n.1909-), care este tatăl actualului principe de Wied, Friederich-Wielhelm (n.1931)⁵⁷ și pe Dietrich (n.1901).

Prințul Wielhelm a fost propus de Congresul de la Londra din 1912⁵⁸ ca principe al Albaniei⁵⁹. După ce a acceptat coroana Albaniei, la 6 februarie 1914, se urcă pe Tron la 7 martie 1914, sub numele de Wielhelm I prinț al Albaniei, cu predicatul Alteță; părăsește însă Albania, probabil la 3 septembrie 1914, datorită războiului și a opoziției musulmane extrem de puternice din țară păstrându-și însă drepturile în posesia cărora nu va mai intra niciodată ca urmare a instaurării prin uzurpare a unei noi dinastii sub Zogu I.

A încercat în numeroase rânduri să se întoarcă în Albania, însă opoziția coalizată în jurul Prințului Burhan a făcut imposibil acest lucru. După plecare a servit ca diplomat, iar în 1916 a încercat să facă discutată din nou problema sa, fără succes însă, datorită puternicei opoziții manifestate de Bulgaria.

A treia încercare o va face în 1921, dar ea va fi refuzată prin consensul Antantei, ieșită învingătoare la terminarea războiului⁶⁰.

S-a căsătorit la 30 noiembrie 1906 cu Sophie (1885-1936) fiica Prințului Victor de Schönburg-Waldenberg și a lui Lucy de Sayn-Witgenstein-Berleburg, a cărui bunică fusese Pulcheria Cantacuzino-Paşcanu⁶¹ (1840-1865), care le-a și lăsat ca moștenire domeniul ei de la Fântânele, lângă Bacău, unde au locuit vreme îndelungată.

Împreună au avut doi copii: Carol-Victor, Prinț de Coroană al Albaniei (n.1913) și căsătorit la 8 septembrie 1966 cu Eileen de Coppet, născută Johnston, fără urmași și o fată Marie Eleonora⁶² (1909-1956) căsătorită în două rânduri. Prima dată la 16 noiembrie 1937 cu Alfred de Schönburg-Waldenberg, căzut la datorie în 1941 și a doua oară la 5 februarie 1948 cu avocatul Ion Bunea, nici una dintre cele două căsătorii nefiind binecuvântată cu copii; Princesesa a murit în împrejurări necunoscute în Penitenciarul de femei de la Mislea, în 1956, unde fusese internată, după venirea comuniștilor în 1948.

Prințul Wielhelm a murit în 1945 și a fost îngropat conform rangului său în biserica luterană din București unde încă i se poate vedea mormântul; considerat ca fiind ctitor - Regina Elisabeta, mătușa lui ajutase la refacerea bisericii.

Actualul Principe de Wied, Friederich-Wielhelm (1931-) se ocupă neobosit de a păstra tradițiile familiei nestinse, conservând cu atenție și pricepere cele ce le-a moștenit; a reorganizat arhiva Casei sale cu ajutorul Domnului Conte H. von Loos și a ajutat la publicarea ei de Doamna Emilie Hildegarde Schmidt: "Die Forderung von Kultur und Bildung in Rumänien durch die Königin Elisabeth (geboren Prinzessin zu Wied C.S.1843-1916).

Cultivând tradiția care o arată ca pe cea mai de seamă membră a Familiei sale pe Regina Elisabeta a României, a organizat Fundația *Königin Elisabeth von Rumänien* ajutând copiii sărmani ai azilului *Vatra Luminoasă - Regina Elisabeta* din București. A organizat împreună cu primul său născut Prințul Alexander (1960-) un festival și mai multe manifestări dedicate reginei-poete, în 1993, la 150 de ani de la nașterea ei, la dorința sa fiind concepute și 3 săli permanente de expoziție dedicate Carmen Sylvei, în muzeul orașului Neuwied.

Armele familiei princiare s-au modificat pe parcursul veacurilor și de la blazonul descris anterior (vezi p.54) se ajunge la două armoarii: unul mare descris de gen. Năsturel în lucrarea sa (1) și altul mic purtat astăzi de Casa princiară (2).

1. Blazonul mare - despicaț de 2 și tăiat de 3, ceea ce dă 12 cartiere.

În **primul și al XII-lea** de aur, cu patru bande roșii și un păun natural broșând pe bande, întors spre dextera, și care este Wied.

În **al II-lea** pe albastru un turn de argint cu patru crenele, donjonat cu un donjon unul peste altul cu ferestre roșii, care este Runkel;

În **al III-lea și al X-lea** pe argint doi drugi roșii și un canton dextru albastru, care este Runkel;

În **al IV-lea și al IX-lea** pe argint două fascii roșii, care este Isenburg;

În **al VI-lea** pe roșu un leu de aur cu coadă dublă, privind înainte, care este Sayn;

În **al VII-lea** pe argint o cruce neagră (Altwied și Neuerburg) încărcată cu un scut roșu pe care se află un castel cu două turnuri de argint, care este Homburg;

În **al VIII-lea** pe argint trei drugi negri, care este comitatul de Kirchberg;

În **al XI-lea** pe argint un leu cu coadă dublă, încoronat cu aur, unghiat și limbat roșu, care este burggraviatul de Kirchberg;

În **al V-lea**, central, peste tot aur cu un păun natural rotând, care este Principatul de Wied.

Scutul este timbrat cu 6 căști coronate, afară de prima și ultima având ca vârfuri și lambrechinuri.

●) Prima cască: O coloană de argint îmbrăcată cu trei drugi negri și în vârf 7 pene de păun puse 4, 3. Lambrechinuri: argint și negru;

● A 2-a cască coronată având un zbor de aur: aripa dextră încărcată de 4 bande, iar cea senestră 4 bare roșii. Lambrechinuri: aur și roșu;

● A 3-a cască coronată având un păun rotând. Lambrechinuri: aur și roșu;

● A 4-a cască coronată având un zbor de argint încărcat cu două fascii roșii. Lambrechinuri: argint și roșu;

● a 5-a cască coronată având un corn de țap sălbatic de aur, Lambrechinuri: aur și roșu;

● A 6-a cască coronată, având un scut oval de argint (oglinďă) în care sunt înfipte de jur împrejur pene de păun naturale, cu marginea de aur, penele superioare însă prinse cu inele de aur, înăuntru cărora se găsesc 5 pene de păun ce pornesc de la un buton de aur.

Tenanții sunt doi îngeri îmbrăcați în alb, având deasupra, cel din dextra o dalmatică albastră, iar cel din senestra una roșie. Ei stau pe o panglică de argint pe care este scrisă cu azur deviza familiei - *FIDELITATE ET VERITATE*.

Totul este așezat pe o manie îmblănită cu cacom, timbrată la partea superioară de o coroană princiară, închisă, cu trei fleuroane.

Acest blazon mare este o creație compozită caracteristică stilului eclectic al sfârșitului secolului XIX, un blazon de pretenții, lucru evident din reproducerea sa, unde primează modul de așezare bazat pe simetrie perfectă cu elemente clare baroce.

2. Blazonul mic, este de uz general, și corespunde în mare celui descris la pg.54.

Blazonul principelui Wilhelm al Albaniei⁶³. Despicaț, în primul: o acvilă neagră, înarmată dextru, pe aur. În al II-lea pe aur un păun natural rotând, bordura etichetată cu roșu și negru⁶⁴.

NOTE.

1. *Andreas' Allgemeiner Handatlas*. Bielfeld und Leipzig, Verlag von Velhagen & Klasing, 1893, planșele: 35, 36.
2. G. Droysen, *Historischer Handatlas*, Verlag von Velhagen und Klasing, Leipzig, 1902, planșele 26 (Mitteleuropa zur zeit de staufer); 30 (Deutsch im XIV Jahrhundert) și 38, 42, 46 (Deutsch im XVI-XIX Jahrhundert).
3. Carmen Sylva, *Mein Peintenwinkel*, Frankfurt, 1911, p. 18.
4. Hildegard Emilie Schmidt, *Elisabeth - Königin von Rumänien, Prinzessin zu Wied. Inaugural disertation zur Erlangung des Doktorwürde*, Bonn, 1991, p. 378.
5. Carmen Sylva, *Pe Dunăre*, Editura Socecu & Comp., București, 1905, p. 7.
6. Cf. George Bengescu, *Din viața M.S. Elisabeta Regina României*, București, 1912, p. 11.
7. *Almanach de Gotha*, an 1836, p. 259.
8. Pe mormântul acestuia apare primul blazon al familiei, descris de J. Siembacher în *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, vol. I, Nurenberg, 1885, p. 228 în felul următor: "pe un scut de argint două benzi de Saturn".
9. *Almanach de Gotha*, an 1836, p. 271. Pe parcursul veacurilor Isenburg va mai fi ortografiat și Isembourg, Isemburg și Ysemburg.

10. Gen. V. Năsturel, *Principatul de Wied...*, București, f.a., p.4.
11. Ibidem, p. 4.
12. *Almanach de Gotha*, an 1935, p. 238, originalul în arhiva familiei de Wied.
13. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 5.
14. Ibidem, p. 5.
15. Ibidem, p. 5.
16. Ibidem, p. 5.,
17. Numele soției sale nu ne este cunoscut.
18. Acest domeniu a avut pe parcursul timpului o situație juridică instabilă, neclară: cu toate eforturile făcute în secolul trecut de editorii Almanahului de la Gotha de a-i stabili proprietarii, nu se pot face nici un fel de precizări exacte.
19. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, pp. 5-6.
20. George Bengescu, *Op. cit.*, p. 13.
21. *Almanach de Gotha*, an 1835, p. 349; *Armorial Universel*, Paris, 1660, planșele: 2 (Explication des sept ecuson...), 3, 5, 12; *L'armorial dans lequel et sommermaint compris tout ce qui dépend de la science de Blason*, Paris, MDCXXXVIII, planșele și explicațiile de la pp. 5, 6, 9, 11, 13 și 34.
22. *Almanach de Gotha*, an 1836, p. 270; Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 6.
23. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 6.
24. Ibidem, p. 6.
25. *Almanach de Gotha*, an 1836, p. 271.
26. Geirge Bengescu, *Op. cit.*, p. 15.
27. În 1660 în *Republica et Status Imperii romano-germanici*, precursorul Almanachului de Gotha, conții de Wied apar citați în rândul marilor familii ale Imperiului.
28. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 7.
29. Ibidem, p. 7.
30. Ibidem, p. 7.
31. *Almanach de Gotha*, an 1830, p. 271.
32. Hildegarde Emilie Schmidt, *Die Förderung von Kultur und Bildung in Rumänien durch die Königin Elisabetha geb. Prinzessin zu Wied *Carmen Sylva 1843-1916). Nach bisher unveraffentlichten Quellen aus den Fürstlich-Wiedschon Archiv in Neuwied*, 1983, p. 21.

33. Sub această titulatură apare Casa comitală de Wied în anuarul *Republica et Status Imperii romano-germanici*, Berlin, 1666, p. 193.
34. *Almanach de Gotha*, an 1830, p. 270.
35. Idem, an 1820, p. 273 și urm.
36. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p.8.
37. *Almanach de Gotha*, an.1836, p. 271.
38. Ibidem, p. 271.
39. Ibidem, p. 272.
40. Până la 1806 ambele linii ale familiei făceau parte din Sfatul Imperiului, fiecare în virtutea unui vot în colegiul de conți de Westfalia, și mai apoi în cercul Westfaliei. O dată cu mediatizarea forțată impusă de Napoleon și cu celelalte modificări în statutul juridico-politic, Wiedul își pierde practic toate drepturile politice.
41. *Almanach de Gotha*, an 1836, p. 271.
42. K.K.Osterreich Felmareschallieutenant.
43. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 8.
44. Ibidem, p. 8.
45. George Bengescu, *Op. cit.*, p. 16.
46. Ibidem, p. 17.
47. *Almanach de Gotha*, an 1828, p. 115.
48. Nathalie Freün von Stackelberg, *Aus Carmen Sylva's Leben*, Heidelberg, Ed. Karl Winter, Ed. a II-a, 1886. p. 11.
49. Ibidem, p. 115.
50. George Bengescu, *Op. cit.*, p. 76 și urm.
51. Nathalie F. von Stackelberg, *Op. cit.*, p. 16.
52. Ibidem, p. 35. Lucrarea a fost publicată în 1859, fără însă a se semnala locul apariției și prezintă noi teorii privitoare la parapsihologie. Titlul original este: *Das uberwaste Geistleben und die gottliche Offenbarung*.
53. Această înrudire a fost demonstrată de Sever de Zotta în articolul său *Augusta Familie Regală a României și alți Augusti Suverani și Principi ai Europei descendenți din Basarabi* în revista "Arhiva genealogică", anul I, nr. 2-3, Febr.-Mart., 1912, p. 17-37. Lanțul genealogic urmărit de Sever de Zotta era următorul: Basarab I, Nicolae-Alexandru, fiică căs. Ioan Stracimir, Dorothea (Dragoslava) căs. Ștefan Tvrtko,

Ecaterina căs. Hermann, conte de Cilli, Hermann II, Barbara (fiică) căs. Sigismund, Împăratul German, rege al Ungariei și Boemiei, Elisabeta căs. Kasimir IV regele Poloniei, Sofia căs. Frederic marchiz de Brandenburg-Ansbach, Anna Sofia căs. Ioan Albrecht duce de Mecklenburg, Ioan V de Mecklenburg, Adolf-Frederic I duce de Mecklenburg, Adolf-Frederic II de Mecklenburg, Carol I, Carol II (duci de Mecklenburg), Charlotta căs. Frederich duce de Saxonia, Luisa căs. Wilhelm de Nassau, Maria căs. Hermann de Wied, ELISABETA, Regina României.

54. *Almanach de Gotha*, an. 1870, p. 207.

55. *Almanach de Gotha*, an 1869, p. 290.

56. Gen. Năsturel, *Op. cit.*, p. 9.

57. Hildegarde Emilie Schmidt, *Elisabeth, Königin von Rumänien...*, pp. 378-379.

58. *Almanach de Gotha*, an 1935, pp. 14-15, 238-239.

59. Congresul propusese declararea independenței tânărului stat albanez sub un principe dintr-o Dinastie europeană. Prințul Wilhelm a fost propus ca al treilea candidat, după ce Ducele de Urach și Prințul Wilhelm al Suediei refuzaseră oferta. În momentul alegerii servea ca locotenent în Garda Imperială germană, căpitan al celui de al 3-lea regiment de ulani, de gardă. Vezi Guy Stair Saintry, *The first of the modern Sovereigns of Albania* în "The Monarchista League" International Headquarters, July- August, p. 1971, p. 45.

60. *Ibidem*, pp. 46-48.

61. Din comunicarea Domnului Mihai Sorin Rădulescu, *Repere genealogice. Casa Prințiară de Wied*, susținută cu prilejul colocviului "Elisabeta Doamna și Regina României desfășurat la M.I.A.M.B., în 6 dec. 1993.

62. Din comunicările orale ale Domnișoarei Cordelia Tașcă și Doamnei Nina Cionca.

63. *Almanach de Gotha*, an 1935, p. 14.

64. *Armorial general*, planșele: 1, 2, 3, 7, 11, 12, 13.

SUMMARY

This article presents the most important members of the Family and its branches (the catholic and the reformat one).

The Wied Family is one of the ancient German noble houses. Their first known ancestor lived from the last part of the 10th century to 1129. During his life he founded the County of the Wieds, on the middle flow course of the river Rhin.

He was followed by his grandson Bruno I, Count of Isenburg, who lost the biggest part of the family's properties; he was married to Theodora of Isenburg and for this reason his son Count Bruno II added to his ancient family name that of Isenburg one.

His heir was the common ancestor of the two branches of the Wied Family: the catholic one named Wied-Isenburg-Birstein and the reformat one named Wied-Isenburg-Philippseich.

From the 16th century the family became more important. One of their members - Friederick IV (died 1568) became archbishop of Cologne and a Prince elector of the Holy Roman Empire.

By a special edict on 29 October 1582, after Count's Johann IV death, his sons divided the family territory into two parts: the Upper County and the Lower County. On 20 May 1613 under another decree the properties were refuted under the patronage of Prince Hermann I they were declared as *fidei comise*.

On 22 July 1791 the head of the family Christian-Ludwig was granted the title of Prince of the Holy Roman Empire, with the appellation of *Hochgeboren*.

In 1806 the Wieds like all other minor Princely Families, were "mediatisée" by Napoleon and from then they became members of the Lord Hall of Duché Nassau.

In middle of the 19th century several of Wieds became famous for their cultural activity.

Prince Maximilian-Alexander-Philipp (1782-1867) was a famous naturalist, who wrote two books about the Americas geography and zoology. His nephew, Wilhelm-Hermann-Karl, was a distinguished philosopher and his daughter, Elisabeth Pauline Otilie Louise, the future Queen of Roumania was well known throughout Europe under her penname - Carmen Sylva.

In 1914 one of the Wied, Wilhelm became the Prince of Albania although only for a brief time, then he was forced to leave from his new country because of the World War I.

The present Prince of Wied, Friederich-Wilhelm (born 1931) is very keen about his family history and he has reorganised the Archives of his House.

ASPECTE ALE NAȚIONALISMULUI DUPĂ 1918 - MESIANISMUL NOII GENERAȚII INTERBELICE

Alina TUDOR

Ideologia naționalistă românească se afla, după Unirea din 1918, la un punct de răscruce ale cărui motivații trebuie căutate pe de-o parte, în actul însuși al Marii Uniri, pe de altă parte, în noua atmosferă culturală a României reîntregite.

Realizarea unității naționale a românilor însemna îndeplinirea misiunii mai multor generații de intelectuali români de la 1848 până la 1918, și îndeosebi a așa-numitei *generații a războiului - 1918* a reprezentat momentul *profetic și dionisiac*¹ din istoria României interbelice, al cărui personaj emblematic a fost Nicolae Iorga. Totuși, devenirea națională românească nu se putea opri aici. După împlinirea idealului de unitate teritorială era firesc să urmeze explorarea de către spiritul românesc a propriilor lui hotare, o adâncire în sine, cu scopul de a-și atinge marginile și de a se cunoaște.

Această nouă direcție a naționalismului românesc se afirmă mai ales odată cu impunerea în viața culturală interbelică a *noii generații* de intelectuali, ai cărei reprezentanți - și în primul rând Mircea Eliade, considerat în epocă *șeful generației* sale - sunt preocupați să-și definească propriul loc și propriile aspirații în contextul istoriei românești. În consecință *noua generație* interbelică va fi parte activă - poate chiar cea mai activă - a efortului de autocuprindere spirituală. Așa cum formula Marin Bucur *o Românie autentică însemna pentru Mircea Eliade și generația sa, o Românie ca spiritualitate, ca prezență interioară, aptă pentru a fructifica gândul uman, a-l crește și a-l răspândi prin cuvântul românesc în lume*².

Preocuparea tinerei generații de a-și fixa o misiune proprie, distinctă de a celorlalte generații din istoria României, era, pe de-o parte, rodul conștiinței că trăiau într-o perioadă diferită de aceea în care se formase și activase generația războiului, iar pe de altă parte, expresia nevoii de a se raporta la o scară de valori, care să marcheze ruperea de *pozitivismul, individualismul*, lipsa de adâncime sufletească a înaintașilor. Această nevoie manifestă de a înlocui valorile vechi cu altele noi se face de altfel simțită în întreaga Europă după 1918.

Mesianismul tinerei generații interbelice acționează în două direcții: un mesianism strict naționalist, având ca esență definirea și împlinirea misiunii istorice a României în lume, dar și un mesianism generaționist, centrat pe delimitarea și ducerea la bun sfârșit a rolului specific al *noii generații* în istoria spirituală a României Mari. Cele două preocupări mesianice se împletesc și se completează reciproc. Ambele sunt in-

strumentele prin care se încearcă de către ideologii *noii generații* a se obține coeziunea acesteia și eficiența efortului comun de a crea noi cadre ale existenței naționale.

Mircea Eliade vorbea despre libertatea de mișcare a generației românești de după 1918, decurgând din faptul de a fi *prima generație fără un program prestabilit, fără un ideal de realizat*³. Totuși putem observa la tânăra generație o *nevoie de misiune*, în măsura în care existența sa ca generație nu se putea justifica decât prin existența acestei misiuni. De aceea, părerea lui Blaga, care observa cu bucurie lipsa de preocupări mesianice a intelectualilor români, nu putea găsi adevăr în rândul tinerei generații. Ceea ce Blaga considera *extazuri hibride*, grimase lipsite de duhul autoironiei, precum și constatarea sa că *până acum nici un popor nu a devenit mare pornind de la un program mesianic*⁴ primește replica fermă a lui Emil Cioran, care, numind România *țară fără profeți*, conchide: *A continua consecvenți linia istoriei noastre este a ne destrăma într-o formă atenuată de sinucidere*⁵.

Dar care sunt direcțiile spre care se canalizează mesianismul *noii generații* interbelice ? Într-un articol care se voia o radiografie a conceptului de *generație*, Mircea Vulcănescu desemna următoarele obiective pe care generația sa trebuie să le urmărească pentru a se realiza: **a)** să asigure unitatea sufletească a românilor; **b)** să exprime în forme universale sufletul românesc; **c)** *pregătirea pentru ceasurile grele care pot veni*; **d)** de a pregăti ivirea omului nou, integrându-se în ritmul creației universale⁶.

Tot Vulcănescu considera că *niciodată o generație nu își impune singură misiunea ei. Ci această misiune naște din chemarea vremurilor și din nevoile societății, în care se ridică generația desemnând limitele de eficacitate ale acțiunii ei*⁷.

Acest articol nu reflectă opinia separată a unuia dintre reprezentanții tinerei generații. El este, de altfel, vizibil influențat de opiniile exprimate de Eliade în *cusrul campaniei generaționiste*, iar ecouri asemănătoare se regăsesc în toate luările de poziție ale tinerilor intelectuali.

Mesianismul generației interbelice are conotații în primul rând culturale și urmărește atingerea universalului prin potențarea la maxim a trăsăturilor spiritului național. Naționalism nu înseamnă închiderea în spațiul strâmt al culturii naționale, ci afirmarea culturii românești în cadrul celei universale, ca partener egal de dialog al *culturilor mari*, cele care își impun sistemul propriu de valori la scara spiritualității universale.

Pentru realizarea acestui ideal ambițios trebuiau capacitate toare straturile societății românești, obligația de a realiza aceasta revenindu-le intelectualilor. De aici, convingerea reprezentanților tinerei generații că intelectualul este profetul cetății, *mâitre des consciences*, dar și, în egală măsură, un om de acțiune convins de necesitatea de a-și părăsi *turnul de fildeș* pentru *arenă*, adică pentru contactul direct cu masele. Acest contact este indispensabil pentru intelectualul care ține a-și îndeplini misiunea istorică. De aici, preferința vădită pentru articolele de ziar, conștința că acesta (ziarul) devenise *un instrument al muncii intelectuale*. Eliade considera limitarea predecesorilor generației sale la articolele publicate în *revistele academice* drept un complex de inferioritate, pe care generația sa a reușit să-l depășească.

Semnificativă pentru atitudinea intelectualilor români față de contactul cu masele este poziția de respingere a lui Constantin Noica față de cartea lui Julien Benda, *TRĂDAREA CĂRTURARILOR*. Benda deplângea acolo coborârea intelectualilor în arena militantismului politic, părăsindu-și misiunea eternă pentru o misiune temporară (vezi prefața lui Andrei Pippidi la J. Benda, *TRĂDAREA CĂRTURARILOR*, BUCUREȘTI, Humanitas, 1993).

Dim acest punct de vedere intelectualii români se mențin pe aceeași linie a militantismului politic al oamenilor de cultură, inaugurată în cultura noastră de pașoptiști, continuată apoi de generația lui Eminescu și adusă la apogeu de generația Unirii. Aceasta deși, ca fond ideologic, *noua generație interbelică* se opunea imitației după Occident inițiată de pașoptiști. Totuși, în privința rolului militant al intelectualului în cetate, punctul de vedere al tineretului interbelic converge cu atitudinea tradițională a intelectualului român: deplina asumare a misiunii istorice. Mai mult, aceasta devine condiția indispensabilă pentru ca noua generație să-și împlinească menirea sa ca generație. Este pentru prima dată în istoria culturii românești când o generație încorporează în conștiința sa, în mod explicit, coordonatele întregii spiritualități naționale, pe care și-o subsumează.

Anton Golopenția considera că sarcina intelectualului în România Mare este una limpede, clară și care trebuie asumată în întregime. Preocuparea de a nu *rata misiunea* este la fel de presantă ca și la Eliade sau Cioran: *alte neamuri au ajuns ceasul răscumpărării lor, noi trebuie să nu uităm că avem să dăm deabea ceva*⁹.

Golopenția considera că, pentru intelectualii români, nu exista deocamdată teama de a deveni inutili pentru societate; dimpotrivă, la începutul de eră istorică pe care îl trăia România, prezența și activitatea lor sunt indispensabile.

Împărtășind idei asemănătoare, Mircea Eliade își structurează concepția mesianică în jurul verbului *a crea*: *Trebuie să creăm, spune el, atât de mult și pe atât de multe planuri - încât fiecare român să aibă conștiința că aparține unui popor ales*¹⁰.

România, considera Eliade, nu are posibilități de revendicări politice. Singura sa șansă de a se realiza în lume este cultura, crearea de valori spirituale. Așadar, misiunea istorică a poporului român este în primul rând una culturală. Această idee, esențială pentru înțelegerea gândirii eliadești, are două laturi semnificative: una vizează ceea ce este permanent în spiritul unui popor, continuitatea sa istorică, respectiv *puterea de a-și apăra pământul, libertatea și drepturile*; o a doua, ale cărei rădăcini și rațiune de a fi se află în cea dintâi, constă tocmai în capacitatea de *a crea valori*¹¹. Acesta este apanajul *elitelor creatoare*, grupul vital ce asigură existența și afirmarea unei națiuni în istorie. Consecvent concepției sale, Mircea Eliade plasează aceste *elite creatoare* în succesiunea clasei țărănești, aceasta din urmă fiind elementul social care asigură permanența ființei românești. Ambele categorii sunt la fel de necesare pentru împlinirea misiunii istorice a României: *De orice element s- ar putea dispensa România afară de țărâtime și de elitele creatoare*¹². Restul corpului social are datoria de a veghea la menținerea unei societăți civile sănătoase, de a-i imprima acesteia, *mai multă cinste, mai mult nerv*, astfel încât, pe acest teren curățat de ceea ce Eliade numește *jemanfichism și lichelism*, să se poată împlini mesianismul românesc.

Naționalismul, definit de Eliade drept *setea de eternitate a României*¹⁴, devine, prin această definiție, echivalentul mesianismului. Naționalistul, deci, omul care se simte răspunzător de destinul neamului său, nu poate fi altfel decât profet.

Depășind complexul *academismului*, generația interbelică își are totuși propriul complex de inferioritate. Cioran va fi acela care îl explică și îl denumește: complexul *culturii mici*; *cultura mică* se caracterizează după Cioran prin lipsa elanului mesianic, *luciditate* ca impediment asupra creației, prin lipsa *geniului colectiv* în cultura unui popor. Cioran oferă o viziune plină de dramatism asupra locului României în lume. Pentru el, prezentul oferă exclusiv prilejul unor constatări amare. Viitorul constituie terenul de manifestare al unor profeții care neglijează deopotrivă trecutul, socotit lipsit de măreție, și prezentul nedemn. Exacerbarea *defectelor* spiritului românesc este combustibilul care alimentează mesianismul cioranian. Imperativul constă în ieșirea din starea vegetativă a *culturii mici*, depășirea unei *condamnări* a destinului care, dacă nu e repudiată cu energie, poate deveni irevocabilă. Cioran considera, alături de colegii săi de generație, că momentul interbelic este cel mai potrivit pentru ca România să-și învingă soarta de *cultură mică*. 1918 trebuie să constituie punctul decisiv al istoriei românești, punctul de rupere cu trecutul și de lansare către maxima împlinire a istoriei, dar mai ales a spiritualității românești.

Această *claustrofobie culturală* de care pare a suferi tânăra generație interbelică este motorul viziunii universaliste în care ea își integrează permanent crezul naționalist. Așa cum arătam la începutul acestei lucrări, misionarismul intelectualilor de după 1918 considera drept condiție *sine-qua-non* pentru împlinirea sa transformarea culturii românești într-o cultură de mare respirație. Valorificarea specificului național românesc (tradiții folclorice, religia ortodoxă, așa-numitul *fond nelatin* invocată de Blaga) ar fi avut, din această perspectivă, menirea de a propune noi valori ale culturii europene.

Situarea geografică a României, la punctul de întâlnire al Balcanilor cu Europa Centrală și răsăriteană, al Orientului cu Occidentul, era considerată dintr-un anumit punct de vedere un atū¹⁵. Totuși, pe lângă virtualitățile de împlinire culturală pe care le conținea, rădăcina orientală a poporului român este adeseori incriminată pentru indolența românului, pentru lipsa spiritului de sacrificiu și pentru permanenta risipire intelectuală în care trăiește acesta. Cioran este inamicul declarat al *Bizanțului și Balcanilor*, ca trăsături genetice ale culturii românești. *Cultura bizantină nu a fost decât un val negru care ne-a ascuns lumina, un doliu sinistru al mizeriei noastre naționale*¹⁶ afirma el tranșant. El consideră că românii trebuie să se desprindă de *lipsa de spirit politic de mare anvergură*, care marchează spiritul oriental. Românii n-ar trebui să se teamă de termeni precum **imperialism**, **megalomanie**, **agresivitate națională**, acestea fiind pentru ei singurele posibilități de a depăși *tragedia culturilor mici*.

Mai temperat și mai analitic, Eliade preconiza salvarea culturii românești de la *provincializare* prin îmbrățișarea unor orizonturi culturale până atunci necunoscute intelectualilor români. Așa își explică propriul interes pentru India și pentru religiile Orientului Antic, așa explică și interesul lui Petru Comarnescu, colegul său de generație, pentru cultura americană¹⁷.

Acestei axe orizontale, extensive, îi corespunde o axă verticală, care își propune să exploreze straturile profunde ale spiritualității românești. Tot Eliade este cel care explicitează: *...credeam că asimilând mesajul acestor culturi arhaice, extra-europene vom găsi mijloacele de exprimare a moștenirii noastre proprii: traco-slavo-romane și în același timp, protoistorica și orientala* ¹⁸.

Unul dintre intelectualii preocupați de fructificarea acestei moșteniri este Lucian Blaga, cel care consacră această fațetă a sufletului românesc în formula *revoltei fondului nostru nelatin* ¹⁹.

Această preocupare de a pune în valoare trăsături necunoscute, tradiții neexplicate, oarecum exotice, dacă le privim cu ochii europeanului civilizat, adică occidental, nu trebuie să ne înșele în privința orientării culturale a generației interbelice. Locul pe care îl doreau câștigat pentru spiritualitatea românească se afla printre popoarele *marilor culturi*, acelea ale Occidentului Europei. Prin formația și aspirațiile lor, tinerii intelectuali români erau legați de valorile culturii occidentale. Ceea ce este nou însă, la generația interbelică în raport cu predecesorii ei, este dorința de a da substanță proprie formelor de viață culturală ale Occidentului, de a aduce cultura română la nivelul culturilor clasice europene, nu doar prin imitație și împrumut, ci prin potențarea trăsăturilor ei specifice. Aceste trăsături trebuiau prezentate Europei ca alternativa românească la marile realizări spirituale ale popoarelor occidentale. S-ar fi rezolvat astfel vechea polemică maioresciană a *formelor fără fond*, în beneficiul culturii române, care, fructificându-și *barbaritatea*, ar fi cristalizat o formă proprie de exprimare a valorilor europene.

Raportarea aproape obsesivă la *Europa*, ca realitate culturală, este o altă expresie a complexului culturii mici. Una dintre ideile-forță ale mesianismului tinerei generații este aceea de a universaliza cultura română, de a o scoate astfel din *anonimatul* pe care îl detestă Cioran.

O altă direcție constantă a mesianismului *noii generații* interbelice se leagă de necesitatea permanent relevată prin intermediul articolelor de ziar - de a *purifica* moral societatea românească. Acest gen de purificare este considerat indispensabil pentru efortul de a descătușa energiile spiritului românesc din *fatalitatea unui destin fără strălucire*. Nevoia de civism, de responsabilitate națională se leagă cu nevoia de **creație** pe care o relevam mai sus. Civismul ca atitudine națională, ar urma să constituie rădăcina din care să crească o creație cu valoare universală. Poporul român are nevoie de o elită care nu se poate naște și nu se poate manifesta decât dacă are o bază socială sănătoasă.

Două concepte ne vor reține atenția în cele ce urmează:

1. - *România istorică*, opusă *României politice* (adică României politicianismului).
- 2) - *Omul nou*, prezentat la începutul acestei lucrări ca unul dintre scopurile pe care trebuie să le îplinească tânăra generație.

1) Opoziției *România istorică - România politică* - instrumentate ca atare prin jurnalistică lui Eliade și corespunde antinomia etern-efemer aplicată în mod explicit mesianismului românesc. Formula *politique d'abord*, pe care Eliade o consideră drept

principala țară a istoriei Românești de până la 1918²⁰ - plasează România sub semnul risipirii, de sine, al balcanismului, al *ratării misiunii*. Din nou, momentul 1918 este considerat un punct de răscruce. Eliade remarcă preocuparea tot mai vizibilă a diferitelor straturi ale societății românești pentru a împlini în România un *destin istoric* care să o plaseze sub zodia eternului, a universalului.

Dovada superficială a acestei noi atitudini este adaptarea discursului politic - pe care politicienii de profesie se simt nevoiți să o opereze, pentru a răspunde preocupărilor *masei electorale*.

Există mai multe nivele, la care genul acesta de preocupare mesianică se manifestă în mod diferit.

Nivelul de jos este reprezentat de *masele alfabetice românești*²², a căror principală misiune, în acest context, ar trebui să fie "înlocuirea treptată a preocupărilor politice prin preocupări civile"²³. Acestei mase i se cere să renunțe la *jemanfichism* și *lichelism*, pentru a adera la *stilul de viață revoluționar*. Este și aceasta o formă de creație asemănătoare aceleia care i se cere intelectualului. Căci principala formă de manifestare a *stilului de viață revoluționar* este *fapta proprie*²⁴, împlinirea actului creator în forma sa *de masă*, care trebuie dezbărată neapărat de criticile sterile dirijate împotriva celor care încearcă să schimbe ceva.

Între acest nivel și nivelul superior, reprezentat de *elitele creatoare* există o legătură intrinsecă. Masele sunt acelea care asigură mediul sănătos în care se dezvoltă și crează elita. Merită să ne oprim puțin asupra înțelesului pe care îl dau ideologii *noii generații interbelice* conceptului de *elită*. Despre rolul ei am vorbit deja atunci când am analizat funcția intelectualului în cetate.

Două sunt sursele principale care ne permit definirea acestui concept: una o reprezintă același Eliade, foarte prolific pe tărâm publicistic și incontestabil unul dintre cei mai fini analiști ai realităților românești interbelice; a doua sursă este ideologia legionară, parte integrantă a ideologiei *noii generații interbelice*, reclamându-se de la aceleași preocupări, adresându-se acelorași categorii sociale, în numele acelorași idealuri și propunând aceleași soluții pentru problemele ridicate.

Elita, adică forța motrice a spiritualității românești, aceea care acționează în mod conștient pentru împlinirea misiunii naționale, este reprezentată, potrivit surselor menționate mai sus, de *tineret* și de intelectualitate. Cele două pătri sociale converg la nivelul *tineretului intelectual*, în numele căruia vorbesc și pe care îl reprezintă atât Legiunea, cât și, în general, ideologii noii generații. C.Z. Codreanu formulează astfel misiunea tineretului în istoria României: *În această înviere (a neamului românesc) va avea un rol covârșitor tinerimea (subl. C. Z. Codreanu). Pe dânsa o cheamă destinul să joace pe scena istoriei. Nu ne înțeleg oamenii vechi? Nu ne înțeleg pentru că apelul sacru al destinului numai noi îl putem auzi, numai noi îl înțelegem, pentru că numai nouă ni se adresează.*²⁵

Eliade subliniază și el rolul aparte pe care îl are tineretul în îndeplinirea idealurilor naționale. El este acela care asigură *efervescența spirituală* indispensabilă menținerii suflului mesianic care, la rândul său, este indispensabil pentru o creație veritabilă în

ordinea valorilor naționale. Aceasta din urmă este însă apanajul intelectualului. Lui îi aparține, à la longue, întreținerea elanului creator la scară națională, a acelui *poimăine* cultural, după cum îl numește Eliade²⁶.

2) Citam, la începutul acestei lucrări, din articolul *GENERAȚIE* publicat de Mircea Vulcănescu în *CRITERION*. Printre "misiunile" pe care Vulcănescu le fixează generației sale se afla și aceea de a pregăti ivirea omului nou, *omul de mâine, către care se îndreaptă nădejdea și eforturile întregii creații omenești*²⁷.

Formarea *omului nou* ține de efortul de a edifica o societate morală, de a înlătura, mai precis, balastul de politicianism și criticism steril care îi împiedică pe români să se manifeste în ipostaza de creatori ai unor forme spirituale eterne.

Ce este însă acest *om nou* și care este misiunea sa? În scrierile legionare, sintagma este adeseori întâlnită și explicată în contextul general al ideologiei pe care o ilustrează. În concepția legionară, *omul nou* este acela care va crea România nouă, acel stat ce trebuie să marcheze ruptura de vechea ideologie a Revoluției franceze și în care trebuie să-și afle locul civismul legionar²⁸. Formarea *omului nou* este una dintre condițiile de bază ale împlinirii idealurilor legionare, căci *un stat nou, cu oameni cu păcate vechi, nu se poate concepe*.

Prima condiție pentru realizarea *omului nou*, o constituie desființarea modelului politicianist ca model de realizare socială. Politicianismul nu face decât să desfigureze *structura rasială daco-română*²⁹, dând naștere unor *stărpituri morale*. Or, *omul-nou* este exact contrariul acestui tip de umanitate. El este un erou, în sens războinic, dar și în sens social și, deopotrivă, *erou al muncii*³⁰.

Omul nou este produsul școlii legionare, reprezentând, prin calitățile sale, *o revoluție sufletească și o împotrivire a direcției spirituale de astăzi*. Lui trebuie să i se creeze un mediu sufleteș și moral din care el trebuie să se hrănească și să crească³¹.

Calitățile cu care este înzestrat *omul nou* legionar și misiunea radicală pentru care este menit îl fac să balanseze între mit și utopie. El este, în orice caz, mai mult decât o simplă unealtă docilă în mâna unei forțe politice care se pretinde providențială, așa cum este cazul *omului nou* de tip comunist. Firește, putem discuta verosimilitatea acestui model, putem să ne îndoim de posibilitatea de a-l realiza în mod practic. Ceea ce, trebuie să recunoaștem, pentru o mișcare politică nu este defectul cel mai mic. Pe de altă parte, nu putem neglija că legionarismul nu a fost doar, pur și simplu, o mișcare politică. El reflectă totodată o stare de spirit răspândită la nivelul unei întregi generații, exprimând nevoia de schimbare, de purificare launtrică a societății românești. Din acest punct de vedere, *omul nou* legionar are o serie de puncte comune cu supraomul lui Nietzsche, aceea *coardă întinsă către absolut*. Cu o diferență fundamentală: *omul nou* legionar nu se ridică nici un moment împotriva lui Dumnezeu. Dimpotrivă, religiozitatea este una dintre componentele de bază ale caracterului său.

Din această perspectivă, concepția lui Mircea Eliade legată de *omul nou* nu oferă o viziune fundamentală diferită. Se subliniază doar că realizarea *omului nou* este unul dintre imperativele epocii de după război,³² că el trebuie să fie o ființă creatoare în

ordinea valorilor spirituale și că pentru a rezista încercărilor istoriei, trebuie să fie rodul unor experiențe reale ale întregii comunități sociale, și nu doar creația artificială a unui partid sau a unui curent intelectual izolat.

De-a lungul acestei lucrări, am încercat o radiografie a celor trei dimensiuni principale ale mesianismului *noii generații interbelice*:

- 1) - rolul intelectualului ca *mâitre des consciences* în viața "cetății";
- 2) - *purificarea* morală a comunității sociale și
- 3) - realizarea, prin conjugarea celor două direcții pomenite mai sus, a unor valori naționale care să fie în același timp și universale, înscriind România pe orbitele purității spirituale a marilor culturi.

În vreme ce prima atitudine este o constantă a păturii intelectuale de-a lungul întregii istorii naționale, cele două din urmă formează contribuția proprie a *noii generații* interbelice la gândirea mesianică românească. Întregul univers ideologic pe care am încercat a-l surprinde merită corelat cu contextul european în care se integrează și urprins firește în complexitatea cauzelor care îl generează.

Acest lucru nu s-a putut face decât pasager date fiind dimensiunile reduse ale expunerii de față. El merită însă tratat pe larg într-o lucrare viitoare.

NOTE

1. DAN PETRESCU, "Tentatio Orientalis Interbellica", în *TENTAȚIILE ANONIMATULUI*, București, ed. Cartea Românească, 1990, p. 58.
2. MARIN BUCUR, "Ideea specificului național", în *Atitudini și polemici în presa literară interbelică*, București, 1984, p. 15.
3. MIRCEA ELIADE, *L'Epreuve du labyrinthe*, ed. Belfond, Paris, 1935, p.25.
4. LUCIAN BLAGA, *Spațiul mioritic*, în *Trilogia culturii*, vol. I, ed. Fundația Regală Pentru Literatură și Artă, 1944, p. 335-336.
5. EMIL CIORAN, *Schimbară la față a României*, București, Humanitas, 1993, p. 52.
6. MIRCEA VULCĂNESCU, "Generație", în *CRITERION*, an I, nr. 3-4, 15 nov.-1 dec. 1934, p. 6.
7. *Ibidem*.
8. MIRCEA ELIADE, *op. cit.*, p. 92.
9. ANTON GOLOPENȚIA, "Situația intelectualilor români", în *CRITERION* an I, nr. 3-4, p. 2.
10. M. ELIADE, "Popor fără misiune ?...", în *Profetism românesc*, vol. II, București, ed. ROZA VÂNTURILOR, 1990, p. 137.

11. *Idem*, "Realități românești", în *op. cit.*, II, p. 101.
12. *Ibid.*, p. 99.
13. *Idem*, "Criza românismului", în *op. cit.*, II, p. 62.
14. *Idem*, "România în eternitate", în *op. cit.*, II, p. 127.
15. M. ELIADE, *L'Épreuve...*, p. 26.
16. E. CIORAN, *op. cit.*, p. 117.
17. M. ELIADE, *op. cit.*, p. 26.
18. *Ibid.*
19. LUCIAN BLAGA, "Revolta fondului nostru nelatin", în *"Atitudini și polemici..."*, p. 110.
20. M. ELIADE, "Popor fără misiune ?", în *Profetism românesc*, II, p. 136.
21. *Idem*, "Mântuire, istorie, politică", în *op. cit.*, p. 154.
22. *Ibidem.*
23. *Idem*, "Renașterea românească", în *op. cit.*, p. 82.
24. *Idem*, "Cultura sau politica", în *op. cit.*, p. 65.
25. C. Z. CODREANU, *Cărticica șefului de cuib*, ed. OMUL NOU, 1990, p. 66.
26. M. ELIADE, "Poimâine", în CRITERION, an I, nr. 1, 15 oct. 1934, p. 5.
27. M. VULCĂNESCU, *art. cit.*, pp. 6.
28. Vezi CĂRTICICA ȘEFULUI DE CUIB, p. 64.
29. C.Z. CODREANU, "Pentru legionari", Sibiu, ed. "Totul pentru Țară", p. 306.
30. "Cărticica...", p. 64-64.
31. "Pentru legionari", p. 305.
32. M. ELIADE, "Reabilitarea spiritualității", în CRITERION, an II, nr. 6-7, 15 dec. 1935, p. 1.

The Romanian Nationalism after 1918 - The Missionarism of the Romanian "New Generation"

The Romanian nationalistic ideology got, after the Great Union from 1918, some new special features, as a result of the new cultural state of mind in the Greater Romania. Its bearers were the young intellectuals, known as *the New Generation*, the most important of the new cultural currents in the interwar Romania. The main novelty of their nationalistic ideology was the *cultural nationalism*, i.e. the rise of a traditionalist Romanian culture able to present the Romanian spirituality as a part of the great European culture.

Their interest follows three main directions:

- 1) the intellectual's role as a *mâitre des consciences* for the social community;
- 2) the moral *purification* of the social community;
- 3) the built of certain national values which must be, in the same time, values of the universal spirituality.

ENGAGEMENT AND MARRIAGE IN THE EARLY NINETEENTH CENTURY IN WALLACHIA *

Mihai DINU (Rumania)

In his book *La civilisation de l'Europe à l'époque des lumières*, Pierre Chaunu sets forth the idea that Rumanian society, as part of the Eastern European context, "is a major exception to the marriage pattern as compared to the rest of the continent during the Enlightenment" ¹. Why an exception? The intention of this paper is to find proper arguments to support this statement.

The Rumanian family had a nuclear character ('familie-souche'), as the kinship terminology demonstrates. The family was built on marriage, which was a compulsory element in the cycle of life, according to the common people's code. Patrilinear and 'patrilocal', the traditional family imposed on children the duty, once married, to have their own house, excepting the youngest son, who was supposed to stay in his parents' house. These are only a few fundamental traits of the Rumanian traditional family, still valid today.

Generally speaking, marriage was preceded by engagement, a basic stage in the process of becoming a couple and different from marriage itself. The engagement was the mutual marriage promise the future husband and wife (or, for a long time their parents) solemnly made in front of their relatives, fiends and a priest.

A rapid review of the early nineteenth century documents leads to the conclusion that the engagement was the most important stage in the process, while the marriage itself was nothing else but the ratification of what had been settled before in the engagement contract. It is worth mentioning that, as we approach the end of the eighteenth century, the state showed more and more interest in this sort of civil documents. 'Pravilniceasca Condica' (a law collection from 1780), drawn up under Alexandru Ipsilanti, prince of Wallachia, is the first lay code dealing with engagement, even though indirectly, by referring to the dowry and to the regime of the goods that a woman brings to her husband in marriage.

Another code, 'Legiuirea Caragea' ('Caragea's Law'), enforced in 1818, contains a special chapter devoted to engagement, which is now treated directly and separately. Article 1 (chapter 15) states that engagement is a stage preceding marriage. 'Caragea's Law' also stipulates the condition required for an engagement contract and the cases in

* Această lucrare a fost prezentată la al V-lea congres al ISHA (aprilie 1994) de la Utrecht - Olanda.

which such a contract can be broken². The obligation of a religious blessing is not rejected by this law, but isn't intentionally imposed. However, the documents prove that clerical authority is still present at the beginning of the nineteenth century and the engagement was concluded in the presence of several clergymen.

Attention should be drawn to the fact that 'Caragea's Law' not only means that a religious recognition of the engagement contract was necessary, but it also shows that government had begun to interfere in the regulation of private affairs (the 'marriage promise' had legal effects upon the situation of the future married couple).

Beginning with the nineteenth century, parties in a conflict submit their complaints rather to the lay authorities (county prefects, judges, chancellery and police) than to the clerical authorities.

Pierre Chaunu lays emphasis on the fact that precocious marriages were predominant in Wallachia at that time. As proof, we can mention the role of the parents in contracting engagements and marriages. These were obviously planned without asking the opinion or the consent of the future husband and wife. Wilkinson, a British traveller in the Eastern part of Europe in the first quarter of the nineteenth century, tells us:

when a girl has reached the age of 13 or 14, her parents try to find a husband for her. They won't wait for proposals, but make the offer themselves, to three or four men at the same time, settling the size and the nature of the dowry they are ready to give to their daughter. In such circumstances, they never listen to the preference of their daughter, and a big difference of age or other personal imperfections of the future husband can't be a serious obstacle (...) If the parties reach an agreement, they let the future bride know who her fiancé is³.

The authority of the parents, and particularly the authority of the father, whose consent to the engagement and marriage was indispensable, was so unquestionable that sons and daughters had to wait for their parents (Whatever their motives) to choose the right time to discuss their engagement. This tyrannical authority roused the children's revolt which could assume different forms. This 'sponsa promesa' that condemned young people to wait for their marriage for an indefinite period, was abolished within a year after the engagement. Marriage was regarded as a contract for a long time and such agreements between parents and the future fiancé assumed a more humane character in the second half of the nineteenth century. When Caragea's Code defined the engagement as a first step preceding the agreement on marriage, it confirmed an existing reality.

At that time, the parties bargained over the dowry rather than over the girl. As a result, the dowry document was so important that in several cases it replaced the marital document.

In Wallachia, the *Capetele de porunca* (The 'Commandment Chapters') written by the Metropolitan bishop Antim Ivireanul (Antim from Iviria) and published at Târgoviște in 1714, are the first to contain private law on how to formulate a will and a dowry document. The dowry act has to be signed by the priest of the community and confirmed by three other witnesses (but not by the contracting parties). The second rule stipulates that 'silver, gold and copper objects, clothes and cattle' should be estimated and

recorded in the dowry document. The third rule establishes the regime of the dowry in case of a divorce or of the wife's death.

In commandment nr. 15 he indicates the formulation of the dowry document. It should start with the invocation of God's mercy, then state the name of the woman owning the dowry. The document should also bear the signature of a priest and of three witnesses, and it should be dated. The Metropolitan bishop demanded that priests should observe these commandments rigorously⁴. His work was republished several times during the eighteenth century.

The provisions of a law promulgated in 1780 are extremely important because of a significant innovation in the administration of the dowry document. Chapter 19, article 1 states that once the dowry papers have been recorded in the Register, this Register should be put away in a large monastery within the district where the wedding was to be held. Chapter 15 stipulates that the notary subordinated to the County Magistrate should record beside other papers, the dowry documents⁵. This chapter also states that the dowry documents should bear the signature of the notary as evidence of their recording in the Register. A double authority was thus established resulting in the ousting of the traditional authority. This fact was stated in the Organic Rule⁶ which stipulated in article 363, section 3, that the government (that is the Chancellery Secretary and County Prefects) should be in charge of 'civil ceremonies' which were from that time on to be performed by the 'chancelleries'.

The drawing up dowry documents, a convention at the beginning of the nineteenth century, is not an eighteenth century invention. We can find it in documents since the sixteenth century and not only for boyars (landowners). As we approach the end of the eighteenth century this practice becomes usual for other social categories: merchants, craftsmen, freelance professionals, even the inhabitants of the slums have dowry documents. The conventional character of this practice is confirmed by Wilkinson's remarks: 'the parents never marry their daughters without giving them a dowry'. The same Wilkinson tells us that such practices also represented a means of enrichment for the sons of poor families: marriage is considered 'a question of financial speculation (...), and money is its only aim'⁷. Craftsmen and merchants looked upon marriage as a chance of starting or developing their business. Many dowry documents brought in marriage shops, land and money. For instance, Iancu, son of Ion the Barber, marries Elena, sister of Dinu the Barber and receives as a dowry a complete set of barber's tools, beside the usual goods (clothes, beddings, cutlery etcetera)⁸.

Usually, the parties tried to reach an agreement a month before the marriage, so that the ceremony might not turn into scandal. The law itself stipulated that the regulation of the dowry should be included in the engagement contract, 40 to 60 days before the marriage.

The wedding (religious and civil ceremony) was the final stage in the process of the couple making. In Wallachia, the marriage belonged, from the legal point of view, to the canon law of the orthodox faith. Theoretically, it originated in the free consent of the

parents, solemnly expressed in the presence of the proper clerical authorities, which confirmed it by their blessing. In eighteenth-century Rumanian society and even in the first half of the nineteenth century, marriage is an exception from the European Pattern. This situation is due particularly to the church. When the church is no longer able to protect its own traditional ethic code, the state interferes and assumes the responsibility of keeping social life under control.

By the decree issued on August 24, 1805, prince Constantin Alexandru Ipsilanti settled several eules concerning girl's behaviour before marriage. It was the parents' duty to protect their daughters and to advise them 'to abandon their shameful deeds'⁹. It was the daughters' duty to preserve their reputation unblemished. It is worth mentioning that, until then, it had been the church's duty to give such advice. After the promulgation of 'Caragea's Law' (1818), the state is more directly implied in regulating social relations. 'Caragea's Law' is the first code clearly defining marriage as an institution (in chapter 16 'On marriage and dowry'¹⁰). The code exerted an unquestioned authority in the matter of marriage for 47 years. It abolished clerical authority concerning financial regulations of marriage - now the work of specialized bodies. The Organic Rule imposed this transfer of authority as final. 'Caragea's Law' stipulated the subordination of clerical authority in matters of divorce. There is evidence of the state's direct interference in matters that had always been considered exclusively the church's authority. In September 1814, prince Ion Caragea issued a decree declaring the priests' practice of fining women or maids suspected of having sinned illegal and forbidden. It is interesting to note that the decree grants the church the right to survey the morality and legality of marriage. The penalties were established by a decree issued on September 25, 1815. By a decree issued on January 5, 1815, the same prince established the size of taxes on marriage that the priests were allowed to collect. This measure was prejudicial to the church and infringed its independence. The decree recognized that one could get married three times in a lifetime. Later, 'Caragea's Law', in contrast with the canon law, would also permit a fourth marriage.

The church was deprived of many functions, but it still held the exclusive role in drawing up and keeping civil documents. The religious service was compulsory on birth, marriage and death ceremonies (this situation was favoured by the fact that clergy were almost the only literate people at that time). It is only on the first of July 1865 that the charge of drawing up and keeping civil documents is transferred from urban and rural parishes to city and village councils. This measure was meant to modernize and laicize the legal regime of civil documents and was included in the Civil Code from 1864. The lay character of civil documents was subsequently confirmed by the 1866 Constitution.

This legislation process was essential, but things didn't change too much. Until the middle of the nineteenth century, the lack of possibilities to set aside money and goods for the dowry still made marriages impossible. Moreover, the legislation issued at the time sanctioned this state of things. The woman is still hidden behind the dowry and the man still plays the misogynist. It is only the generation of 1848 which displays a new mentality and provokes fundamental changes. It is only then that the misogynist surrenders and discovers the woman, looked upon as a partner.

NOTES

- 1 Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor* (Bucharest 1986) vol. I, 421.
- 2 *Legiuirea Caragea*, ed. Academiei (1957) cap. 15, 74.
- 3 W. Wilkinson, *Tableau historique et politique de la Moldavie et Valachie* (Paris 1824) 145.
- 4 Antim Ivireanu, *Opere* (Bucharest 1972) 387.
- 5 *Pravilnicearca Conolica* (Bucharest 1959) 134, cap. 15, cap. 19.
- 6 *Regulamentul Organic* (Bucharest 1944) secțiunea 3, 128.
- 7 W. Wilkinson, op. cit., 144.
- 8 V. Diculescu, *Documente* (Bucharest 1972) 190.
- 9 V. A. Urechia, *DocumenteMD, vol. IV* (Bucharest 1882) 108.
- 10 *Legiuirea Caragea* (Bucharest 1957) cap. XVI.

THEORIES ON HUNGARIAN CHARACTERISTICS ON THE EVE OF THE SECOND WORLD WAR

Abraham BARNA

The goal of my paper is to present some thoughts and theories that aimed at the substantial, permanent characteristics, the spiritual structures, mentality of the Hungarian (i.e. Magyar) people (or *race* as the usual term of our period researches says).

This branch of the Hungarian historiography and literary history had a wider European background. As a result of the declining of liberalism and positivism, national characterology became a popular field in order to give a certain answer for the problems of economic, cultural and mental differences existing among the peoples of the world, but mainly those of our continent. From this point of view the interwar period was a flourishing one (see the works of E. Rosenstock), S. de Madariaga, E. Spranger, A. Fouillée etc). (1)

As for the huge Hungarian material, we must be limited only to some basic works borned the eve of the 2nd world war. However we consider it necessary to outline their antecedents, spiritual sources.

Looking for the origins of the Hungarian national characterology, let's have a look at *A magyar irodalom kis-tükre* [A Short History of Hungarian Literature] (1896), a short synthesis written by Zsolt BEÖTHY, leading historian of literature. He created a symbol of a great influence, the figure of an ancient Hungarian warrior: we can see a rider on the steppe along the river Volga. The rider is quiet, decided, he is waiting for enemies. *The public reason needs his force, too. His soul is full of force and his affection for this race.* (2)

His main features (bravery, honesty, readiness for resistance) has been preserved - in BEÖTHY's opinion - till now. All the foreign ideas, forms, had been adapted to the reality of the country.

The Hungarian mental type - he says - has been developped and extended by the Hungarian earth and heaven, institutions and history over the limits of the Hungarian race in the proper sence of the word, to them who has lived for centuries on this soil, under this sky, with these institutions and in this history. (3)

Thus we are facing a receptive national identity, open for every non-Hungarian inhabitants and immigrants, though the supremacy is guaranteed by the author to the Hungarian ethnic group. Due to its assimilative capacity - he writes - the original Hungarian soul has been maintained at least in its principal features. (4) This theory

is the equivalent of the *homogenous Hungarian political nation* codified by the Act of Nationalities (1868: XLIV).

The war defeat in 1918 and the dissolution of the Hungarian state has forced a lot of Hungarian thinkers to give a critical analyse of the past and to answer to the challenge of the present.

The then most famous historian, Gyula SZEKFÜ wrote a standard work entitled *Harom nemzadék* [Three generations] (1920), analysing the main social and political changes, tendencies of the last hundred years. What we consider particularly interesting from our point of view is the showing of the national faults. Here he refers to Istvan SZÉCHENYI, aristocrat-reformer (in the thirties-forties of the 19th century) who made the following classification:

- vanity and self-satisfaction, self-deception
- (ephemeral) enthusiasm and stray impulse
- public laziness
- enviousness and party strife, desire of power

Accordingly - SZEKFÜ writers - our colourful eastern phantasy is considered as derivate of our vanity - as far as the political field is concerned. (5) The final result - national illusions - have ruled the leading classes, mainly from 1867 up.

In another work he emphasizes the so-called *economic indifferentism* that is the principal obstacle of a rational, profit-orientated thinking in Hungary (*A magyar bortermelő lelki alkata* [Mentality of Hungarian wine-grower] (1922). (6) Simultaneously, he urges pozitiv changes. He refuses any interpretations that would consider his book as *an encouragement to widdle our thumbs and not to work at all, because we are an uncultivable eastern race.* [...] What is excluded by the little mobility of our race, is only the revolutionary, swift-footed progress, but not the conservativ reform relying on the realities. (7)

We can establish that in the early twenties our original national features were valued by SZEKFÜ as some serious obstacles to our modernization./

Hungary and Europe./ After the peace-treaty this connection became a question at the issue for SZEKFÜ's generation. The most of Hungarian thinkers had the conviction that the *ungrateful Europe* had left Hungary in the lurch. A growing extrem tendency, the so-called turanism abandoned the European cultural community and believed in *our Turanian brothers*: Japanese, Hindoos and Turks. That all was connected with their own dilettant historical model and exclusiv conception of nation, based on biological criteria. SZEKFÜ - condemning these ideas - defined them as *small-Hungarian way*. (8) Let's observe that turanism was in fact a caricature of the Rider of Volga: a mechanical eastern orientation, without his receptive and assimilative nature.

Our following item can probably be considered as a reply to the pre-historical mysticizing process. *A Vándor és a Bujdosó* [The Wanderer and the Refugee]: (between 1932-33 as series of articles, enlarged in 1936, in volum written by Lajos PROHASZKA, famous philosopher of Geistesgeschichte-school. he gives us a definitely negativ valuation of the original characteristics of ancient Hungarians. Accordingly to it, our main feature

is the so-called *finitism*: an eternal refusal to consider any challenges, to solve any more serious problems; a satisfaction with our little results, half-measures in order not to loose our madest and comfortable security. That all leads to dreams, illusions as the only way of escape from the pressure of reality. It is reflected during our history and literature, whose principal genres are lyric poetry and oration - they are based on imediate reflexion without any continuous efforts.

Since we settled in Europe - he expresses -, we have been exposed to different kinds of influence. The Latin spirit - through language, literature and law sistem - has moderrated both German desire for infinity and Hungarian stray impulse. Accourdingly, PRONASZKA demolishes the eastern, turanian myth, when our (rarely noticeable) rationality, our ability for taking reality into account is deduced by him from Latin influence: *One is on the wrong track, if one makes a connection between this kind of reflection and contemplative, lazy indifference of eastern man.*

Despite of this the main source of influence was Germanb soul, a wanderer mentality, eternal desire longing after infinity, dissatisfaction with existing frameworks and possibilities. The historic meeting of the two peoples become fatal for us: by the time of Turkish occupation (16th century). Hungarians lost their till then (relative) internal strength; they lived as refugees in their own country. (10)

In the epilogue PROHASZKA seems to give up his consequent critical attitude developping the following general survey on today's Europe: our continent has reached in the phase of barbarism; it has abandoned its creative mentality, its humanist cultural roots; its style of living has been americanized, its thinking is dominated by individualism and (extreme) rationality. It is only two nations (or three) that have preserved their former European values: Italians and Germans (!). We Hungarians can be numbered here, too; we have preserved our believe in our mission as well as the idea of European solidarity and community. Through their benevolence and fidelity Hungarians can be a revival source in Middle Europe, when this area is going to be opposed to a big, deadly enemy, which may lead to a definite ending of humanist or any other new ways of living (?). (11)

Due to the political relations of the second half of the thirties, PROHASKA's theory was unanimously refused. Though his ideas were formed a decade earlier, everybody considered them as a justification of the recent foreign policy of Hungary. Gyula SZEKFÜ has published his famous article entitled "We are not refugees" just after the Anschluss. He establishes that fenomena of high culture, elite literature are not any documents of the behavior of a nation in history; national metaphysics based on poetical visions are not suitable for the understanding of concrete historical trends. In the end he calls on wring a real characterological work: "we need an image of Hungarian character, which image essentially differs from those of other peoples; *in case we shall remain to these features, we can be sure that Hungarians for ever, they do not become an object to be shaped by foreign peoples*". (12)

This "*contra-characterology*" was published in summer 1939, entitled *Mi a magyar?* [aprox. What is to be Hungarian ?] (edited by Gyula SZEKFÜ). In reality is an anthology

of some studies on history, literature, linguistics, folk music, ethnography, fine arts and anthropology)by the most excellent authors!). We shall focus only on the two most relevant ones from them.

Mihály BABITS, great Hungarian, poet wrote about Hungarian character as such. Practically, he completely refuses the characterology as a possible and fruitful method, but just afterwards he elaborates a general image on the topic. As an answer to PROHASZKA's work, he restitutes the traditional appreciating of our original eastern features. Accordingly, our famous passivity, *finitism* at him becomes a sober Hungarian superiority, prudent wisdom, a realistic and rational Weltanschauung; generally, a conservativ liberalism that refuses every fascist concept and ideology. (13)

It is not an easy goal - he writes -, and it not a popular vocation at all to be a guard of the past and to resist to the trends of the rushing world. Our ancestores considered stagnation inglorious and dangerous, and must have been right. However, resistance is not equal to stagnation, and a certain kind of immobility rather than any movement is a sure sign of force [...] Resistance is equal to existence itself, and inertia is equal to importance and power. It is almost the only possibility for small nations. Activity is getting to be monopolized by big nations. [...] That is a small nation <that is opposed to this way of devastation> [...] This means the permanence of law, the sanctity of morals, the validity of justice and - at the same time - our own life as well. [...] In our days a motionless guard is a greater hero than an attack leader. (14)

It is to be noted, that BABITS wrote a similar article already in 1917, but then he believed in a deep change, development of Hungarian character, in order to get our backwardness over. Now, in 1939 his position is more conservative.

We can observe the process at Gyula SZEKFÜ, too. In his study (A magyar jellem történetünkben [Hungarian character in our history]) he lays an emphasis on the ancient Hungarian period (in the framework of Bulgarian, Turk and Khazar empires), as the place of birth of the Hungarian political culture and reason d'état. In these nomadic tribe alliance the subjugated peoples have preserved their inner autonomy, *home rule*, their own leaders. (15)

Valliancy, political inclination and nomadic love of freedom this was our eastern heritage (even if they become special Hungarian features - he remarks - only after our settling between our european neighbours).

The Middle Age were the great self-realization of political concept: see the territorial, personal and cultural autonomy for the immigrants (hospes) as well as for all the non-Hungarian peoples; simultaneously, defence of the integrity of the state and continuous consultation on public matters. (16)

SZEKFÜ is convinced that in period existed a community of culture and interest between nobility and peasantry. It was interrupted only by the oppression of the big peasant war led by György DOZSA. Beside this, the Turkish occupation and the accessiob of a foreign dynasty to the throne has led to the decline of Hungarian reason d'état. The 17th century is "the century of Hungarian corruption", as Miklós ZRINYI, great politician

and poet wrote. He named the main faults of his age: national vanity, vainglory, lack of activity (see SZÉCHENYI later).

This regrettable process has accelerated after 1867 (Austrian- Hungarian Compromise), and results that no more of the acute social and national problems has been resolved till now. But SZEKFÜ is not pessimist: we can rely - he says - on our original virtues, and - as quickly as we can - we must create a new leading class raised from the "people", and from those, who has no responsibility for the faults of the last generation. Till then all the men of spirit must do their best for the community. The main duty of Spirit - he states - is self-Knowledge. (17)

What is the essence of SZEKFÜ's study? On the eve of 2nd world war he considers it necessary to show the original creative, self-contained elements, features of Hungarian development, to deny the role of German influence as a defining trend in our history. This is a remarkable change in his oeuvre; not to forget that at the beginning of his career he characterized Hungarian history as a continuous attachment to the *Christian-Germanic cultural community*.

In conclusion: it is not easy to draw up a balance-sheet on national characterology as a whole. As far as its content, its ideas, theories are concerned, we must establish, that we can't agree with any global, national characterology. It is impossible to characterize a nation that is not an amorphous mass, but consists of many individuals. However, we mustn't disregard, that these ideas had considerable effects on the contemporaries, and so they are a part of Hungarian history of ideas; some chapters to be seriously researched. Finally, I should like to quote a great Hungarian historian of literature, Endre BOJTAR, who establishes that "every conception of national characterology is a phantasm of intelligentsia. [...] From the studying of central and east-european literatures - he says - I could learn, that all the nations are brave here, all of them are *athleta Christi*, all of them are proud of their language that you can translate everything on, etc. [...] There is no feature you can characterize a Hungarian with. In contraries, there are some authors who invest a Hungarian with this and that characteristics, they come to life after: an idea in accordance with the image suggested can revive - at least in some groups: <we are of this type>. It is natural for itself, but don't forget, that it is a secondary formation, because are no characteristics that a Hungarian - or Czech, Romanian etc. - has been borned in advance with. " (18)

NOTES

- (1) LACKO Miklos: *Korszellem és tudomány* (Bp. 1988) 144-49.o
- (2) BEÖTHY Zsolt: *A magyar irodalom kis-tükre* (Bp. é.n.) 15-16.o
- (3) i.m. 21.o

(4) uo.

(5) SZEKFÜ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik* (Bp. 1989) 18-19.o

(6) SZEKFÜ Gyula: *A magyar bortermelő lelki alkata* (Bp. 1922) 46- 48.o

(7) i.m. 83.o

(8) SZEKFÜ: *Három nemzedék*, 479-86.o

(9) PROHASKA Lajos: *A Vándor és a Bujdosó* (Szeged, 1990) 130.o

(10) i.m. 132.o

(11) idézi: LACKO i.m. 185-86.o

(13) LACKO i.m. 191-93.o

(14) *Mi a magyar?* (szerk. SZEKFÜ Gyula; Bp. 1992) 85.o

(15) i.m. 495-96.o

(16) i.m. 501-5.o

(17) i.m. 555-56.o

(18) "*A koalíció ott állt szemben az űrel*" [The coalition stood facing the space], Magyar Narancs, v. évf. 8. sz. 1993. február 25.

NOTE DE LECTURĂ

Cristian BEC, Ivan CLOULAS, Bertrand JESTAZ, Alberto TENENTI:
L'ITALIE DE LA RENAISSANCE. Un mode en mutation 1378-1494, lucrare coordonată
de Ivan Cloulas, Paris, Fayard, 1990, 398 pag.

Rodul colaborării a patru istorici cu preocupări tematice diferite, dar complementare, *L'Italie de la Renaissance* este o carte unitară, care nu își propune să ofere o panoramă exhaustivă a Renașterii, ci doar tratarea acelor aspecte care suferă transformări majore, cu urmări profunde pentru Italia ca și pentru restul Europei. Noutatea în analiza acestui subiect atât de discutat vine din partea reinterpretărilor, descoperirii unor aspecte noi sau a altor raporturi între diversele elemente. Periodizarea, cea clasică, este argumentată nu pe criterii politice, de evoluție a curentelor artistice, etc., ci ținându-se cont de raportarea elitelor culturale și sociale la epoca lor, de modul în care înțeleg implicarea și rostul lor în societate. Prin prisma oamenilor Renașterii, epoca lor, total diferită de cea precedentă, este marcată de schimbare datorită redescoperirii încrederii în puterile omului, în capacitatea lui de autoperfecționare și în posibilitatea lui de a înțelege și chiar de a ordona lumea. Datorită acestora precum și a vizibilelor și multiplelor progrese și evoluții din aproape toate domeniile, impresia acestor elite este că trăiesc o vârstă de aur, iluzie ce se prăbușește o dată cu celelalte, în ultimii ani ai secolului al XV-lea, când pentru Italia începe o adevărată "vârstă de fier".

Primele două părți ale lucrării (corespunzând celor două perioade principale ale Renașterii) analizează evoluția a trei aspecte: situația politică, lumea ideilor și curentele artistice, toate trei fiind marcate de evoluții rapide, adesea surprinzătoare și contradictorii, într-un cuvânt aparținând "duratei scurte" definite de Braudel. Deși tratarea problematicii pe perioade și nu ca întreg fragmentează discursul și îngreunează urmărirea cronologică a problemelor, această împărțire permite surprinderea legăturilor și simultaneităților în evoluția celor trei aspecte mai sus amintite.

Prima parte: "Continuitate și inovație (1378-1450)" revelează, în politică, efortul statelor de a redefini harta politică a peninsulei în conformitate cu aspirațiile lor, căutarea violentă și războinică a unui nou echilibru, dar și fenomene de revizuire a structurilor interne ale acestora. Lor le corespunde în planul ideilor redescoperirea civismului antic, a tuturor acelor "virtus", a unui nou tip de demnitate și morală, raportate

nu la persoana proprie ci la statul înțeles ca societate, ca prima dintre familii. Este epoca intelectualului implicat în problemele cetății, a umanistului care face din cultură un fenomen de civilizație. În artă nu este doar timpul unor schimbări de ordin tehnic, estetic, sau al tematicii, oricât de profunde și pline de consecințe ar fi ele, ci și reevaluării artei în sine, ca loc în societate și ca pondere în preocupările umane. Este pentru prima oară când fenomene de ordin cultural și artistic dau numele unei perioade și nu cele politice, economice, sociale sau religioase.

A doua parte: "Tentativele și eșecul unui echilibru (1450-1494)" reprezintă perioada în care politic se remarcă eforturile creării unui modus vivendi cât mai pașnic la nivelul întregii peninsule, rezultatele acestor acțiuni fiind însă anulate de intervenția externă din ultimii ani ai secolului. Aceasta este și epoca retragerii intelectualului în turnul de fildeș al refuzului problemelor societății (fie ele politice, economice sau sociale), considerate ca neimportante în comparație cu căutarea adevărilor absolute ale cunoașterii. În artă atrălucirea și proeminența Florenței sunt cele ale dirijorului, dar individualitățile locale și chiar școlile proprii sunt foarte puternice, influențând chiar și Florența. Interesantă este analiza modului în care inovațiile și transformările datorate unei pleiade de artiști de geniu coexistă cu manifestările ancorate în trecut și încearcă să se impună în fața gustului artistic al unor clienți care nu întotdeauna pot ține pasul cu evoluția avangardei artistice.

Partea a treia "Oamenii și cetățile lor" analizează acele sectoare ale societății unde se produc mutații importante, dar relevă totodată permanențele, reacția mult mai lentă la nou și la schimbare caracteristică structurilor și relațiilor sociale. Primul capitol relevă stăpânirea spațiului italian de către oraș, precum și a acestuia de către marile familii, ca și transformarea luptei pentru putere în luptă pentru prestigiu. Al doilea capitol tratează lumea afacerilor, începutul unei mentalități economice și legat de acesta, crearea noțiunii de timp așa cum îl înțelegem astăzi, ca bun consumabil care nu trebuie irosit. Capitolul al treilea relevă transformări în realitățile sociale, - aristocratizarea orașelor - și schimbări în comportament și mentalitate - laicizarea vieții cotidiene mărunte.

Cartea dispune de o bibliografie generală, din păcate destul de sumară și nu întotdeauna suficient de recentă, și nu are note de-a lungul textului. Indicele conține numai nume de persoane, iar unica hartă (Italia - 1454) nu este prea relevantă. Foarte utile se dovedesc a fi cele trei liste de repere cronologice (respectiv pe domeniile: politico-economic, artistic și literar). Din păcate, genealogiile celor mai semnificative familii ale marii politici italiene nu oferă decât anul morții (!) respectivilor. Totuși, aceste slăbiciuni tehnice nu diminuează meritele acestui volum.

* * *

În ciuda faptului că fiecare din cele patru teme (politica, lumea ideilor, arta și societatea) este tratată de alt autor, rezultatul este o lucrare coerentă și încheată, și care tocmai prin această diversitate reușește să ofere o imagine care reprezintă alt mod de a înțelege fenomenul Renașterii.

Simion CĂLȚIA

Georges Duby și Michelle Perrot - *Histoire des Femmes*, Edition Plon et Centre National des lettres, Paris, 1991, vol. III (Le XIXe Siècle).

Imaginii, condiției, rolului, puterilor și formelor de acțiuni ale femeii occidentale a secolului XIX i-au fost dedicate articolele cuprinse în cel de al treilea volum al "Histoire des femmes" - le XIXe siècle, apărut la Ed. Plon, Paris, 1991 sub direcțiunea lui Geneviève Fraisse și Michelle Perrot. Feministe convinse, dar și cercetătoare atente, autoarele: Dominique Godineau, Elisabeth G. Sledziewski, Geneviève Fraisse, Nicole Arnaud Duc, Stéphane Michaud, Marie-Claire Hooek-Demarle, Michela De Giorgio, Jean Baubérot, Nancy Green, Françoise Mayeur, Joan W. Scott, Cécile Dauphin, Anne-Marie Käppeli, Annelise Aaugue crează pe parcursul celor 19 articole-capitole, un discurs istoriografic rafinat.

Ruptura creată de 1789, transformă femeia din sclavă a celulei sale casnice și a bărbatului său în luptătoare egală cu bărbatul pentru principiile întregii societăți. Acum este momentul reformulării statutului ei. Femeia occidentală a sec. XIX, pusă sub semnul lui 1789 și a reperelor sociale, economice și morale, este o creație față de care merită să te apropii, căci aproape întotdeauna imaginea este alta; de la imaginea ideală a femeii pentru contemplație propusă de lucrările artistice ale romanticilor (analizate în cap. 5 și 6 "Idolâtries") la aceea a burghezei păstrătoare a integrității căminului având drept călăuză principiile religiei (cap. 7 "La bonne catholique", cap. 8 "De la Femme Protestante" și cap. 9 "La Femme Juive"), o adevărată susținătoare a societății; și în final a curtezanei de lux pentru care viciul nu mai are secrete sau a muncitoarei supusă muncii epuizante, ce își vinde trupul, pentru ca din câștigul de câțiva gologani să-și întrețină familia (cap. 13 "Corp et coeurs", cap. 14 "Sexualités dangereuses", cap. 15 :la Travailleuse").

Asumarea condiției de luptătoare va avea ca urmare hărțuiala micilor și timidelor grupări feministe, abia constituite, pentru câștigarea drepturilor civile, iar divorțului (adoptat în Franța în sept. 1792 prin legea asupra divorțului și cuprins în Codul civil din 1793) va fi una din primele mari cuceriri; căci odată cu el se va petrece "marea ieșire" pentru evoluția vieții civile; într-o măsură din ce în ce mai mare femeile se vor dedica activităților ce la fuseseră interzise prin exclusivism masculin (cap. 17 "Sortir", cap. 18 "Scènes Féministes" și cap. 19 "L'Eve Nouvelle et le vieil Adam").

Analiza pertinentă făcută de cele 16 autoare, așezate însă sub direcțiunea atentă a excelentului profesor Georges Duby, ocupă 563 de pagini, în care textul este completat de imagini ce le-au servit autoarelor drept izvor în alcătuirea demersului lor istoric. În încheierea lucrării peste 60 de pagini sunt destinate notelor, bibliografiei, index-ului de nume și celui de locuri și câtorva referiri bio-bibliografice la adresa autoarelor ce provin din aproape întreg cuprinsul Europei Occidentale. Aria extrem de largă a investigațiilor este impresionantă, articolele de ziar (importante sau minore), note discrete, documente ascunse în arhive, memorii, rapoarte sau piese aproape lipsite de notorietate, lucrări artistice ultra cunoscute, gravuri uitate ce zăceau necercetate în muzee, cabinete de stampe sau colecții, toate sunt folosite până la extragerea aproape completă a informației, care prin vastitatea sa aproape nebănuită fascinează.

Volumul de față reușește să creeze cu ajutorul surselor amintite, imaginea Femeii secolului trecut.

Gabriel BADEA-PĂUN

KURT W. TREPTON , GH. BUZATU EDS. : "*Procesul*" lui *Corneliu Zelea Codreanu* (mai, 1938), Iași, 1994, LXII + 253p.

"*Procesul*" lui *Corneliu Zelea Codreanu* (mai, 1938) se înscrie în colecția "Românii în istoria universală", coordonată de prof. Gh. Buzatu. Totodată, cartea reprezintă volumul I al seriei "C.Z. Codreanu în fața istoriei", a doua după cele trei volume ale seriei "Ion Antonescu în fața istoriei", apărute la Iași sub îndrumarea aceluiași.

Volumul este structurat în trei părți principale: o introducere, în care editorii trec în revistă istoriografia Mișcării Legionare; corpul propriu-zis de documente, cuprinzând stenograma procesului Codreanu și, de asemenea, o anexă documentară, în care sunt prezentate punctele de vedere ale personajelor principale: C.Z. Codreanu, Carol al II-lea, Iuliu Maniu, acesta din urmă numărându-se printre martorii la proces.

În introducerea la volum, editorii arată că "istoria Mișcării Legionare este mai degrabă extrem de vastă, decât dificilă" (pLXI) și că abordarea ei trebuie să se facă sine ira et studio, făcând abstracție de animozitățile și interesele străine muncii de cercetare. Trecând în revistă bibliografia românească a problemei, se observă că, inclusiv după decembrie 1989, desprinderea de șabloanele impuse de comuniști în abordarea fenomenului legionar, se face cu greutate și, în unele cazuri, cu reveniri spectaculoase ale unor interpretări de extracție comunistă. Progresele în cercetarea istoriei Mișcării par a veni mai degrabă din partea cercetătorilor străini (sunt citate numele lui Eugen Weber, Nicholas M. Nagy-Talavera, Armin Heinen, Fr. Veiga), mult mai puțin constrânși, de rigorile unei istoriografii "angajate" și mai feriți de intoxicările propagandei comuniste. Pe de altă parte, din punctul de vedere al cercetătorului, lucrările scrise în perioada postbelică de către membrii Legiunii, aflați în exil trebuie supuse unei atente analize critice.

Din această perspectivă, volumul "*Procesul*" lui *C.Z. Codreanu* (mai, 1938), are menirea de a oferi cititorului posibilitatea unei opinii personale, cât mai obiective, prin prezentarea poziției tuturor părților implicate. Textul stenogramei stabilit atât după surse legionare (*Adevărul în procesul căpitanului*, colecția "Omul nou", Miami Beach 1980) cât și după surse carliste (ziarul *Universul*), încercă să ofere o prezentare cât mai completă și mai echilibrată a procesului.

În anexă se publică scrisoarea lui Codreanu către Nicolae Iorga, în baza căreia a fost condamnat la 6 luni închisoare pentru calomnie, dar și fragmente din însemnările făcute de Codreanu în închisoare și din jurnalul regelui Carol al II-lea. Prezentând cu obiectivitate documente de o extremă importanță, noul volum coordonat de profesor Gheorghe Buzatu reprezintă un util instrument de lucru pentru studenți și cercetători, dar și o lectură interesantă pentru cititorul nespecialist, dornic să înțeleagă fenomenul legionar.

Alina TUDOR

Acest volum ce reunește lucrările prezentate la cea de a V-a Conferință ISHA, din aprilie 1994, cuprinde 68 de studii care au fost grupate în 4 părți, conform celor 4 ateliere ale conferinței. Între aceste lucrări, 22 aparțin studenților români din București și Cluj.

În prima parte a volumului ("Outlaws") sunt analizate diferite categorii de marginali din mai multe perspective: analiza statutului de grup marginal ("Magic at the Jagiellonian courts" de Anna Brzezinska, "Some aspects of the history of witchcraft in Western Europe in the Middle Ages" de Helena Rogova, "Displaced persons" de Wiebke Redlich & Ralf Stapf, "Female outsiders in the Middle Ages and in early modern times" de Christine Pery, "Ladies and gents with camellians" de Piroska Kiscelli); elemente care particularizează grupul de marginali și caracteristicile personalității marginale ("Jazz youth subcultures in Nazi Europe" de Anton Tantner, "The angry young men's daily life in Great Britain - late Fifties and the Sixties" de Constantin Iordachi, "The daily life of the cartoonist" de K.- J.C.P. de Keert, "Minority groups in Finland in the nineteenth century" de Jari Väisänen); atitudinea societății față de aceste grupuri ("Prostitution in Helsinki during the late 19th century" de Nina Vântänen, "Attitudes towards foreigners in Finland" de Aappo Kahonen, "Daily life of political prisoners in Poland in the Stalinist period (1944-1956)" de Lukasz Kaminski, "Latrones- delinquency or social uprising?" de Dan-Petru Avasiloaiei, "Society's attitude towards mentally ill or disturbed persons in history" de Thomaz S. Gazazka).

Lucrările prezentate în cea de a II-a parte a volumului ("Big Things") au avut ca tematică receptarea unor evenimente care au avut impact în societate. Au fost abordate subiecte diverse, un loc important acordându-se fenomenelor sociale cum este șomajul ("Unemployment in the Glasgow area. The Situation of the Workers in John Brown's Shipyard, Clydebank, 1930-1934" de Karsten C. Eichner); marilor bătălii cum ar fi Waterloo ("Napoleon Bonaparte, a video", "The significance of the Napoleonic wars for Finland" de Katriina Rämänen și Katri Wallenius).

În cea de a III-a parte ("Home"), autorii insistă pe noțiunea de habitat în diferite epoci ("Habitat in Monteoru culture" de Claudia Nițu, "Dwelling places in the territory of Latvia" de Andris Sne); arhitectura și modernizarea habitatului și a condițiilor de locuit ("Aspects concerning architecture and ornamentation of border houses in Banat" de Florin Ciosan, "The implication of the roman house upon barbarian mentalities" de Cristian Găzdac); reconstituirea și analiza amănunțită a aspectelor ce constituie viața de zi cu zi ("Viano do Bolo" de Maria Esperaza Castro Nieto, "Family life in the European city of the 19th century" de Mika Pertolla, "The daily life at the royal castle Peleş at Sinaia (1883-1914)" de Gabriel Păun, "Daily life in the town and district of Pozega (eastern Croatia) in the second half of the 19th century" de Jakovina Tvrtku, "Egyptian cosmetics and toilet objects" de Emilia Ciurea).

În ultima parte a volumului, unde sunt grupate lucrările secțiunii "Times" observăm două direcții de abordare a temei: modalități de percepere a timpului ("The 'Revival of the narrative method'?" de Alexander Johannes Wohl, "Spatial and temporal horizon of the legionary 'nest'" de Alina Tudor, "Daily life and perception of time in the 1980s in Romania. A day of Ion Ionescu's life" de Adrian Cioroianu); și modul de percepere a unor evenimente în timp ("Engagement and marriage in the early 19th century in Wallachia" de Rudolf Dinu, "Music in the everyday life of Gdansk in 16th, 17th and 18th centuries" de Jaroslaw Suchoples, "Japan today. Daily life between tradition and transformation" de Romeo Drulă, "The myths of Finnish drinking habits" de Laitinen & Miettinen).

Cu toate că bogăția subiectelor a acoperit spațiul larg al temei propuse "History od Daily Life", valoarea lucrărilor a fost inegală. Uneori s-a folosit o bibliografie neadecvată și insuficientă, alteori lipsesc notele din cuprinsul lucrării și indicațiile bibliografice sau subiectul este tratat superficial, în numai o pagină și jumătate - două, în acest fel ajungându-se numai la enunțarea intenției autorului fără a supune analizei istorice subiectul propus.

În totalitate volumul poate fi considerat un succes ISHA, datorită informației diverse mijlocită de studenți din părți diferite ale Europei, devenind o lectură plăcută și interesantă.

Tatiana COJOCARU

100

Tipărit la Fabrica de Timbre S.A.
Editura DAIM P.H.